

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE, GEOGRAFIE
SECȚIA ȘTIINȚE POLITICE

UNIVERSITÉ DE CRAIOVA
FACULTÉ D'HISTOIRE, PHILOSOPHIE, GÉOGRAPHIE
SECTION SCIENCES POLITIQUES

R EVISTA DE ȘTIINȚE POLITICE
R EVUE DES SCIENCES POLITIQUES

Nr. 14 • 2007

**Editura Universitaria
Craiova**

-REFERENCES-

GHEORGHE VLĂDUȚESCU (Romanian Academy), ALEXANDRU BOBOC (Romanian Academy), FLORIN CONSTANTINIU (Romanian Academy), CRISTIAN PREDA (University of Bucharest), LAURENTIU VLAD (University of Bucharest), VLADIMIR OSIAC (University of Craiova), CĂTĂLIN BORDEIANU („Petre Andrei” University of Iași)

-INTERNATIONAL ADVISORY BOARD-

MIHAI CIMPOI

President of the Academy of the Republic of Moldavia

MICHAEL RADU,

Senior Fellow, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, USA

Co-Chairman, FPRI’s Center on Terrorism, Counter-Terrorism and Homeland Security, Philadelphia, USA

YOHANAN MANOR,

Professor, University de Jerusalem, Israel

President, Center for Monitoring the Impact of Peace (CMIP)

JOZE PIRJEVEC,

Professor, University of Trieste, Italy

PATRICIA GONZALEZ-ALDEA

Professor, University Francisco de Vitoria, Madrid, Spain

CRISTINA BEJAN,

Wadham College, Oxford, Great Britain

SLAVCO ALMĀJAN,

Professor, University of Novi Sad, Serbia

President, „Argos” Center for Open Dialogue, Novi Sad, Serbia

NICU CIOBANU

President, „Libertatea” Publishing House, Novi Sad, Serbia

-EDITORIAL BOARD-

Editor in chief: AUREL PIȚURCĂ

Deputy editor in chief: ION DEACONESCU

Editorial board: CEZAR AVRAM, VLADIMIR OSIAC, MIHAI COSTESCU, ANCA PARMENA OLIMID, COSMIN LUCIAN GHERGHE, CĂTĂLIN STĂNCIULESCU, CĂTĂLINA GEORGESCU, TITELA VÎLCEANU, MIHAI GHIȚULESCU

NOTE of the EDITORIAL BOARD

Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques was evaluated and authorized by the National Council of Scientific Research in Superior Education (CNCSIS) in the C category - periodical publications of national interest (May 16th, 2005)

ADDRESS

University of Craiova, 13 A. I. Cuza Street, Craiova, 200585, Dolj, Romania, Tel/Fax: +40251418515.

© 2007- Editura Universitaria

All rights reserved. All partial or total reproduction without the author’s written agreement is strictly forbidden.

ISSN: 1584-224X

CUPRINS

PROBLEME ALE GLOBALIZĂRII

ION DEACONESCU , <i>Globalizarea: considerații generale, perspective, limite (I)</i>	7
ELENA TOBĂ , <i>Politica macroeconomică în procesul globalizării contemporane</i>	10
COSMIN FRATOȘTIȚEANU , <i>Impactul globalizării asupra dezvoltării economice și sociale</i>	18

POLITICĂ ȘI SECURITATE INTERNAȚIONALĂ

AUREL PIȚURCĂ , <i>Securitatea – concept și necesitate a lumii contemporane</i>	23
FRANCESCO PERFETTI , <i>L'Europe face au terrorisme international</i>	28
ANDREA CHITI-BATELLI , <i>La menace islamique vue par un fédéraliste européen</i>	34
MICHAEL RADU , <i>Al Qaeda Confusion: How to Think about Jihad</i>	42
ALINA DODOCIOIU , <i>Alegerile prezidențiale din Statele Unite 2008 (I)</i>	48

METODOLOGIE APLICATĂ

MIHAI-RADU COSTESCU , <i>Determinarea drumului de valoare minimă într-un graf cu ajutorul algoritmului Bellman-Kalaba; program aplicativ</i>	51
---	-----------

ISTORIE ȘI FILOSOFIE POLITICĂ

CEZAR AVRAM, ROXANA RADU , <i>Les ententes et les traités Roumano-Polonais concernant la garantie du statu quo Est-Européen entre 1919 et 1929</i>	55
CĂTĂLIN STĂNCIULESCU , <i>Richard Rorty și liberalismul postfilosofic</i>	65
ANCA PARMENA OLIMID , <i>Repere diplomatice ale relațiilor instituționale între Sfântul Scaun și Bisericile din Orient (1859-1918)</i>	72
COSMIN LUCIAN GHERGHE , <i>Repere diplomatice ale relațiilor instituționale între Sfântul Scaun și Bisericile din Orient (1859-1918)</i>	78
MIHAI GHIȚULESCU , <i>Naționalisme românești în perioada interbelică</i>	83

Globalizarea: considerații generale, perspective, limite

I

ION DEACONESCU

Concept relativ nou, globalizarea suscită încă o multitudine de definiții aproximative, în ciuda unor serii de teoretizări, unele incomplete și adesea controversate. Noua paradigmă a relațiilor internaționale, apariția și proliferarea unor actori de mare impact asupra realității, accelerarea progresului economic și eliminarea barierelor în derularea mecanismelor economico-financiare mondiale, existența activă a ONG-urilor și a organizațiilor internaționale au facilitat acțiunea intervenționistă a fenomenelor transnaționale, a „conștiinței globale” în edificarea unui alt tip de sistem mondial. În special după cel de Al Doilea Război Mondial au avut loc o multitudine de manifestări atât în plan conceptual, cât și în expansiunea rolului unor actori importanți pe scena internațională, ce au impus o altfel de *conștiință comună* privind liberalizarea economică, competiția, diversificarea muncii, tehnologia informațională, mijloacele moderne de comunicare etc.

Dacă, la început, acești actori dețineau un rol activ doar la nivel local, ulterior și național, pe măsura transferului rapid de tehnologii și a necesității tot mai evidente a cooperării între state, aceștia au devenit tot mai vizibili în diverse țări și la nivel global, individualizați în procesul timpuriu de omogenizare a statelor naționale, teorie

susținută de R. Robertson în lucrarea sa *Globalization*, mai ales în state-națiune care se văd în situația de a fi vulnerabile în fața presiunilor plurivalente din relațiile internaționale. În aceste condiții specifice, când statul nu mai are capacitatea de a rezista singur în fața fenomenelor complexe ale expansiunii societății mondiale, noile forme și forțe ale organizației supranaționale impun alte reguli în ceea ce privește asigurarea controlului asupra resurselor, a piețelor de desfacere, a capitalului și a pârgurilor economice. Anthony Giddens consideră că evoluția pe alte coordonate, îndeosebi pe cea economică, a statelor-națiune, a accelerat sistemul capitalist de producție a bunurilor și de circulației a capitalurilor, a liberalizat comerțul și piețele de desfacere, toate aceste manifestări, crede autorul cărții *The Consequences of Modernity*, fiind impulsuri clare ale procesului complex de globalizare, un proces inerent, inevitabil, dar dificil de descifrat în evoluția lui rapidă și imprevizibilă. În susținerea punctului său de vedere, Giddens aduce în discuție și problematica războiului și a conflictelor, care a impus diverse acorduri între state, în sensul creării unor alianțe militare, realitate ce a dus la apariția unei noi ordini militare mondiale. Alți specialiști corelează evoluția

evenimentelor pe plan mondial cu teoria „capitalului dezorganizat” ce favorizează expansiunea pe geografii extinse a fluxurilor financiare și de mărfuri, existând și voci ce evidențiază raportul direct dintre globalizare și postmodernitate, luând ca repere esențiale noțiunile de spațiu și timp, când, în final, timpul a reușit să anihileze spațiul, în sensul că a fost investit cu virtutea de a elimina barierele și constrângerile spațiale. Este vorba de așa-zisul mecanism al *compresiei timpului și spațiului*, susținut de David Harvey, proces dual și complicat, cu efecte interesante, căci timpul se comprimează, iar spațiul se micșorează, pe traiecte și distanțe diferite având loc evenimente politice și economice, uneori chiar în același moment.

Această teorie a comprimării timpului și a spațiului se află în strânsă legătură cu evoluția societății internaționale, traversată de crize de supra-acumulare a bunurilor de producție, de inflație, depinzând și de reorganizarea piețelor financiare la scară cât mai extinsă, soluția constând în organizarea cât mai eficientă a raporturilor economiei internaționale, în crearea unor instituții capabile să universalizeze producția și consumul în zone cât mai îndepărtate, adică să globalizeze relațiile, să sugrume spațiul și frontierele, să micșoreze timpul de transmitere a informațiilor, să crească gradul de realizare a exporturilor de bunuri, produse, servicii și capital.

Un lucru este cert: globalizarea reprezintă o realizare dificil de sistematizat și de interpretat, o consecință inerentă a modernizării societății, efect al industrializării rapide și complexe, a uniformizării cererii de bunuri și de produse (economice, culturale, informaționale, tehnologice etc.), dar și al egalizării ofertelor culturale și educaționale, aflându-se în raport direct cu „vârsta civilizației globale” (G. Barraclough, *The Times Atlas of World History*, Times, London, 1978, p. 245). Această vârstă este

determinată de progresul continuu al capitalismului, în care factorului economic îi revine un rol major, de evoluția unor state puternic industrializate care au acumulat imense capitaluri și potențial industrial (Japonia, Germania), impunând mondializarea capitalului, astfel încât acest complex proces al globalizării să se releve cu particularități specifice în orice domeniu de activitate. Dar este necesar ca în explicarea lui să se țină cont de o serie de elemente: *interes, echitate, adaptare, cooperare, eficiență, comunitate*, care pot să ofere acestui fenomen caracterul de internaționalizare a relațiilor și a dependențelor dintre state.

„Globalizarea este o sursă de noi provocări pentru umanitate. Numai o organizare mondială este capabilă să facă față provocărilor la nivel planetar. Când acționăm împreună, suntem mai puțin vulnerabili față de catastrofele ce ne lovesc pe fiecare dintre noi”, afirma, nu demult, fostul Secretar General al ONU, Kofi Annan.

Acesta are perfectă dreptate: globalizarea a făcut ca distanțele geografice să nu mai conteze atât de mult în aria de manifestare a relațiilor internaționale, în condițiile în care acestea favorizează tot mai mult diverse serii de dependențe, cu precădere economice, spre a se mondializa, în cadrul unei societăți civile globale, a „unei singure lumi” (Emanuel Richter).

Dacă, la prima impresie, globalizarea este considerată o uniformizare planetară a nivelului de trai și a cererilor dezvoltării, în realitate se constituie într-un proces complex, uneori emoțional, ce urmărește o integrare reală și eficientă pe diverse coordonate: economic, socio-cultural, politic, militar, cât și o expansiune fără precedent a comerțului de bunuri și servicii, a investițiilor și a ofertelor de orice fel.

Globalizarea, în sens pozitiv, conduce la obținerea unor oportunități pe piețele financiare și comerciale, la asimilarea unor

noi tehnologii performante, la expansiunea privatizării în zone greu accesibile altădată, la intensificarea schimbului de informații.

Există însă și alte opinii care privesc cu teamă acțiunea de globalizare, care, după unii, ar provoca inegalități profunde între state, ar accentua șomajul, ar fragmenta viața socială, ar prolifera conflictele, terorismul, criminalitatea (traficul de droguri, prostituția, spălarea banilor, imigrația ilegală), ar afecta standardul de viață al populației sărace, ar diminua nivelul și calitatea pregătirii capitalului uman.

Concept abstract, globalizarea există și promite, în pofida unor dificultăți reale de definire a acesteia.

Résumé: *La nouvelle paradigme des relations internationales, l'apparition et la prolifération des nouveaux acteurs internationaux, l'accélération du progrès économique et l'abolition des obstacles dans le déroulement des mécanismes économiques mondiaux, l'existence active des ONG et des OIG ont crée ce qu'on peut nommer maintenant „la conscience globale”.*

Politica macroeconomică în procesul globalizării contemporane

ELENA TOBĂ

Politica economică reprezintă ansamblul intervențiilor puterilor publice, cu scopul de a regla mersul global al economiei. Ea utilizează, în esență, instrumente de natură financiară și înglobează, ca națiune, politica conjuncturală axată asupra obiectivelor pe termen scurt, dar câmpul său de acțiune este mai larg și include și politici pe termen mediu și lung, strategii și orientări.

Obiectivele sale alcătuiesc următoarele finalități: creștere, ocupare, prețuri și echilibru exterior. Exista, desigur, convergențe între aceste finalități: creșterea favorizează ocuparea, stabilitatea prețurilor contribuie la asigurarea echilibrului exterior, dar și divergențe care pot fi importante: o creștere economică puternică și un ridicat nivel de ocupare sunt factori de tensiuni inflaționiste și de degradare a situației conturilor externe. Aceste divergențe sunt cu atât mai vii cu cât se are în vedere termenul scurt.

Instrumentele sunt, în principal, de natură financiară. Relevând direct de la puterea publică sau politică, politica bugetară acționează prin mărirea și structura veniturilor și cheltuielilor statului ca și prin sold (excedent sau deficit bugetar). Politica monetară, condusă de Banca Centrală, afectează contextul monetar și financiar, influențând evoluția economică. Politica ratei de schimb modulează condițiile

constrângerii externe. Controlul direct asupra prețurilor, veniturilor și fluxurilor cu exteriorul poate completa panoplia mijloacelor de reglare macroeconomică.

Politica macroeconomică nu include politicile structurale care acționează asupra organizațiilor și a proporțiilor economice, cum ar fi: politicile sectoriale, privatizările sau dereglementările.

În ce privește raportul dintre instrumente și obiective, reținem două principii: 1) *principiul coerenței*, potrivit căruia politica economică trebuie să aibă cel puțin tot atâtea instrumente câte obiective de atins și 2) *principiul eficienței* potrivit căruia politica economică trebuie să utilizeze fiecare instrument în funcție de obiectivul pentru care posedă un avantaj comparativ față de celelalte mijloace.

După al II-lea război mondial, în Occident au urmat ani de creștere cu ocupare satisfăcătoare, ani în care oportunitatea și orientările politicii macroeconomice făceau obiectul unui anumit consens. Izvorul teoretic principal era *keynesismul*. Liberalismul s-a repliat la nivel microeconomic, lăsând liberă aceasta credință în eficacitatea acțiunii politice, justificată de rezultatele obținute. Începând cu anii '70 însă, aceasta concepție s-a dovedit tot mai șubredă, contextual s-a degradat, creșterea s-a încetinit, șomajul și inflația au crescut, iar dezechilibrele

internaționale s-au accentuat ca urmare a introducerii sistemului ratelor de schimb flotante, a șocurilor petroliere ș.a.m.d.

Astfel, politicile conjuncturale au suferit un eșec, în fața căruia au loc un retur în forță al tezelor liberale, în diferite forme și adoptarea în anii '80 de politici structurale mai ales, menite să combată inflația. Acestea au reușit să redea stabilitatea prețurilor și să relanseze creșterea, cu șomaj relativ mic, dar se face simțită o mare instabilitate financiară, alimentată și de amploarea fenomenelor speculative, și o degradare a raporturilor sociale.

Totuși, aceste politici au adus în deceniul '90 economiile occidentale la performanțe greu de întâlnit în istorie, urmare și a influenței tehnologiilor de vârf ale *noii economii* și a unui foarte bun pilotaj al politicilor macroeconomice.

În întreaga perioadă comunistă, economiile răsăritene au suportat o planificare hiper-centralizată ca instrument de politică economică principal, rigid și ineficient, ingerințe și comandamente politice și administrative în economie. Alocarea deficitară a resurselor și lipsa de performanță economică, înăbușirea libertăților fundamentale au condus finalmente la implozia sistemului comunist, țările respective parcurgând acum o dificilă tranziție.

Înțelegerea politicii macroeconomice este strâns legată de *noțiunea de stat* cu toate componentele (instituțiile publice) sale.

Termenul de Stat sugerează adesea ideea unui nucleu central, sau a unui fel de stat major al societății. În opinia publică, Statul și Guvernul sunt adesea pur și simplu confundate. Pe de altă parte, modelele economico-matematice ale deciziei sunt aproape întotdeauna modele de politică economică centralizată, deși ele au în vedere regimuri descentralizate, atât din punct de vedere politic, cât și economic. Majoritatea acestor modele formalizează

decizia unui singur centru, toți ceilalți agenți fiind considerați ca docili sau pasivi.

Acțiunea economică a statului vizează următoarele obiective (scopuri): 1) *stabilizarea*, cu scopul de a asigura o rată a ocupării și creșterii economice, ca și stabilitatea prețurilor; 2) *afectarea*, cu scopul de a asigura o utilizare eficientă a resurselor și, în particular, o distribuție adecvată între bunurile publice și bunurile private; 3) *reputația*, cu scopul de a asigura o împărțire echitabilă a veniturilor între diferiți subiecți economici.

Este o viziune formală și normative, dar mai puțin realistă pentru că în practică există necesarmente multiple interdependente între aceste obiective. Statul contemporan există într-o rețea de organizații și instituții diverse ce intervin în grade diferite la diferite nivele ale societății. Sintagma "autorități publice" este, de aceea foarte potrivită. Dacă Guvernul central este principalul agent al politicii economice, el nu este și singurul. Extinderea activităților economice ale statului s-a însoțit de o multiplicare a centrelor de decizie.

Instituțiile publice ce intervin în acest domeniu sunt, în principal, următoarele:

1. *Guvernul*, format din Primul Ministru, Miniștri, Secretari de Stat, plus demnitari din cabinetele ministeriale. În republicile prezidențiale, Președintele ocupă poziția centrală în structura politică și constituie principala autoritate care formulează și autorizează politicile economice.
2. *Parlamentul* constituie, în general, puterea politică supremă, delegată prin vot. Principala funcție a Parlamentului este cea legislativă. În particular, el votează veniturile și cheltuielile statului. Are și o funcție de control.
3. *Administrația*. Cu acest termen, înțeles în sens larg, denumim instituțiile administrative permanente, inclusiv Banca Centrală, ce are drept atribuții pregătirea și executarea deciziilor economice ale autorității politice,

numărul și organizarea lor fiind extrem de diferite în funcție de țara, inclusiv în ce privește gradul lor de autonomie față de guverne și de partide.

4. *Tribunalele*, diferitele organe ale puterii judiciare, în măsura în care ele sunt însărcinate să vegheze la respectarea legislației cu caracter economic, ca și altor legi specifice.
5. *Autoritățile locale și regionale*, în special în țările cu structura federală.
6. Anumite *autorități supranaționale* (de exemplu, Uniunea Europeană, F.M.I., Banca Mondială) pot avea, în egala măsură, puteri în domeniul politicii economice.
7. Grupurile de presiune în care includem: sindicatele, patronatele, diferite grupuri de interese (asociații, firme străine, centre de lobby) s.a.

Ațiunea acestor grupuri de presiune vizează în principal apărarea pozițiilor câștigate sau a intereselor categoriilor economice și sociale pe care le reprezintă. Ele pot acționa direct asupra celorlalți actori menționați, sau prin intermediul mass-media și, bineînțeles, al partidelor politice. Această influență tinde să fie instituționalizată.

Prin urmare, actori numeroși intervin, în diferite moduri, sub diverse titluri, în definirea și punerea în operă a politicilor economice. Aceste diferite centre constituie ceea ce numim Stat. Ele se influențează reciproc, suportând diferite presiuni. Poate fi semnalată, ca tendință, o trecere de la modelele centralizate multidecisionale.

Politica macroeconomică se constituie din ansamblul deciziilor pe care guvernul le ia pentru a acționa asupra conjuncturii economice. Politica economică conjuncturală are două componente principale: politica monetară și politica bugetară.

Politica monetară este una din formele cele mai vechi de reglare conjuncturală. Prima sa manifestare s-a produs în 1837,

când Banca Angliei a descoperit influența ce ar putea-o avea variația propriei rate a scontului. Importanța sa a crescut după primul război mondial, o dată cu adoptarea etalonului aur-devize.

După Costin C. Kirițescu, politica monetară reprezintă un "ansamblu al măsurilor monetare luate de stat și de banca centrală pentru realizarea echilibrului dintre masa banilor în circulație și nevoile de bani ale economiei sau pentru influențarea într-un anumit sens a conjuncturii economice"¹.

Autorii francezi Jacques și Colette Neme o definesc ca „acțiune exercitată de către autoritățile monetare (Banca centrală și, uneori, Trezoreria) asupra masei monetare și anumitor active financiare în vederea orientării economiei pe termen scurt sau mediu; ea tinde deci a fi condusă conform obiectivelor generale ale politicii economice care îi desemnează prioritățile și contra-indicațiile”².

Principalele măsuri prin care politica monetară caută să-și atingă scopurile sunt:

- 1) manevrarea ratei scontului care, prin scumpirea sau ieftinirea creditului, face să scadă sau să crească masa monetară în circulație;
- 2) operațiuni pe piața liberă (*open market*), constând în vânzarea sau cumpărarea de titluri de credit ale statului (obligațiuni, bonuri de tezaur, etc.), cu același efect;
- 3) restricții de credit, prin impunerea unor limite sau plafoane ce conduc la comprimarea masei monetare;
- 4) rezerve bancare obligatorii care, de asemenea, micșorează capacitatea băncilor de a acorda credite.

Politica monetară „zeifică” moneda, aurul și rezervele valutare.

Politica bugetară este, de asemenea, un instrument de reglare conjuncturală, dar de utilizare mai recentă. Își află începuturile în anii '30 și reprezintă expresia preocupărilor intense ale epocii pentru găsirea unor

soluții capabile să influențeze evoluția ciclică a economiei, să corecteze fazele nefavorabile ale acesteia.

„Prin intermediul cheltuielilor bugetare și al impozitelor, care fac să crească sau să se diminueze veniturile sectorului privat, autoritatea publică acționează asupra cererii de bunuri de consum și de investiții”³.

Politica bugetară nu are obiective specifice.”Ea este reflexul și instrumentul politicii generale a statului ce ilustrează bugetul funcțional, pe de o parte, și nivelul și repartitia presiunii fiscale, pe de altă parte”⁴.

Politica bugetară poate fi aservită unui obiectiv de dezvoltare prioritar care nu este întotdeauna conciliabil cu cel de reglare conjuncturală. Aceasta poate duce la dezechilibrul bugetar, fenomen care nu este de dorit.

Impozitele, transferurile și achizițiile publice sunt, de fapt, tot atâtea căi de modificare a masei bănești în circulație. Prin instrumentele bugetare aflate la îndemână, autoritățile publice pot induce asupra economiei o influență inflaționistă sau deflaționistă, după caz.

Se practică în mod curent, în mai toate țările cu economie de piață, politica deficitului bugetar (*deficit spending*), ca metodă de creare, prin intermediul finanțelor publice, a unei conjuncturi economice ascendente. Metoda constă în sporirea cheltuielilor statului peste veniturile normale pentru finanțarea unor mari lucrări destinate relansării economiei. Finanțarea deficitului bugetar se poate realiza prin una din următoarele căi: 1) mărirea impozitelor și taxelor; 2) împrumuturi interne; 3) împrumuturi externe; 4) creație monetară.

Politica deficitului bugetar are însă limite și dezavantaje ce s-au vădit adesea. Stimularea cererii, crearea de putere de cumpărare pe aceasta cale nu trebuie să depășească posibilitățile economiei de a satisface; astfel dezechilibrul economic se

agradează printr-o influență negativă asupra sistemului de prețuri, cu consecințele sale previzibil inflaționiste.

Impulsurile bugetare sau fiscale pot influența deci veniturile și prețurile, dar numai pe termen scurt. Cheltuielile guvernamentale finanțate prin împrumuturi publice sau impozite vor la suprimarea unui volum aproximativ egal de cheltuieli private, atât pentru consum, cât și pentru investiții, astfel încât în cele urmă producția, ocuparea mâinii de lucru și venitul global nu vor suferi modificări esențiale.

Dar nici politica monetară nu poate reduce șomajul sub rata sa naturală sau poate scădea simțitor rata nominală a dobânzii decât, poate, pentru perioade scurte de timp. Căci rata nominală a dobânzii depinde de cea reală, prea puțin afectată de fenomene monetare și de rata anticipată a inflației. Dacă pe termen scurt o politică monetară expansionistă face să scadă ratele dobânzilor, iar o politică deflaționistă face ca ele să crească, pe termen lung rezultatul va fi invers.

Aceeași distincție între efectele pe termen scurt și lung ale politicii monetare este valabilă și în privința șomajului. Rata sa naturală „este determinată de factori structurali reali ce scapă controlului politicii conjuncturale în general și impulsurilor monetare în particular”⁵, compromisul între inflație și șomaj nefiind posibil decât cel mult pe termen scurt, deci temporar sau tranzitoriu. Astfel, șomajul nu va putea fi îndepărtat în mod sistematic de rata sa naturală, singurul efect al expansiunii monetare fiind, în cele din urmă, creșterea prețurilor.

În concluzie, politicile conjuncturale anticiclice sunt sortite eșecului, ele neputând afecta, pe termen lung, variabilele reale și nominale, neizbutind să controleze mărimi ca rata dobânzii, șomajul, venitul, s.a.

Asta nu înseamnă că politica monetară și cea bugetară nu ar avea o influență asupra variabilelor reale, dimpotrivă, ele

pot fi surse majore de fluctuații, pot constitui cauza declanșării sau amplificării crizelor economice de tot felul, cum s-a întâmplat în 1929-1933 (când masa monetară a fost redusă masiv), sau fenomenul contrar (creșteri spectaculoase ale masei monetare, ale cererii în general), ilustrat printr-o mulțime de exemple de hiperinflații.

Dimpotrivă, o politică monetară și una bugetară corectă pot asigura economiei un mediu propice de dezvoltare, caracterizat printr-un nivel general stabil al prețurilor sau aflat în creștere ușoară, într-un ritm previzibil, lipsit de elementul costisitor al incertitudinii. Ele pot determina o mai bună alocare a resurselor și o mai mare eficiență economică, pot contribui într-o anumită măsură la contracararea efectelor perturbatoare exogene având diverse alte origini, reducând astfel amplitudinea ciclurilor economice cu fluctuațiile lor atât de dăunătoare.

Pentru atingerea obiectivelor de politică monetară, limitate, dar esențiale, autoritățile monetare trebuie să aibă în vedere două condiții interdependente: una privește indicatorul pe care trebuie să se bazeze în luarea deciziilor, iar cealaltă rata de expansiune monetară ce trebuie adoptată.

1) Pentru satisfacerea primei condiții, trebuie ales un indicator ce poate fi controlat în mod efectiv, direct și decisiv. În acest sens, se impun nivelul general al prețurilor (definit printr-un indice oarecare) și masa monetară.

Într-o lume ideală, indicele general al prețurilor ar putea fi indicatorul ideal. Din păcate, legătura dintre autoritățile monetare și prețuri nu este decât indirectă și imperfectă, acestea din urmă nereacționând decât cu întârziere și de o manieră variabilă la impulsurile monetare, în funcție și de împrejurări, de circumstanțe conjuncturale specifice.

Ca urmare, trebuie adoptată masa monetară ca indicator supus controlului, ea constituind intermediarul dintre instrumentele

de politică monetară și stabilitatea prețurilor ca obiectiv final. Acest agregat intermediar reacționează cu mai multă rapiditate și precizie la o schimbare intervenită în instrumentele de politică monetară și trebuie să servească drept ghid autorităților în promovarea acestei politici.

2) A doua condiție este ca autoritățile monetare să evite, în afara situațiilor excepționale, modificările bruște ale masei monetare. Ele trebuie să adopte, indiferent de conjunctura de moment, o rată anuală fixă de creștere monetară, rată considerată optimală pe termen lung, fără a încerca să îndulcească amplitudinea fluctuațiilor ciclice printr-o politică discreționară și mereu schimbătoare, ce nu va reuși decât să le accentueze.

Baza monetară este formată din numerar și depozitele la vedere. O variație a acesteia antrenează o variație amplificată a masei monetare, urmare a acțiunii multiplicatorului ofertei de monedă.

În acest fel, Banca Centrală este lipsită de o bună parte din puterea sa discreționară, iar puterea politică rămâne fără posibilitatea exercitării de presiuni pentru satisfacerea unor păguboase interese electorale.

Nivelul ratei de creștere monetară este destul de controversat. Milton Friedman, cel mai autorizat exponent al ideii, recomandă o rată apropiată de cea de creștere a venitului real, de ordinul 3-5%.

Aceasta simplă regulă monetară nu poate fi considerată un panaceu împotriva fluctuațiilor activității și venitului, dar ea poate contribui la menținerea, pe termen mediu și lung, a unei rate a inflației (sau, eventual, a deflației) stabile și ușoare, eliminând instabilitatea monetară.

De fapt, politica monetară trebuie să vizeze trei obiective intermediare: masa monetară, rata dobânzii și rata de schimb, fără a privilegia vreunul din aceste obiective în dauna celorlalte.

Politica fiscală, bugetară trebuie să-și fixeze ca obiectiv realizarea unui buget echilibrat, facilitând redistribuirea veniturilor și realocarea resurselor și ocupându-se de producția și gestionarea eficientă a bunurilor publice ce nu pot fi încredințate inițiativei private.

În lipsa eficacității politicii conjuncturale, eforturile guvernului ar trebui îndreptate, de asemenea, spre ameliorarea structurilor diferitelor piețe, pentru a le face mai lichide și mai performante și a favoriza astfel creșterea economică.

Desigur, eficacitatea politicii monetare depinde, în bună măsură, de coordonarea sa cu politica bugetară, ceea ce nu se întâmplă întotdeauna. Mai mult, trebuie ținut seama și de faptul că fiecare dintre ele interferează și cu celelalte politici, mai puțin globale. Astfel, politica monetară poate fi mai mult sau mai puțin suplă, după sectoare și acolo unde este cazul după regiuni. Ea poate lăsa în afara restricțiilor sale activități cum ar fi cele agricole, exportul, investițiile ce economisesc energia sau ameliorează mediul înconjurător, după cum poate afecta mai puternic anumite sectoare industriale producătoare de bunuri durabile sau semi-durabile.

Experiența – inclusiv cea postrevoluționară a țării noastre – demonstrează că politica monetară este mai puțin eficace dacă se are în vedere relansarea activității economice: ea are efecte mai spectaculoase dacă se urmărește calmarea sau frânarea acesteia. Desigur, politica bugetară este mult mai utilă pentru reanimarea activității dar, mai totdeauna, cu prețul inflației. Deci politica monetară singură nu poate stimula eficient producția; de aceea, în practica, se impune însoțirea ei cu măsuri compensatorii stimulative, cum ar fi cele de reducere a presiunii fiscale. Reducerea impozitelor este susținută de economiștii neoliberali cu formula: „Prea multă impozitare ucide impozitarea”. O presiune fiscală prea mare descurajează

munca și economisirea, ceea ce contribuie la încetinirea activității economice, paralizează oferta penalizând munca și profitul, mărește chiar deficitul bugetar responsabil de inflație și de creșterea dobânzilor. Altfel spus, criza nu este numai o criză a cererii, cum cred keynesienii, dar poate fi și o criză a ofertei insuficient stimulate.

În aprecierea eficacității politicii monetare sau bugetare, trebuie ținut seama de context, de conjunctură, căci „în contexte diferite, măsuri tehnice analoge au efecte inegale, ori diversitatea cadrului instituțional al politicilor monetare – ca și acelor bugetare – este mai mare decât cea a instrumentelor lor”⁶.

Apoi, impactul politicii monetare și/sau bugetare într-o țară anume variază de la un an la altul, afectat fiind și de modificarea profundă a structurilor monetare și financiare, ca urmare a internaționalizării piețelor și a succeselor inovațiilor financiare.

O politica economică este cu atât mai eficace cu cât ea se apropie mai mult de idealul creșterii economice rapide, fără inflație, fără șomaj și cu realizarea unui excedent în schimburile economice externe.

Procesul globalizării contemporane influențează foarte mult viitorul politicii macroeconomice. În ultimul timp, contextul politicii macroeconomice a cunoscut două evoluții majore: internaționalizarea crescândă a economiilor și dificultățile accentuate ale aparatului productiv.

Deschiderea economiilor a progresat foarte mult în ultimele decenii. Creșterea schimburilor comerciale a fost mai puternică decât cea a producției, avântul investițiilor directe internaționale a fost încă și mai rapid, dar mai ales globalizarea financiară a dat naștere unor mișcări financiare de o amploare considerabilă. Toate aceste tendințe au întărit constrângerea externă, accentuată pentru țările OECD de șocurile petroliere și de emergența noilor țări industrializate.

Mondializarea are trei consecințe principale:

- 1) chiar dacă mecanismele keynesiene subzistă, utilizarea lor este mult redusă la cadrul național. Autoritățile pierd nu controlul cererii interne, ci al cererii produselor naționale pe alte piețe. În aceste condiții, politica macroeconomică își păstrează eficacitatea, dar nu în maniera în care și-ar dori-o autoritățile naționale. Ea nu mai permite reglarea cererii pentru produsele naționale, ci a cererii naționale pentru produsele oferite pe piață, indiferent care ar fi originea lor;
- 2) deschiderea economiilor modifică avantajele relative la relansare și la austeritate în cadrul național. Aceasta reduce efectul politicilor de relansare asupra producției și crește costul acestora în termenii datoriei interne și externe. Invers, aceasta reduce efectele negative ale politicii de austeritate asupra activității. Asimetria crescândă a costurilor celor două politici ar putea explica înclinația guvernelor în favoarea politicilor de rigoare, cu atât mai mult cu cât dereglementarea financiară a crescut rolul anticipațiilor;
- 3) mondializarea pune problema coordonării politicilor naționale, a delocalizării politicilor macroeconomice de la Statul națiune către o instanță supranațională. Pe de alta parte, progresele înregistrate în domeniul eficacității aparatului productiv clasic s-au încetinit. Creșterea productivității totale a factorilor (ecartul dintre creșterea producției și media ponderată a creșterilor factorilor de producție) s-a diminuat cu aproape două puncte procentuale în raport cu anii '60, în majoritatea țărilor OECD. Aceasta tendință reflectă mai puțin o ipotetică epuizare a progresului tehnic, cât carențe ale reglării economice. În privința cauzelor, părerile sunt împărțite. Se poate invoca lipsa de flexibilitate a structurilor economice,

excesul de obstacole în calea logicii pieței ș.a. Prin urmare s-a vădit ca necesară o ajustare structurală prin creșterea flexibilității, într-un cadru macroeconomic riguros, strategie adoptată de OECD. Apoi, se poate constata creșterea incertitudinilor în fața mutațiilor tehnologice din ultimele decenii, a noii revoluții tehnologice, ca și accentuarea diviziunii internaționale a muncii într-un context de rivalități crescute. De asemenea, se impun ca necesare o cooperare crescută între state și între grupuri sociale, ca și politici macroeconomice și structurale active.

În cursul timpului, s-au succedat mai multe feluri de politici macroeconomice. În cursul anilor '70, guvernele erau încă marcate de keynesismul tradițional. Ele au încercat să vizeze, în politica lor, mai multe obiective, având însă mereu grija să evite un șomaj masiv și durabil. În cursul anilor '80 aproape toate referințele keynesiene au dispărut. Ocuparea a început să fie doar un obiectiv al politicii macroeconomice, prioritate zero devenind stabilitatea prețurilor, mai ales în Europa și SUA.

În ultimii ani am asistat la o reducere a numărului de instrumente ale politicii macroeconomice, cu o recenterare pe politica monetară și chiar de reglare prin intermediul ratei dobânzii. La începutul anilor '90, vechile certitudini s-au clătinat serios. În fața amenințării recesiunii, fiecare a acceptat o creștere a deficitelor publice, unii mergând chiar până la o susținere monetară a acestora, alții continuând să privilegieze stabilitatea monetară.

În ultimii 10 ani, însă, economia mondială a intrat într-o fază cu totul nouă, atipică. Fenomenul de globalizare, liberalizarea mișcărilor de informații, persoane, capitaluri, impactul deosebit al noilor tehnologii, dereglementarea și creșterea forțelor pieței fac caduce vechile rețete de politică economică. Contrazicerea vechilor cicluri economice, concentrările masive de capitaluri, redefinesc conceptul

de suveranitate națională, cresc tot mai mult rolul și importanța organismelor monetar-financiare și politice internaționale, solicitând noi instituții de coordonare și reglementare la nivelul global și reducând independența politicilor și instituțiilor naționale. Un alt fenomen major este integrarea în mari blocuri continentale care, încet-încet, preiau prerogativele politicilor economice, în mod tradițional naționale. Statul-națiune are și va avea încă un rol de jucat, inclusiv în desfășurarea unor politici economice specifice dar tendința este către liberalizare, către globalizare, către standardizare-uniformizare, cu avantajele și dezavantajele pe care nu ne propunem să le dezvoltăm aici, dar care rescriu și vor modifica radical în următorii ani arsenalul clasic al politicilor economice.

Notes

¹ Costin C. Kiritescu, *Moneda – mica enciclopedie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 244.

² Jacques și Colette Nême, *Politiques économiques comparées*, PUF, Collection Thémis, Paris, 1989, p. 392.

³ Iulian Văcărel, *Finantele publice – teorie și practică*.

⁴ Jacques și Colette Nême, *op. cit.*, p. 428.

⁵ Florin Aftalion și Patrice Poncet, *Le monétarisme*, PUF, Collection “Que sais-je?”, Paris 1987, p.96

⁶ Jacques și Colette Nême, *op. cit.*, p.302.

Résumé: *La politique macro-économique représente une partie de la politique économique d'un état, formée de l'ensemble des interventions des pouvoirs publics dans le fonctionnement global de l'économie. Elle utilise des moyens et des instruments spécifiques (financiers, monétaires, fiscaux, budgétaires etc.).*

Pour réaliser les objectifs proposés on agit selon les principes de la cohérence et de l'efficience. L'action vise principalement la stabilité économique, l'utilisation efficiente des ressources et la distribution équitable des revenus entre les différents acteurs économiques. Le processus de la globalisation contemporaine est déterminant pour l'avenir de la politique macro-économique – on ne remarque ici que l'internationalisation progressive des économies et les difficultés toujours plus accentuées de l'appareil productif.

Impactul globalizării asupra dezvoltării economice și sociale

COSMIN FRATOSTITEANU

Globalizarea împletește îndeaproape dimensiunile economice, politice, sociale și instituționale al căror impact social este adeseori greu de clarificat. Cu toate că procesul este lung și complex, principalele lui elemente sunt bine cunoscute. Avansurile tehnologice, în special, în domeniul tehnologiei informației și comunicației, au avut efectul de a conecta și de a apropia lumea în timp și spațiu, făcând posibile noi căi de a face afaceri și de a influența interacțiunea între oameni. Dereglarea și liberalizarea circulației capitalului extern au propulsat o creștere însemnată a volumului și vitezei fluxurilor de capital, de toate felurile, de la investiții străine directe (FDI) până la fluxuri bancare pe termen scurt, în întreaga lume. Competiția a fost un catalizator pentru reorganizarea rețelelor de producție, iar o serie de fuziuni și achiziții au stimulat restructurarea corporațiilor la nivel mondial, dându-le acestora mărime și putere fără precedent. În același timp, finanțarea de capital în sectoarele „high tech” a înflorit în țările dezvoltate cât și în unele în curs de dezvoltare. Noile căi media, cum ar fi televiziunea prin satelit și Internetul, au contribuit la procesul de globalizare și la răspândirea unui curent bazat pe consum. Așadar, trăim fără nici o îndoială într-o economie în curs de globalizare, sau perioada prezentă se definește prin puternice tendințe globalizatoare.

Multe aspecte ale globalizării au stimulat dezvoltarea și prosperitatea și au lărgit posibilitățile a milioane de oameni de pe întreg globul, ca rezultat al unui acces mai bun spre piețe, a noilor tehnologii și noilor modalități de a face afaceri. În același timp, acest proces a fost acompaniat de neliniștea posibilelor sale efecte distrugătoare și de ideea că la avantajele furnizate de globalizare nu vor avea acces un număr mare de oameni. Acest aspect a întărit alegerea unora dar a diminuat speranțele altora și a crescut inegalitățile între țări cât și în interiorul acestora. Opiniile despre globalizare depind în mare măsură de abilitatea oamenilor de a profita de oportunitățile oferite de aceasta. De obicei, o opinie pozitivă o au oamenii cu o educație adecvată și care au acces la resurse financiare.

Prezentul proces de globalizare a variat destul de mult în funcție de nivelul de dezvoltare la care țara s-a angajat. Unele țări în curs de dezvoltare au fost avantajate de noile oportunități apărute în comerț și investiții, și au înregistrat investiții străine și fluxuri de capital, transferuri de tehnologii; dezvoltarea de resurse umane și orientare spre export au cunoscut, de asemenea, o rapidă creștere economică. Alte țări, în special cele mai puțin dezvoltate, nu au înregistrat același nivel al investițiilor străine sau al accesului la piețele mondiale, în principal datorită unei infrastructuri

economice și sociale inadecvate. Nu numai că nu au beneficiat de oportunitățile oferite de globalizare ba chiar au trebuit să se confrunte cu efectele acesteia, în particular cu volatilitatea prețurilor, reducerea tratamentelor preferențiale pentru exporturile acestor țări precum și a asistenței pentru dezvoltare.

Gradul și natura participării diferitelor categorii de țări la piețele mondiale variază substanțial. Pentru cele mai multe țări în curs de dezvoltare comerțul limitat la un număr de bunuri și servicii constituie principala activitate în cadrul economiei mondiale. Pentru alții, fluxurile interne de capital privat suplimentează veniturile din schimburile externe, fie prin FDI, fie prin investiții de portofoliu. Numai în câteva țări în curs de dezvoltare, majoritatea în Asia și America Latină, companii naționale s-au integrat în corporații transnaționale și, în unele cazuri, au realizat alianțe strategice pentru a exploata comerțul dinamic și investițiile încrucișate. Cele mai multe țări în curs de dezvoltare, în special cele mai puțin dezvoltate (de exemplu, cele din Africa), rămân în afara acestui proces.

Deși globalizarea ridică temeri privind țările în curs de dezvoltare, neliniști privind acest proces au apărut chiar și în țările dezvoltate. Temeri în lumea industrială se referă la insecuritatea locului de muncă al angajaților, deoarece managementul firmelor răspunde la concurență și avansurile tehnologice de multe ori prin restructurări de firme și corporații. Puterea crescândă a megacorporațiilor a ridicat polemici privind dominarea economică într-o economie aflată în plin proces de globalizare.

Parcursul țărilor cu economia în tranziție a fost oscilant. În general, când aceste țări și-au început procesul de tranziție s-au confruntat cu o deteriorare abruptă a sistemelor sociale elaborate anterior, dar și cu un handicap în ceea ce privește competiția într-o lume economică deschisă datorită mecanismelor de piață incomplete și nedezvoltate. Unele

țări din Europa Centrală și de Est au traversat tranziția mai rapid, încurajate și de perspectiva integrării în Uniunea Europeană. În altele, destrămarea socială, apariția bruscă a sărăciei și vulnerabilitatea la schimbările economice odată cu desființarea barierelor în comerț și circulația capitalului au dus la dezvoltarea unei economii și criminalități subterane de proporții transnaționale.

În cele ce urmează sunt subliniate aspecte ale impactului globalizării asupra dezvoltării economice și sociale, ca rezultat al dezvoltărilor în comerț, agricultură, tehnologie, management și finanțe.

Comerțul și producția

Schimbările la nivel, în structura și aria geografică a comerțului sunt printre principalele elemente ale globalizării. Trei aspecte ale legăturii între liberalizarea comerțului și dezvoltarea socială sunt importante. Primul este modul cum liberalizarea comerțului a influențat potențialul de export a țărilor dezvoltate și țărilor în curs de dezvoltare. Al doilea este impactul asupra țărilor mai sărace cu privire la creștere, sărăcie și inegalitatea veniturilor. Al treilea reflectă relația cu alte aspecte ale globalizării și efectele acestui proces asupra societății.

Deși s-a înregistrat o eliminare treptată a tarifelor și a barierelor comerciale în ultimii 50 de ani, sectoare importante ale piețelor țărilor dezvoltate au rămas în continuare protejate de potențialul de export al țărilor în curs de dezvoltare. Liberalizarea comerțului a fost limitată parțial, nu numai în ceea ce privește produsele ce nu încorporează un grad ridicat de tehnologie și care ar putea fi exportate de țările în curs de dezvoltare, așa cum sunt produsele agricole, textile, îmbrăcăminte, piele și încălțăminte dar și cu privire la produsele ce încorporează tehnologie înaltă sau capital intensiv. Subvențiile țărilor dezvoltate în sectorul fermelor, dar și în industrie, au

avut efecte negative asupra țărilor în curs de dezvoltare.

Ca rezultat al rețelelor de producție multinaționale, circulația capitalului, comerțul liber, noile tehnologii și forța de muncă au devenit mai sensibile la forțele globale, ca niciodată. Competiția pentru capitalul străin și posibilitatea firmelor de a-și muta producția în alte locații au slăbit puterea de negociere la locul de muncă. Răspândirea exportului producției către țări din ce în ce mai numeroase furnizează importante avantaje muncii lucrătorilor care au venituri mici, dar a dus și la o creștere a inegalității în interior datorită distribuției inegale a calificării și infrastructurii necesare participării într-o economie, cererii mari de muncă calificată cuplată cu excesul de muncă slab calificată. Multe din noile posturi de muncă oferite sunt prost plătite și caracterizate printr-o protecție socială scăzută.

Aceste aspecte ridică o dilemă deosebită pentru țările în curs de dezvoltare. Pe de-o parte, au nevoie de investiții străine pentru creșterea locurilor de muncă și a productivității, precum și creșterea ratei economice. Pe de altă parte, participarea la economia globală condiționată de liberalizarea comerțului și a fluxurilor comerciale și competiția mondială de multe ori duc la salarii mai mici, la scăderea facilităților muncii și abilității de a negocia impozitarea și salarizarea deoarece investitorii caută cele mai favorabile condiții economice care să le maximizeze avantajul pe piață.

Agricultura

Actualele tendințe în producția agricolă și în comerțul cu produse agricole afectează dezvoltarea economică și socială în diverse moduri. În primul rând tarife foarte ridicate sunt aplicate produselor ce sunt destinate exportului și care ar putea diversifica exportul țărilor în curs de dezvoltare. Pe lângă barierele tarifare și netarifare, care împiedică accesul pe piețe a țărilor în curs de dezvoltare,

subvențiile acordate în agricultură de țările dezvoltate, fie sub forma subvențiilor directe pentru export, fie plăți directe către fermieri naționali, deteriorează accesul pe propriile lor piețe.

Liberalizarea comerțului în agricultură ar trebui să realizeze în plan practic promovarea accesului țărilor în curs de dezvoltare pe piața produselor agricole, să furnizeze măsuri pentru comunitatea fermieră și să supravegheze potențialul științific și de marketing al întreprinderilor agricole. De un unic, uniform și universal regim este posibil să beneficieze întreprinderile agricole din țările dezvoltate spre a se avantaja dezvoltarea rurală, eradicarea sărăciei și înstărirea țărilor în curs de dezvoltare și a comunităților de fermieri de pretutindeni. Aceste preocupări trebuie luate în considerare alături de aspectele legate de securitatea alimentară și productivitate, cultură și mediul înconjurător.

Tehnologia Informației

Există o strânsă interconectare între tehnologia informației și forța de muncă calificată care este primul beneficiar al tendințelor către o economie modernă, globală și bazată pe cunoștințe. În al doilea rând, noile tehnologii de informare și comunicare formează o parte integrantă a „noii economii”. În al treilea rând, și poate cel mai important, folosirea noilor tehnologii și interconectarea pe care acestea le presupun aduc mari avantaje productivității. Modul de a face afaceri s-a schimbat inclusiv prin apariția comerțului electronic. Însă ca rezultat al unei mai bune monitorizări ale ciclurilor de producție și distribuție și a unei inventarieri mai eficiente și tehnicilor de control la costului, productivitatea a crescut și în industriile tradiționale, cum ar fi transporturile și construcțiile. În sfârșit, aplicarea tehnologiei informației în sfera educației, sănătății și informării sunt poate cele mai bune căi de

a exprima potențialul pozitiv pentru dezvoltarea socială.

Piețele financiare, fluxurile de capital și fuziunile

Două aspecte paralele în sectorul financiar au definit globalizarea, așa cum au făcut-o și dezvoltările tehnologice și creșterea comerțului internațional. Primul este dezvoltarea piețelor financiare, instituțiilor, instrumentelor și mecanismelor în țările dezvoltate. Al doilea este creșterea fluxurilor de capital între granițe prin diferite modalități, incluzându-se aici investițiile străine de portofoliu pe termen scurt sau tranzacțiile pe piețele de schimb străine ca rezultat al liberalizării sectorului financiar în țările industrializate și în cele în curs de dezvoltare.

S-a înregistrat o creștere exponențială în mărime, sofisticare și operare a piețelor financiare în țările avansate din punct de vedere industrial, lucru ilustrat, printre altele, de mărimea și complexitatea serviciilor financiare, în special expansiunea pieței acțiunilor.

Fluxurile de capital din țările industrializate către țările în curs de dezvoltare s-au accelerat în anii 1980 și s-au triplat între 1990 – 2000. Investițiile străine directe au crescut mai repede decât comerțul internațional. Exporturile generate de tehnologiile avansate se dezvoltă mai alert decât producțiile respective contribuind la extinderea și consolidarea procesului de globalizare. Tranzacțiile cu acțiuni între granițe au crescut de 10 ori mai mult decât veniturile naționale. Investițiile directe străine au circulat de la sectorul primar la cel de producție și de servicii, și s-au înregistrat creșteri și în afacerile agricole. Totuși aceste fluxuri de capital rămân foarte concentrate, trecând de la un număr mic de țări dezvoltate la un număr mic de piețe în avânt.

Fuziunile și achizițiile dincolo de granițe, au reprezentat principala modalitate de intrare pe piețele străine a țărilor industrializate și joacă un rol crescând și în țările în curs de

dezvoltare. Au ajutat întreprinderile să realizeze economii, să țină pasul cu descoperirile tehnologice și să-și mențină avantajul competitiv.

Liberalizarea fluxurilor de capital, ratele de schimb flotante, inovațiile financiare și noile tehnici de comunicare au dus la o creștere enormă a volumului tranzacțiilor financiare, ca și a oportunităților pentru țările în curs de dezvoltare de a atrage capital și investiții străine în scopul dezvoltării. Dar acestea au dus și la o volatilitate inerentă pe aceste piețe ca rezultat al radicalelor schimbări de percepție sau de interpretare a informațiilor, și drastice revizuirii ale așteptărilor care nu au totdeauna o bază sănătoasă și care au dus la reacții de panică și crize periodice.

Au fost propuse un anumit număr de măsuri. Acestea includ taxe asupra fluxurilor de capital pe termen scurt, de preferat coordonate internațional; un control și o supraveghere îmbunătățită a instituțiilor financiare; stabilitatea politicilor aplicate; diversificarea surselor de capital; controlul fondurilor mutuale și cel împotriva riscurilor și o transparență mai mare a informațiilor financiare. S-a cerut de asemenea o reformă a arhitecturii finanțelor internaționale.

Managementul politicilor macroeconomice

Partea dificilă a globalizării reiese din faptul că politicile naționale sunt influențate din ce în ce mai mult de politicile altor țări. Liberalizarea și integrarea au afectat autonomia adoptării politicii naționale în diferite moduri. Mai întâi, liberalizarea comerțului și revendicările piețelor mondiale de capital și a instituțiilor financiare au constrâns prin diferite măsuri desfășurarea opțiunilor de politică monetară și fiscală pentru scopuri sociale, incluzând obiectivele asigurării locului de muncă și a egalității. În al doilea rând, liberalizarea comerțului și finanțelor schimbă treptat ideile tradiționale

ale țărilor ca fiind entități economice distincte interconectate în special prin comerț către un mediu în care companiile și piețele financiare pot lua decizii relativ libere față de restricțiile naționale, referitoare la producție, marketing și investiții. Promisiunea investițiilor străine directe și pericolul retragerii acestora au o importanță deosebită în politicile urmate de guverne. În al treilea rând, dezvoltările economice dintr-o parte a globului afectează, în măsură mai mare sau mai mică, alte părți ale globului. Deciziile în economiile mai mari au un impact clar din ce în ce mai mare asupra economiilor mai mici. Dar crizele apărute pe piețele noi sau în economiile în tranziție sau în alte țări în curs de dezvoltare pot de asemenea afecta și forța decizii economice în economiile dezvoltate. În al patrulea rând, reducerea treptată a tarifelor ca rezultat al liberalizării a înlăturat o sursă importantă de venituri pe care țările în curs de dezvoltare depindeau pentru realizarea cheltuielilor sociale.

În asemenea situații, pericolul ca țările să încerce să se protejeze de efectele negative prin măsuri care lezează economia mondială subliniază nevoia pentru cooperare și coordonare în adoptarea politicilor economice la nivel global.

Bibliografie:

1. Bauman, Zygmunt, *Globalizarea și efectele ei sociale*, Editura Antet, 1999.
2. Galtung, Johan, „Globalizarea și consecințele ei”, în *Mileniul III*, nr 2/1999.
3. Fernandez, A., Mommen, A., *Regionalization and Globalization in the modern world economy: perspectives on the Third World and transitional economies*, New York, 1998.
4. Fratoștițeanu, Cosmin, *România în cadrul politicii economice globale*, Editura Universitaria, Craiova, 2003.
5. Soros, George, *Despre globalizare*, Editura Polirom, Iași, 2002.

Résumé: *Dans cet article on présente les aspects de l'impact de la globalisation sur le développement économique et social, résultats des évolutions du commerce, de l'agriculture, de la technologie, des finances.*

Securitatea – concept și necesitate a lumii contemporane

AUREL PIȚURCĂ

Într-o lume dominată de mari tensiuni sociale, dezechilibre economice, conflicte militare, de riscurile unei conflagrații nucleare, dar și de globalizare, se detașează prin importanță și actualitate problema securității. Ea nu este ceva nou pentru umanitate, aceasta s-a confruntat permanent cu ea, nouă este doar importanța și actualitatea pe care o capătă. De modul cum este înțeleasă și rezolvată problematica securității depinde destinul umanității.

Geneza termenului de securitate vine din latinescul *securitas/atis* și semnifică „pace, calm, lipsă de primejdie”¹. În *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, noțiunea de securitate este definită ca „faptul de a fi la adăpost de orice pericol, sentiment de încredere și liniște pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol”². Cu conotații istorice și politice, termenul de securitate a fost folosit pentru prima oară de Gheorghe Șincai în lucrarea sa *Hronicul românilor și a mai multor neamuri*, cu înțelesul de „a fi la adăpost de orice pericol”, „a fi în siguranță datorită absenței oricărui pericol”.

Securitatea în general, cea individuală în particular, a constituit subiect de meditație pentru filosofi. Astfel, John Locke, referindu-se la evenimentele din existența naturală a omului, scoate în evidență faptul că acesta, fiind proprietarul propriei sale persoane, își rezolvă singur amenințările celorlalți, adică își asigură propria securitate. Prin urmare,

securitatea individuală este anterioară statului, acesta având obligația de a-l apăra atât prin legitimitatea sa, cât și prin principiile care trebuie să stea la baza existenței și a funcționalității sale, din rândul cărora se detașează cel al separației puterilor și al respectării drepturilor și libertăților umane. Nu am greși dacă am considera că securitatea individuală este un drept câștigat al omului, ceva natural, nu un dat al statului, acesta având are obligația de a o apăra și promova.

La rândul său, filosoful german Hegel, în lucrarea sa *Fenomenologia spiritului*, vorbind despre conflict, în general, și despre violență, în special – elemente ale securității, le considera aspecte esențiale în relațiile dintre oameni, percepute ca relații de putere.

Pe o formulă apropiată de cea a filosofului german merge și francezul Paul Ricoeur, care consideră că nici în cazul statului democratic contemporan conflictul și violența nu dispar, ci cel mult ele se estompează, statul de drept preocupându-se de găsirea formelor și mijloacelor necesare negocierii și rezolvării acestora.

Realizând corelația dintre securitate și libertate, Kenneth Waltz ajunge la concluzia că „insecuritatea statelor, ca și a popoarelor și a indivizilor este direct proporțională cu întinderea libertății lor. Dacă se dorește libertatea, insecuritatea trebuie acceptată”³.

Pentru a da o perspectivă științifică securității și a cunoaște impactul acesteia asupra vieții sociale în general, a individului, în particular, se impune definirea ei, evidențierea caracteristicilor și a domeniilor pe care aceasta le gestionează. De-a lungul vremii, în funcție de anumite interese statale, naționale, militare și politice, de domeniul științelor în care a fost folosit, noțiunea de securitate a cunoscut numeroase accepțiuni și interpretări.

În perioada modernă și în cea mai mare parte a celei contemporane, existența și definirea securității a fost legată de stat și națiune. O asemenea asociere este normală și decurge din faptul că securității îi sunt specifice protecția, apărarea, independența față de un pericol, dar și măsurile care pot preîntâmpina apariția pericolului, înlăturarea sau limitarea sa. În aceste condiții, statul prin autoritatea și instituțiile sale, era singurul capabil să asigure autoapărarea sau apărarea colectivă. Autoapărarea avea în vedere stabilitatea și echilibrul intern, pacea socială necesară existenței și funcționalității componentelor statului. Apărarea colectivă se referea la echilibrul și stabilitatea în relațiile internaționale și avea în vedere cooperarea, colaborarea și prevenirea conflictelor, fapt ce implica încheierea unor alianțe cu caracter defensiv.

În toate aceste situații, statul era generator și promotor al securității. Forța, puterea statului, autoritatea sa au un rol important în promovarea și apărarea securității naționale și, implicit, a celei individuale. Statele puternice vor fi în măsură să își asigure stabilitatea internă, fapt ce va influența în mod pozitiv securitatea națională și cea individuală. În schimb, cele slabe, incapabile să își asigure echilibrul, stabilitatea și funcționalitatea componentelor lor, vor constitui surse de insecuritate internă și externă, pe care o pot propaga în zonă, în relațiile internaționale.

Un moment important în evoluția și definirea securității, a însuși conținutului

său, îl vor constitui conotațiile politice, dar mai ales cele ideologice, pe care aceasta le va căpăta. Securitatea va încerca să justifice și să legitimizeze nu numai acțiunile de apărare, protejare și independență, ci chiar și acțiunile statelor promoatoare ale expansiunii, ale forței. Cel mai elocvent exemplu în acest sens l-a constituit fascismul german, care a făcut din securitate, din nevoia „spațiului vital” o justificare și legitimare a declanșării celui de al doilea război mondial. În această situație, forța, războiul erau considerate mijloace de asigurare a securității. Asemenea exemple pot fi date și din perioada recentă, când, pentru justificarea unor intervenții militare, s-a făcut apel la necesitatea apărării democrației, a drepturilor omului sau a combaterii terorismului și fanatismului religios.

Asocierea securității cu forța a dat naștere și la concepte legate de aceasta ca: raport de forțe, echilibru de forțe, centre de putere etc. Conotațiile ideologice date securității sunt inevitabile întrucât statul, ca principal generator și promotor al securității, nu poate fi separat de politică, de partide, de produsele doctrinare și ideologice. În cele mai multe cazuri, abordarea ideologică a securității a generat nu securitate, ci insecuritate, concretizată în tensiuni, conflicte, atât în interiorul statului național, dar, mai ales, la nivel internațional.

Teama de o nouă conflagrație mondială, de data aceasta nucleară, cu efecte devastatoare și nimicitoare pentru umanitate, impunerea ideii că adevărata securitate se poate realiza prin renunțare la forță, război, agresiune, implementarea tot mai mult a ideii democratizării relațiilor internaționale, propagarea conflictelor zonale sau regionale care tind să devină globale au condus, în special după încheierea războiului rece, la renunțarea la abordarea ideologică a securității. Din conținutul securității sunt excluse elemente ca forța, agresiunea, locul lor fiind luat de aspecte noi ca *securitatea comună*, ce trebuie

reglementată de comunitatea internațională, *coexistența pașnică, securitatea colectivă, securitatea egală*. Devenită o problemă globală, care interesează întreaga comunitate internațională, forul mondial ONU considera, într-un studiu din 1986, că „există securitate atunci când statele estimează că pericolele de a suferi un atac militar, presiuni politice sau constrângeri economice este nul și că el pot din această cauză să-și urmeze liber dezvoltarea”⁴.

În condițiile în care statul încetează a mai fi unicul și determinantul actor al relațiilor internaționale, a acțiunii unor factori noi cum ar fi corporațiile transnaționale, presiunile economice și politice la care este supus statul național, accentuarea dezechilibrelor economice, fenomenul globalizării, fac ca problema securității, atât pe plan intern, dar mai ales la nivel mondial, să sufere mari schimbări și transformări. Cea mai importantă și evidentă este transferul securității din planul statal în cel individual, aceasta confruntându-se cu forme noi de manifestare, cum ar fi: securitatea socială, economică, ecologică, a mediului înconjurător, a sănătății, amenințări materializate în îngrădirea accesului la muncă și resurse, distrugerea proprietății, amenințarea drepturilor ce constă în încălcarea sau limitarea lor sau agresiuni la poziția și statutul social etc. Securitatea statală este supusă unui permanent fenomen de erodare, de limitare, ea este complementată de cea individuală. Cetățeanul simte nevoia de protecție a statului în fața noilor pericole ce-l amenință.

Referindu-se la securitatea umană, fostul secretar general al ONU, Kofi Annan, declara în anul 2000: „securitatea umană în sensul cel mai larg cuprinde mai mult decât absența conflictelor violente. Aceasta cuprinde drepturile omului, buna guvernare, accesul la educație și asistență medicală și asigurarea că fiecare individ are oportunitățile și alegerile pentru a-și îndeplini propriul potențial”⁵.

Securitatea individuală este componenta esențială în asigurarea stabilității și echilibrului în plan intern al statului. La rândul său, aceasta contribuie în mod determinant la asigurarea securității zonale, regionale și în plan internațional. Formula tradițională care pune accentul pe securitatea statului tinde să fie depășită, iar, în condițiile creșterii importanței individului în societate, securitatea acestuia devine principala preocupare a statului național. În concepția lui Paul Duță⁶, securitatea umană este împărțită în două categorii. Prima este construită în jurul unor nevoi elementare, cum ar fi necesarul de alimente sau de servicii medicale; a doua parte are la bază protecția în fața unor elemente ce pot perturba în mod negativ viața socială. Același autor identifică șapte elemente specifice securității umane: securitatea economică, securitatea hranei, securitatea sănătății, securitatea mediului, securitatea personală, securitatea comunității din care face parte individul, securitatea politică⁷.

În condițiile democratizării societății, a amplificării activității statului de drept, are loc și dezvoltarea a securității individuale. Ea nu poate fi desprinsă de dimensiunea politică a securității, întrucât aceasta exprimă stabilitatea organizațională a statelor, a sistemului de guvernare, a ideologiilor care le legitimează și guvernează. Același politic, prin instituțiile sale, prin mecanismul său de funcționare, este în măsură să pună în practică securitatea individuală, să elaboreze și să realizeze programele sociale necesare asigurării echilibrului și stabilității interne. Dimensiunea economică contribuie și ea în mare măsură la realizarea securității statului, în general, a cetățenilor săi, în particular.

Resursele naturale, finanțele, piețele, gradul de industrializare sunt elemente esențiale în realizarea bunăstării cetățenilor, a puterii statului. Capacitatea economică a unui stat asigură realizarea securității, inclusiv a celei individuale.

Deși în literatura de specialitate există unii critici care susțin că securitatea individuală ar fi o utopie, că realizarea ei în practică nu ar fi posibilă, ci cel mult ea ar fi un subiect de dezbateri teoretice, trebuie să avem în vedere importante schimbări care au avut loc în plan intern, impunerea în tot mai multe societăți a statului de drept, guvernările democratice, dar și cele din plan internațional, care au modificat climatul global. În acest sens, pot fi menționate amplul proces de democratizare a relațiilor internaționale, reducerea conflictelor militare, a fenomenelor de criză, a genocidelor și masacrelor. La aceasta trebuie avut în vedere și faptul că însuși conceptul și aria de cuprindere a securității cunosc astăzi modificări. De la definiția lui Walter Lippmann, publicată în 1962, în studiul *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, care punea accentul pe componenta militară și care considera că „o națiune este în siguranță în măsura în care nu se află în pericol de a trebui să sacrifice valori esențiale”⁸, conceptul de securitate a cunoscut numeroase modificări. În cea mai mare măsură, acestea au fost determinate de transformările pe care viața socială, economică, militară, înseși relațiile internaționale au cunoscut, dar și de procesele și fenomenelor nou aparute, cum ar fi: urbanizarea, creșterea populației, deteriorarea mediului, schimbarea climei, care, la rândul lor, au impus viziuni și interpretări noi date securității.

Pentru a ilustra preocuparea deosebită pentru securitate, vom evidenția câteva dintre definițiile date acesteia. Laurence Martin definește securitatea din perspectiva dimensiunii economice, considerând că „securitatea este asigurarea bunăstării viitoare”⁹. Pentru Jan Bellamy, „securitatea este o relativă absență a războiului, combinată cu o relativă convingere că nici un război care ar putea avea loc nu s-ar termina cu o învingere”¹⁰.

În viziunea lui Penelope Hartland-Thunberg, „securitatea națională este

capacitatea unei națiuni de a-și urmări cu succes interesele naționale pe care le concepe ea, oriunde în lume”¹¹. Securitatea cunoaște definiții și din perspectiva teoriei limbajului. Ole Wævez susține că „securitatea poate fi concepută drept ceva ce se numește în teoria limbajului act de vorbire”¹².

Importanța deosebită acordată problemei securității a făcut ca aceasta să fie studiată și de o serie de curente de gândire, cum ar fi: *pozitivismul, constructivismul, postmodernismul*.

Pozitivismul se pronunță pentru renunțarea la abordarea tradițională a securității, care limitează studiul acesteia la stat și componenta militară, dorind lărgirea sferei de cuprindere cu elemente non-militare.

Gânditorii curentului constructivist, pornind de la ideea că lumea, societatea sunt produsul interacțiunii sociale, consideră că securitatea trebuie orientată spre analiza domeniului social.

Dacă în cazul curentelor pozitivist și constructivist există o relativă unitate a părerilor și opiniilor privind securitatea, în cazul postmodernismului constatăm o mare diversitate de interpretări date acesteia. Din cadrul curentului postmodernist se remarcă reprezentanții Școlii de la Copenhaga: Barry Buzan, Ole Wævez, Joap Wilde. După ce aduc unele critici atât pozitivismului, cât și constructivismului, ei se pronunță pentru lărgirea sferei de cuprindere a securității, iar studiile sale să fie centrate pe identificarea, localizarea și evaluarea celor mai importante măsuri de „securizare” inițiate de principalii actori ai vieții sociale. Aceiași reprezentanți ai Școlii de la Copenhaga, în realizarea securității, au în vedere patru variabile: *caracteristica spațială* (local, regional, global), *localizarea sectorială* (militară, politică, economică, culturală), *identificarea principalului actor* (state, actori societali, organizații internaționale), *natura obiectului de referință* (state, națiuni, principii, mediu înconjurător)¹³.

Cu toată marea diversitate de definiții și abordări date securității în literatura de specialitate, lipsa unei metodologii clare de analiză a acesteia, a modului diferit de percepție a sa, a diversității surselor ce pot genera agresivitatea, marile decalaje economice și diversități culturale, etnice și religioase, precum și unele efecte generate de globalizare fac imposibilă elaborarea unei definiții de referință sau majoritar acceptate a acestui concept.

Deși actuala lume continuă să se caracterizeze printr-o evoluție contradictorie, prin contradicții și incertitudini, dar și prin tendințe de echilibru, stabilitate și democratizare, ea poate fi securizată sau cel puțin tensiunile și conflictele sale aduse la limite minime, controlabile. Realizarea securității impune un proces complex atât în planul intern al fiecărui stat sau uniune de state, cum este cazul Uniunii Europene, dar, mai cu seamă, în planul relațiilor internaționale.

Înfăptuirea securității în plan intern, în care componenta individuală este extrem de importantă, este fundamentală, hotărâtoare pentru realizarea celei internaționale. Fără securitatea internă, cea în plan mondial este imposibilă, întrucât agresivitatea, tensiunile, dezechilibrele din plan extern se propagă în afara granițelor naționale, afectând climatul și stabilitatea externă.

Securitatea socială, individuală au un rol esențial în realizarea celei interne, întrucât amenințările pot apărea nu neapărat din exterior, ci și din interior.

Deși se vorbește mult și de mult despre securitate, adevărata înfăptuire a acesteia are loc astăzi. Ea este o componentă majoră a democratizării; nu se poate realiza și vorbi de democrație fără securitate. Între democrație și securitate se constituie o relație de interdependență și intercondiționare reciprocă, iar înfăptuirea democrației și securității sunt obiectivele fundamentale ale lumii contemporane, atât în plan intern, cât și în plan extern.

Note

¹ Aurel V. David, *Națiunea între „starea de securitate” și „criza politico-militară”*, Ed. Licomia, București, 2000, p. 66.

² *** *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, ediția a II-a, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 969.

³ *** „Fațete ale conceptului de securitate”, în *Colocviul Strategic*, nr. 5 (LII), aprilie 2006, p. 2.

⁴ „Désarmement”, série, no. 14, Nations Unies, New York, 1982, p. 52.

⁵ Apud Scarlat Dan, „Considerații privind conceptul de securitate individuală în viziunea europeană”, în *Anuarul Științific al Facultății de Științe politice, relații internaționale și studii de securitate*, anul III, vol. III, Sibiu, 2007, p. 202.

⁶ Paul Duță, *Instituții de securitate. Partea generală*, Colecția „Politică și Apărare Națională”, nr. 18, Ed. Tehno Media, Sibiu, 2006, p. 67.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Apud E. Bădălan, E. Mavros, „Dinamica și tendința în transformarea sistemelor de securitate”, în *Anuarul Științific al Facultății de Științe politice, relații internaționale și studii de securitate*, anul II, vol. I, Sibiu, 2007, p. 79.

⁹ Martin Laurence, *Poate exista securitate națională într-o epocă nesigură?*, apud E. Bădălan, E. Mavros, *op. cit.*, p. 79.

¹⁰ Apud Nicolae N. Roman, „Securitatea la început de secol XXI. Caracteristici specifice noului mediu de securitate”, în *Anuarul științific...*, p. 94.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 94-95.

¹³ E. Bădălan, E. Mavros, *op. cit.*, p. 80.

Résumé: Cette étude a pour but de présenter l'importance spéciale et l'actualité de la sécurité dans le monde d'aujourd'hui, son édification aussi bien au niveau national qu'au niveau international, mettant l'accent sur sa composante individuelle. On présente aussi la relation qui se crée entre l'édification de la démocratie et l'imposition de la sécurité.

L'Europe face au terrorisme international

FRANCESCO PERFETTI*

Après les attentats du 11 septembre 2001, les États-Unis ont choisi la voie des représailles militaires immédiates.

Une partie de l'Europe les a suivis, d'autres pays se sont détachés de ce choix et, par la suite, d'aucuns s'en sont dissociés.

Qu'est-ce que cela veut dire? Que devons-nous penser? Cela montre que l'Europe n'a pas su, en tant que telle, adopter une ligne de conduite univoque. A l'époque, il était difficile de le faire et peut-être l'est-ce encore aujourd'hui. Cela l'était dans le cas spécifique de sa relation avec les États-Unis et cela l'est en général sur le plan de la sécurité. Pourquoi?

Parce que l'Union européenne ne dispose pas d'un système organique de sécurité. Mais ce n'est pas tout. Elle n'a ni armée commune ni politique étrangère commune mais, ce qui est plus grave, il n'existe ni une police européenne du genre du FBI ni de services de sécurité européenne sur le modèle de la CIA américaine.

** Francesco Perfetti este șef al Serviciului istoric din Ministerul italian de Externe și profesor de istorie contemporană la LUISS – Roma. Acest articol este preluat cu permisiunea editorului din Bulletin européen – Tribune libre fondée en 1950 par J. Constantin Dragan, édition française, juillet-août 2007, n°s 686-687.*

Lorsque l'on demanda à Sergio Romano – un homme équilibré et d'une grande finesse qui connaît bien la diplomatie internationale – si les Européens auraient pu avoir une politique antiterrorisme pouvant se substituer à celle des États-Unis, il répondit: „Apparemment, nous sommes tous d'accord sur la nécessité d'une plus grande collaboration entre les États européens. Certes, moi aussi, j'aurais apprécié une CIA et un FBI européens. Mais il faut faire une attention à ne pas s'enticher d'un projet sans réfléchir sur les raisons pour lesquelles il est difficile de le réaliser”.

C'est là le point-clé. Ce serait opportun, mais c'est difficile. „Je ne pense pas seulement aux jalousies corporatives qui, malgré tout, existent, mais surtout au fait que les services d'information sont des organismes très délicats, construits patiemment et longuement qui se fondent sur une confiance réciproque entre les membres de la famille.

Facile à détruire, mais difficile à reconstruire, leur capital est constitué par les indicateurs. Il y en a certains auxquels on peut faire entièrement confiance et d'autres pour lesquels il faut continuellement et patiemment séparer la vérité du mensonge, de la fourberie, de l'imagination et des intérêts personnels”.

J'ouvre une petite parenthèse. Je m'occupe d'Histoire contemporaine et j'ai donc eu l'occasion de travailler pendant longtemps sur des documents d'archives, de la police,

par exemple, et des services secrets pour reconstruire certaines circonstances de la période entre les deux guerres: l'un des sujets qui m'intéressent.

Je me suis trouvé très souvent devant une avalanche de renseignements fournis par des indicateurs de profession. Beaucoup de ces informations étaient loin d'être fiables, parce que, justement, elles provenaient de personnes qui exerçaient la profession d'indicateur et qui, donc, était rémunérées sur la base de ce qu'ils communiquaient. D'où l'exigence d'une évaluation critique.

Cependant, „n'importe quel indicateur, fût-il médiocre, remarque Sergio Romano, sert à quelque chose. Mais, dès l'instant où la nouvelle est transmise à un autre service” – c'est l'une des principales raisons de la difficulté à réaliser une structure de ce genre – „on risque de compromettre la source. Un secret partagé n'est plus un secret. Chaque service peut essayer de se contrôler lui-même, mais il ne peut pas être certain de l'usage que d'autres feront de ses informations”.

Sergio Romano ajoute qu'il y aurait une alternative. Si l'Union européenne nommait un coordinateur et si celui-ci avait le talent d'un Fouchet, le ministre de Napoléon, ou d'un Edgar Hoover, le fondateur du FBI, ou bien d'un Allen Dulles, le créateur de la CIA, alors il pourrait se passer quelque chose.

Il faudrait, toutefois, que ce coordinateur réunisse autour de lui un certain nombre d'agents, crée son propre service, arrache de l'espace aux autres et réussisse quelques belles opérations. C'est une question de pouvoir où l'un gagne et les autres perdent, pas de décisions optimistes au niveau ministériel. Ce sont des difficultés réelles.

Nous sommes donc dans le domaine de la spéculation pure. Il reste le fait que le terrorisme international est peut-être le problème le plus important de notre époque. Il touche directement l'Occident au sens le

plus large du terme (et l'Italie aussi). Il implique de l'intérieur – cela a été démontré par le journaliste et écrivain Magdi Allam dans un livre très alerte intitulé *Kamikaze made in Europe* – dans la mesure où, de victime de l'intégrisme islamique et du terrorisme qui lui est lié, l'Occident s'est transformé en sponsor de haut niveau des plus récentes manifestations de l'extrémisme islamiste.

Que signifie tout ceci?

Magdi Allam nous rappelle que l'attentat aux Tours jumelles de New York a été conçu, préparé et réalisé par un groupe de jeunes immigrés convertis à la cause du radicalisme islamique, attirés par la valeur du martyr.

Par ailleurs, avec le massacre de Madrid, il y a eu un „saut de qualité”. Il est apparu, à cette occasion, qu'il existait un vaste réseau de terrorisme international dont font partie, en plus des multiples mouvements qui, à différents titres, sont dans la mouvance du terrorisme islamique globalisé d'Osama Ben Laden, des organisations terroristes occidentales autochtones. Tous ces groupes, en fait, nous fait remarquer Allam, sont unis par une idéologie commune d'antiaméricanisme et d'antisionisme. L'axe du mal auquel le président des Etats-Unis George W. Bush a fait allusion avec beaucoup d'emphase s'est matérialisé.

La contribution de Ben Laden dans la transformation du terrorisme a été fondamentale. Il a réussi avec succès la „privatisation” du terrorisme.

Disons qu'il a réussi à l'enlever au monopole et à l'autorité des Etats voyous. Par ailleurs, il a également été capable de la „globaliser” en choisissant une politique de décentralisation du terrorisme. C'est la caractéristique de la structure de l'organisation de Ben Laden. Quoiqu'il en soit, la guerre de la terreur et des terroristes du fondamentalisme islamique contre l'Occident est une réalité indiscutable.

Je voudrais signaler un passage de Magdi Allam qui me semble intéressant et particulièrement significatif: „Cette guerre de la terreur est une réalité, qu'on le veuille ou non. C'est une guerre que l'Occident subit en se limitant à réagir quand il y est vraiment contraint. Mais il est évident que c'est une guerre, une guerre qui ne pourra être gagnée qu'en adoptant une stratégie en mesure de vaincre les guignols de la terreur et de libérer le bouillon de culture dans lequel ces fantoches prolifèrent”.

Cette observation indique également une solution, mais celle-ci ne doit pas être seulement militaire ou politique, mais aussi culturelle. Il s'agirait de récupérer et d'opposer à l'ennemi des valeurs qui vont au-delà de la contingence.

Magdi Allam poursuit: „Ces deux dangers doivent être affrontés de manière différente. Contre les guignols de la terreur, ces milliardaires qui utilisent la vie d'autrui pour s'emparer de pouvoir, il faut faire preuve de la plus grande fermeté. Mais, contre leurs émules, ces jeunes désespérés à la recherche de leur identité qui s'offrent comme chair à canon dans la guerre sainte contre l'Occident, il faut faire preuve de compréhension et de disponibilité”.

Concrètement, que peut-on faire? On pourrait, par exemple, envisager la „reconquête” des mosquées d'Occident, c'est-à-dire faire en sorte de les libérer du monopole et de l'hégémonie de ceux qui prêchent la violence et la haine.

Les mosquées, en somme, devraient redevenir ou commencer à être des lieux de culte *tout court* où l'on prie et rien d'autre.

Au-delà de tout cela, pour sortir vainqueur de la guerre contre le terrorisme international, islamique et globalisé, il faut élaborer des stratégies tenant compte des caractéristiques de ce phénomène.

Ces stratégies doivent donc être internationales et globalisées. La stratégie mise

au point et appliquée jusqu'ici par les Etats-Unis s'articulait autour de trois axes.

Le premier est le militarisme. Qu'est-ce que cela veut dire? Cela signifie que l'on croyait et que l'on croit encore que l'on peut vaincre le terrorisme par la force des armes.

Le deuxième est l'unitarisme, c'est-à-dire la position politico-culturelle adoptée par les Etats-Unis qui se considèrent comme autorisés à agir seuls si les autres ne sont pas d'accord avec eux et ne le suivent pas.

Le troisième est l'élaboration du concept d'„axe du mal” en tant qu'instrument culturel et idéologique permettant de créer la catégorie de l'ennemi: c'est une notion que nous pourrions qualifier de boîte de Pandore à l'intérieur de laquelle on peut mettre ou enlever certaines thèses officielles.

Cette stratégie a montré des points faibles. Les résultats obtenus jusqu'à présent confirment qu'il aurait mieux valu agir dans d'autres directions ou ajouter à ces catégories d'autres lignes directrices ou bien encore les développer différemment pour résoudre, éliminer et affronter les causes qui créent et alimentent le terrorisme: impliquer, par exemple, dans la lutte contre le terrorisme, tous les pays et toutes les forces intéressés et disponibles, à commencer, par exemple, par les Etats musulmans qui ont souvent été les premières victimes du terrorisme islamique.

Cette stratégie signifie isoler les Etats et les groupes terroristes pour les combattre séparément. En d'autres mots, cela veut dire qu'il faut une nouvelle politique internationale globalisée, exempte de préjugés.

Considérons le point fort de tous les discours sur le terrorisme international et demandons-nous si un autre président américain aurait pu agir autrement que Bush face à l'attentat de New York. Ma réponse est „non” et pour toute une série de considérations.

L'attentat contre les Tours jumelles représente, indépendamment de l'aspect du terrorisme en tant que tel et du choc qu'il a provoqué aux Etats-Unis, un événement encore plus important que nous, Européens, avons du mal à concevoir pour l'histoire américaine: c'est, en effet, la première fois, dans toute l'histoire des Etats-Unis, que le pays est frappé à l'intérieur de ses frontières. C'est quelque chose que nous ne devons pas oublier, y compris d'un point de vue psychologique.

Lorsque l'intervention américaine a été décidée, l'ensemble du pays l'a soutenue. Je n'émet aucun jugement de valeur, je ne dis pas que c'est bien ou mal. Je me limite à constater un état de fait et à chercher à expliquer une réaction qui, à mon avis, est compréhensible. Le comportement américain s'explique aussi sur le plan psychologique, car c'est un pays qui a construit son histoire sur le mythe de son invincibilité aussi.

Pendant aucune guerre le territoire des Etats-Unis n'a été envahi et, dans le cas qui nous occupe, l'attentat a visé une structure qui, bien que n'étant pas gouvernementale, représentait l'un des symboles des USA (la *skyline* de New York avec ses deux gratte-ciel).

Il faut approfondir cet aspect de même qu'il ne faut pas oublier que, aux Etats-Unis, il existe une très grande liberté d'opinion. Il est permis de penser et de dire tout ce que l'on veut.

Toutefois, lorsque (et c'est ce qui fait la grandeur et la force des USA) quelque chose menace le pays, toutes les distinctions perdent de leur importance.

Ceci dit, je pense que, au-delà de toutes les polémiques et de tous les arguments qui ont été avancés, l'action des Etats-Unis avait une légitimité théorique et que son bien-fondé était indiscutable. Tout au plus peut-on faire une exception dans le cas de l'Irak, sur la manière dont l'intervention

américaine a été menée, mais le problème n'est pas là.

De toute manière, à mon avis, la légitimité de cette opération est hors de doute. C'est d'ailleurs la raison pour laquelle je critique la tradition d'antiaméricanisme qui imprègne notre société et notre pays de manière très acritique.

Cette tradition ne se trouve pas une spécificité italienne, mais les motivations varient de pays à pays et sont complètement différentes. Pensons, par exemple, à la relation entre la France et les Etats-Unis. C'est un lien à la fois d'amour et d'antagonisme qui remonte à l'époque de la révolution américaine. Par contre, notre antiaméricanisme est un élément qui est très souvent la conséquence d'une vision trop liée à la politique interne de notre pays et qui ne tient aucun compte des événements internationaux.

Laissez-moi ouvrir une petite parenthèse. Les italiens sont très „provinciaux”: notre pays ne s'intéresse guère à la politique étrangère. On en parle bien dans les journaux, mais l'homme de la rue ne la connaît que par ouï-dire. Cette impression est d'ailleurs corroborée par le fait qu'il n'existe pas, dans notre pays, de véritables revues de politique internationale. Les quelques tentatives qui ont été faites pour créer des revues spécialisées ont échoué misérablement par manque d'un soutien fort.

Dans notre pays, les problèmes de caractère international sont abordés de manière provinciale. E c'est également vrai dans le cas de l'Europe.

Je suis beaucoup moins optimiste en ce qui concerne l'éducation à l'idée d'Europe. Une certaine génération la sent et la perçoit, mais il faudrait la diffuser et habituer tout le monde à ce que signifie l'europhénisme.

Pour en revenir à l'attentat de New York, je voudrais faire une brève allusion aux livres qui soutiennent la thèse de la „fausseté” de l'évènement. Il y a même un

livre qui va jusqu'à mettre en doute le 11 septembre.

Ce texte a eu un énorme succès aux Etats-Unis et il a même été traduit en italien. Ce livre nie l'attentat et le présente comme un gigantesque „bobard”. Pourquoi de grandes maisons d'édition dont la réputation de sérieux n'est plus à faire publient-elles ce genre de livres?

Il existe, d'un côté, il existe des ouvrages qui s'inspirent de la tradition et du goût pour le complot; ce sont des ouvrages de „contre-histoire” qui sont des pures inventions.

Tout donne à penser que l'année 2007-2008 sera une période d'instabilité politique internationale. Il y a le problème de l'Irak et de la stratégie américaine: changement ou confirmation de la ligne? En quels termes? Jusqu'à quel point? Et il y a d'autres points chauds.

Il est inutile de rappeler l'Afghanistan, le Pakistan, la Somalie, le Soudan, le Nigeria etc. Disons qu'en 2007-2008 les crises internationales, souvent liées au terrorisme, continueront à se manifester et seront de plus en plus virulentes.

Il semble que, au niveau international, les grandes puissances devraient faire preuve d'une grande détermination et d'une plus grande cohérence pour mieux gérer les crises.

De toute manière, un phénomène important est en train de se manifester. De nouvelles perspectives semblent s'ouvrir devant les Etats-Unis et les autres grandes puissances qui ont eu des pertes ces dernières années et qui craignent de rester embourbées dans des situations incontrôlables. Tout laisse croire que, dans les prochains mois, une sorte d'„isolationnisme” idéal va se matérialiser et se renforcer.

Cette expression a été forgée dans ce contexte par un éminent spécialiste de problèmes stratégiques, Stefano Silvestri, président de l'Institut des Affaires internationales. Peut-être les grandes puissances

sont-elles disposées à sponsoriser un genre de missions qui ont été qualifiées d'„éclair”.

Il s'agit de missions qui servent, par exemple, à pallier un risque immédiat ou à trouver une solution à une menace spécifique etc.

Il est vrai que le terrorisme international, surtout celui d'origine islamique, a subi des échecs, notamment lorsqu'il est sorti découvert, ce qui a été le cas en Afghanistan et en Somalie.

Toutefois, il est tout aussi vrai que ce phénomène s'est peu à peu transformé et adapté en réussissant à trouver de nouvelles structures et de nouveaux alliés.

Peut-être a-t-il perdu en puissance, mais en retour, il a gagné en extension, puisqu'il s'est diffusé au Moyen-Orient, en Asie, en Afrique et en Europe.

Il est évident que la stratégie américaine n'a pas réussi à bloquer cette transformation.

L'Europe pourrait jouer un rôle vital, car c'est une réalité économique et politique importante, mais qui est perçue – peut-être d'ailleurs partage-t-elle cette vision – comme une réalité „virtuelle”.

L'Europe elle-même est menacée directement, à l'intérieur de ses frontières, par les actions en cours. A l'intérieur, le terrorisme fondamentaliste s'affirme et elle en subit les effets directs et indirects. Pensons au problème énergétique et au contrecoups qu'il peut avoir sur certains marchés spécifiques.

Il est vrai que pour avoir d'amples espaces de manoeuvre, l'Europe devra réussir à coordonner sa politique avec celle des Etats-Unis, parce que c'est le pays qui fait le plus pour la guerre contre le terrorisme.

Peut-être pourra-t-elle réussir à conditionner la politique américaine, si quelque chose n'était pas considéré comme juste et efficace.

Mais il faudra que l'Europe abandonne sa rhétorique anti-américaine due à tant de raisons, mais qui est aussi de nature historique.

Je ne veux pas parler d'un problème qui serait pourtant intéressant. Mais il faut reconnaître que ces raisons finissent par altérer des relations qui ne sont pas aussi claires qu'elles devraient être.

Tout au plus, l'Europe pourrait-elle influencer les États-Unis en les poussant à donner davantage d'importance à l'approche multilatérale. Ce qui ne signifie pas obligatoirement s'en remettre entièrement à l'Onu. Le problème du rôle opérationnel que pourrait avoir l'Onu dans la gestion des crises devrait être attentivement examiné.

Pour conclure, il faut reconnaître que, pour pouvoir contribuer de manière efficace à la lutte contre le terrorisme international, l'Europe devrait, d'une certaine manière, coordonner cette lutte avec une politique de fermeté à l'intérieur de chaque état.

Il faudrait intervenir en présence de certains phénomènes – par exemple, la propagande et les manifestations en faveur du fondamentalisme extrémiste – ou, tout au moins, adopter une politique de fermeté à l'égard de l'immigration incontrôlée.

Ce combat devrait être, à mon avis, je le répète encore une fois, aussi et surtout de nature culturelle: un combat pour réaffirmer les valeurs de notre propre culture.

Abstract: *International terrorism is maybe the most important problem of our era. It directly affects the West of which we can say that it has become a true involuntary defender of the Islamic fundamentalism. In order to win the battle with international terrorism, European countries must develop strategies bearing in mind the characteristics of the phenomenon. In this article we try to present some of the possibilities Europe has in the struggle against Islamic terrorism.*

La menace islamique vue par un fédéraliste européen

ANDREA CHITI-BATELLI*

*Principiis obsta: sero medicina paratur
cum mala per longas convaluere moras.*
(Maxime de l'école de Salerne)

Bernard Lewis, l'un des principaux spécialistes de l'islamisme, et certainement l'un des plus impartiaux, prévoit que, d'ici un siècle, l'Europe sera totalement islamisée et, à mon modeste avis, il n'a pas tort.

Inutile donc de recourir aux anathèmes lancés par Oriana Fallaci (ou par la Ligue Nord), trop loin du *politically correct* pour nous convaincre que, si les choses continuent à évoluer comme elles l'ont fait pendant ces trente ou quarante dernières années, la civilisation européenne, telle que notre génération l'a connue, est destinée, lentement et inexorablement, à disparaître, notamment en ce qui concerne la démocratie et la liberté dont nous jouissons aujourd'hui dans nos pays.

* *Andrea Chiti-Batelli a fost consilier parlamentar al Senatului italian și secretar al delegațiilor italiene la Adunarea consultativă/parlamentară a Consiliului Europei. Acest articol este preluat cu permisiunea editorului din Bulletin européen – Tribune libre fondée en 1950 par J. Constantin Dragan, édition française, juin 2007, n. 685.*

Mais il est important de préciser que ceci est totalement indépendant ou, tout au moins, relativement *indépendant des menaces du terrorisme*, dont l'une des fonctions est, d'ailleurs, de faire oublier, en focalisant notre attention sur un danger immédiat et terrifiant, un danger moins visible, mais à long terme plus redoutable et, à un certain stade, irréversible.

En effet, la pénétration graduelle de notre continent par les musulmans passe le plus souvent inaperçue. Certes, nous savons que leur taux de natalité est élevé, mais ce qui est plus grave, la plupart du temps sous-évalué ou intentionnellement ignoré, c'est que le monde musulman n'assimile, si ce n'est que très peu et très lentement, ni les usages, ni les coutumes, ni les modes de vie occidentaux et ce comportement devrait lever tous les doutes que nous pourrions avoir.

On a pu constater à plusieurs reprises aux Pays-Bas, en France, en Allemagne et au Danemark qu'il n'est pas rare de voir des musulmans installés en Europe depuis deux ou trois générations qui, au lieu d'avoir assimilé, même si ce n'est que de manière limitée, les usages et les coutumes de leur pays d'accueil, continuent à vivre

comme dans leurs pays d'origine et qui, en plus, ont tendance à se débarrasser du peu d'occidentalisation qu'ils avaient connue dans leur mère patrie. Il suffit de penser au traitement qui continue à être infligé aux femmes, qui peut d'ailleurs prendre des formes encore plus sévères, notamment chez les turcs qui travaillent en Allemagne.

Dans les principales villes des pays européens dont nous venons de parler, il y a des quartiers entiers entièrement musulmans où la police n'ose plus d'entrer, un phénomène particulièrement inquiétant qui est un autre preuve de ce que nous venons d'énoncer. C'est l'une des raisons – même si ce n'est pas la seule – qui ont induit les électeurs français et néerlandais à se prononcer contre la Constitution européenne.

Il ne faut pas oublier, par exemple, pour ne citer qu'un exemple, mais un exemple qui revêt une importance particulière, que „90% des imams présents en Allemagne sont 'importés', préparés et subventionnés par l'Arabie saoudite, la Turquie et le Maroc. C'est donc ces pays qui façonnent à leur gré l'islam européen”¹ et il en est de même dans la plupart des autres pays du Vieux Continent.

Du reste, si, dans une ville comme Madrid il y a cent mille marocains, si, à Londres, il y a même une ville dans la ville avec sept cent mille musulmans et si, en France, une dixième de la population est musulmane (sans compter le droit de prendre de plus en plus facilement – dans ce pays comme dans d'autres – la nationalité du pays d'accueil et, donc, la nationalité européenne), il est évident que seule une occidentalisation rapide de ce corps étranger de plus en plus envahissant pourrait nous protéger du destin que nous a annoncé Bernard Lewis.

Mais il n'en est pas ainsi et même, comme nous le disions, c'est le contraire qui se produit. Il est clair qu'il est difficile d'éradiquer de manière efficace un terrorisme qui dispose, le mot n'est très fort, de

sanctuaires de ce genre (et, ce qui est le comble, chez nous). Il est pratiquement impossible, en dépit de tous nos efforts, de prévoir où et quand il décidera de frapper. L'attentat de Londres, comme celui de Madrid, en sont d'excellentes démonstrations. Malheureusement, d'ailleurs, ils sont destinés à ne pas rester des cas isolés. Nous n'avons donc plus qu'à nous demander ce que devons faire pour empêcher que l'Europe ne se transforme en colonie islamique. Il est pour le moins curieux que ceux qui dénoncent avec le plus de véhémence ce danger restent muets sur ce point, qui est le plus important, et leur attitude révèle leur dilettantisme. *Quid agendum?* Que faire? Quelles dispositions prendre? Les solutions proposées jusqu'ici me semblent très insuffisantes.

Pour revenir au problème le plus urgent et le plus inquiétant – le terrorisme – on a surtout dit (et qui peut le nier?) que la force ne suffit pas à le combattre. Mais on n'oublie d'ajouter que l'usage de la force reste, de toute manière, indispensable.

Il a également été dit, et c'est tout aussi important, qu'il faut intensifier, dans la mesure du possible, le *dialogue entre les cultures*, mais en oubliant d'ajouter que les limites de ce dialogue sont relativement très étroites.

Il a été dit, enfin, qu'il faudrait développer dans les pays musulmans une propagande philo-occidentale qui utiliserait tous les moyens de communication de masse actuellement disponibles pour exercer, d'une manière ou d'une autre, une influence qui conduirait à une occidentalisation de ces populations. Mais on oublie les difficultés énormes, pour que ces initiatives puissent avoir un impact suffisant.

Il semble pourtant que ce qui soulève le plus de doutes et de réserves est le soi-disant *dialogue entre les cultures* que l'Eglise a l'air de considérer comme un objectif fondamental.

Pour que ce dialogue porte ses fruits il faudrait, surtout, que la plupart des musulmans (tout au moins ce qui se sont installés en Europe) soient de tendances modérées et non pas fondamentalistes, point sur lequel, nous l'avons déjà dit, il est légitime de nourrir des doutes, d'autant plus que leur hypocrisie est grande et leur sincérité plus que sujette à caution.

Il faudrait aussi que ne se manifeste pas un phénomène qui, par contre, est universel. N'oublions pas, en effet, que dans n'importe quel groupe humain, même s'il existe une majorité modérée et tout autre qu'extrémiste, il suffit d'une poignée de fanatiques – organisés et financés de manière adéquate – pour renverser la situation.

Irrémédiablement décidés à venir à bout d'un adversaire qu'ils considèrent comme le mal absolu, prêts à s'engager jusqu'à faire le sacrifice de leur vie au nom d'une foi et d'une civilisation radicalement différente et opposée à celle qu'ils condamnent et qui, à leurs yeux, ne mérite qu'une destruction totale, à commencer par Israël² – ils arrivent à entraîner les indifférents et à leur faire sentir cette indifférence comme une faute et une trahison de la cause commune³. Et l'islam n'échappe pas à ce cas de figure.

Une autre donnée du problème est trop souvent sous-évaluée. Alors que, dans le monde occidentale, il existe depuis longtemps un mouvement de pensée – commencé avec la Renaissance, il a connu son apogée avec les Lumières – qui a réussi à mettre des limites, mêmes si elles restent toujours fragiles, entre la sphère d'action de la religion et de l'église et celle de la politique et de l'Etat, rien de tout cela ne s'est produit dans le monde islamique où les maximes du Coran continuent à être appliquées à la lettre dans l'ensemble de la vie politique, toutes tendances et sectes confondues.

Il n'est pas exclu qu'une révolution semblable à celle que nous venons d'évoquer et qui a eu lieu en Europe puisse toucher

aussi le monde islamique. Nous nous limitons à constater qu'elle n'a pas encore eu lieu, si ce n'est chez quelques intellectuels et que, pour que, pour qu'elle puisse se réaliser, il faudra encore des dizaines d'années au minimum.

Par ailleurs, il faut prendre acte que cette révolution est d'autant plus difficile qu'il est impossible de diviser a priori les secteurs où l'ingérence de la religion est admissible de ceux qui, par contre, relèvent de la compétence de l'Etat (et, si on le fait, avec des Concordats, le résultat est artificiel).

Aucun critère logique et absolu ne peut tracer de manière claire et sans équivoque possible ces limites⁴ qui, en réalité, ont été établies peu à peu par les rapports de force entre deux entités. Là où l'Eglise est traditionnellement plus forte et influente, ce qui est le cas de l'Italie, celle-ci réussit à faire entendre sa voix dans des domaines et sur des matières plus vastes (dépassant quelquefois le concordat).

Par contre, dans d'autres pays où les traditions laïques sont plus solides, sa liberté est beaucoup plus limitée.

Il est évident pour tout le monde que cette difficulté ne facilite ni laïcisation ni la démocratisation du monde islamique qui restent incertaines, problématiques et lointaines.

Aujourd'hui encore, ces principes sont en contradiction avec sa religion, sa culture, ses traditions, son mode de vie et, surtout, avec les enseignements du Coran.

Ces derniers n'ont pas subi le travail d'adaptation long et difficile à la civilisation moderne que le christianisme a connu; il sont, au contraire, restés figés à l'époque de Mahomet (il suffit de penser à la charia⁵) et ils sont donc difficilement perméables à des idées démocratiques.

Pour en revenir à notre propos, il nous semble que, pour les raisons que nous venons d'indiquer, les mesures adoptées jusqu'ici en Europe pour freiner l'islamisation du Vieux Continent sont largement insuffisantes. Cela vient de ce que celles qui

ont été mises en œuvre jusqu'ici ne se posent pas le problème fondamental, c'est-à-dire comment empêcher que la population musulmane qui réside dans nos pays, aujourd'hui beaucoup trop nombreuse, continue à augmenter, que ce soit par suite de nouvelles arrivées ou d'une plus grande fécondité des populations en question, sans compter les nombreuses conversions d'euro-péens à la religion musulmane⁶, jusqu'à imposer à l'Europe sa manière de vivre et son contrôle?

C'est là le problème fondamental et, si on ne l'affronte pas, la prédiction de Bernard Lewis s'avèrera à coup sûr⁷. Vouloir l'ignorer rappelle Manzoni lorsqu'il raconte à ce qui s'est passé à Milan lorsque la peste a éclaté. Le mot était tabou et toutes les circonlocutions étaient bonnes pour nier l'existence de cette terrible épidémie, jusqu'à ce que la réalité ait été plus forte que les réticences et les sophismes et que tout le monde dût l'admettre: c'est la peste.

De la même manière, aujourd'hui, tous les efforts sont bons pour ignorer ce que Lewis affirme, pour ignorer la réalité au point de passer sous silence tous les dangers que Magdi Allam dénonce avec la plus grande lucidité. On n'a pas le courage, comme au dix-septième siècle, de parler de la peste et l'on cherche à exorciser *le choc des civilisations* évoqué par Huntington qui ne renvoie pas à une guerre ni à un conflit sanglant. Cette expression signifie simplement que ces deux civilisations – l'occidentale démocratique et l'islamique – sont incompatibles et trop différentes l'une de l'autre pour pouvoir partager un même territoire sans que l'une ne prévaille sur l'autre, comme cela s'est, en effet, toujours produit pas le passé.

La vérité est que, la situation étant très grave, les solutions doivent être radicales et, pour être valables, elles doivent avoir une dimension européenne. Il s'agit, selon moi, d'un argument fondamental sur lequel je reviendrai dans ma conclusion.

Il faut commencer par fermer les frontières de l'Europe à l'immigration islamique et c'est là le point décisif. Il ne faut pas croire, en effet, que le besoin de main-d'œuvre non qualifiée puisse se réduire plus ou moins rapidement étant donné le taux de natalité généralement bas en Europe, et, notamment, en Italie.

Les immigrés des deuxième et troisième générations profitant, à juste titre, de l'instruction publique de leurs pays d'accueil obtiendront des diplômes qui leur permettront de refuser les travaux pénibles et mal payés qui sont, aujourd'hui, acceptés par leurs parents après l'avoir été par leurs grands-parents. Heureusement, l'Europe orientale, l'Amérique centrale et l'Amérique du Sud et d'autres pays continuent à offrir une main d'œuvre non islamique en quantité suffisante qui devrait être absolument privilégiée. Pourquoi ne le fait-on pas?

Mais cela ne suffit encore pas. Il y a un autre problème tout aussi grave, je veux parler de celui posé par l'octroi de la nationalité aux immigrés qui travaillent régulièrement en Italie ou dans un autre pays européen depuis un certain nombre d'années (et donc à leurs enfants et à leurs descendants). Cela suffira, même si l'on arrêterait complètement la nouvelle immigration musulmane, à rendre inéluctable, pour les raisons que nous avons indiquées, une islamisation progressive de l'Italie et de l'Europe⁹. Là aussi, il est indispensable de mettre un frein, et sérieusement, en interdisant dorénavant la naturalisation des musulmans.

Mais, là encore, c'est insuffisant. Comme je l'ai déjà dit, le nombre de musulmans continuera à augmenter et cela entraînera les conséquences que j'ai indiquées. C'est d'ailleurs un problème particulièrement grave dans un pays qui, à la différence de l'Italie (qui a plus de chance pour l'instant, mais pour combien de temps encore?), ont déjà un pourcentage élevé des citoyens –

des citoyens, non pas des immigrés – musulmans.

C'est d'ailleurs là le problème difficile à résoudre, puisque toute disposition discriminatoire semble léser les droits de l'homme, alors qu'il serait plus que problématique de favoriser, y compris avec des financements importants, le retour à leur pays d'origine des immigrés, d'autant plus que, comme nous le disions, beaucoup d'entre eux sont désormais des citoyens européens. Et pourtant, le problème ne peut être éludé sous peine de voir les conséquences indiquées par Lewis se réaliser. D'autres, d'ailleurs, sauront indiquer beaucoup mieux que moi des moyens et des solutions dont nous n'avons pas idée. Mais, quoiqu'il en soit, il faut chercher ces solutions¹⁰.

Il faut encore prendre en considération, en tant que cas particulier – même s'il est grave et menaçant – le problème de la lutte contre le terrorisme, sous un aspect pénal et, de manière générale, sous celui de la limitation des droits à la liberté. Là aussi, il faut prendre des mesures drastiques qui réduiront en connaissance de cause les droits de citoyens pour garantir une plus grande sécurité pour tous. La liberté ne peut pas se suicider dans l'espoir de survivre et certaines limitations semblent indispensables pour sauver l'essentiel.

Mais, une fois encore, il ne faut pas oublier la vieille maxime: „Aux grands maux les grands remèdes”¹¹.

Avant de conclure il faut encore mentionner un problème qui se greffe sur notre propos, mais auquel nous ne ferons qu'une brève allusion puisqu'il est tellement loin du *politically correct* qu'il suscite immédiatement une réaction négative chez la plupart des gens.

Tout le monde connaît les difficultés énormes soulevées dans un pays comme les Etats-Unis par la présence d'une population de couleur, et ceci en dépit du fait que les

Américains sont habitués depuis des siècles à cette présence dont ils sont, d'ailleurs, d'une certaine manière, responsables et qu'il s'agit d'une population relativement stable.

Cela nous conduit à nous poser une question. Indépendamment du problème islamique, ne faut-il pas craindre que la présence croissante d'une population de couleur – de plusieurs couleurs même – en Europe n'entraîne pas bientôt chez nous aussi graves conflits et ne constitue une menace pour l'identité européenne et la démocratie? Ne devons-nous pas, nous aussi, nous rappeler à ce propos la maxime de l'école de Salerne que nous avons mise en exergue à notre article? En l'absence de toutes ces conditions, il n'en reste pas moins que le multiculturalisme a été un échec. Le multiracisme s'en tirera-t-il mieux ou ne sera-t-il qu'un risque supplémentaire pour l'identité d'un vieux continent de plus en plus inerte et lâche?

Théoriquement, la solution existe et il y a longtemps qu'on la connaît. Il faudrait que le monde occidental mette en oeuvre un vaste Plan Marshall dans l'optique de réduire les causes (la misère, la faim et le retard) qui sont à l'origine de l'*assaut à l'Europe* de la part d'un tiers-monde affamé et désespéré. Un *assaut* qui, *rebus sic stantibus*, n'aura jamais de fin et fera empirer les maux et les difficultés qu'il produit déjà aujourd'hui.

Mais où est la volonté de mettre en oeuvre un plan de ce genre? Un plan, je veux dire, qui débloque en faveur du tiers-monde beaucoup plus que le un pour cent qui a été proposé à une certaine époque (et qui a été réduit aujourd'hui) et – chose tout aussi importante – qui établisse des contrôles et mette en place des projets et des initiatives pour l'emploi des fonds attribués de manière à empêcher qu'ils n'aillent finir en armements au bénéfice de régimes dictatoriaux ou sur les comptes suisses des dictateurs du tiers-monde.

Au moment de conclure, il faut se demander quelles sont les probabilités concrètes que nous avons d'assister à une révision déchirante, une *agonizing reappraisal*, des comportements et des systèmes de pensée que j'ai décrits ci-dessus de manière sommaire.

Malheureusement, ma réponse de vieux fédéraliste européen est sceptique. Les Etats du Vieux Continent, divisés et de moins enclins à s'unir, n'ont plus la force de se ressaisir¹². Ils donnent, désormais, l'impression d'être incapables de se rendre compte que leur civilisation ne pourra survivre que s'ils s'unissent dans un Etat fédéral européen. Le seul, d'ailleurs, au sein duquel des politiques de l'immigration et de défense de notre identité valable que j'ai suggérées pourraient être mises en oeuvre. Ou ces politiques sont à l'échelle de notre continent ou elles sont vouées à l'échec.

Tous ceux qui ne se rend pas compte du caractère obligatoire de ce *préalable* ne peuvent pas comprendre la vraie nature des problèmes considérés, même s'ils sont capables d'en saisir les symptômes occasionnels. D'ailleurs, même quelqu'un de très compétent sur les aspects particuliers des différents problèmes passe malgré tout à côté de l'objectif essentiel, puisqu'il réussit à donner une description précise et circonstanciée du mal, mais pas à suggérer une thérapie valable et réelement digne de ce nom. „Les soupirs ne servent à rien”, dit Pétrarque¹³.

Rien, malheureusement, ne laisse présager que cette prise de conscience soit en train de se faire. Au contraire, l'idéal européen semble perdre chaque jour de sa consistance au point d'être presque complètement absent du débat politique des différents pays et loin de l'univers des jeunes générations qui l'ignorent presque complètement.

Il faudrait un sursaut de toute la culture du Vieux Continent, comme cela s'est produit pour d'autres mouvements unitaires,

comme cela a été le cas en Italie ou en Allemagne. Il faudrait un engagement culturel de vaste portée de toute *l'intelligentsia* européenne qui préparerait le terrain indispensable à une renaissance politique et à un approfondissement indispensable aujourd'hui, non seulement pour empêcher la décadence progressive des Etats européens et leur sortie de l'Histoire, mais aussi pour protéger notre civilisation.

Malheureusement, je le répète, rien de tout cela n'apparaît à l'horizon; au contraire, jamais comme aujourd'hui, la *trahison des clercs* n'a été aussi totale et sans exception.

Aurons-nous le temps pour un revirement? L'Histoire, disait Benedetto Croce, est un processus toujours ouvert. Pour l'instant, *il fait nuit à midi* pour reprendre le titre original du célèbre ouvrage d'Arthur Köstler *Darkness at Noon*.

Les propos de Tarek Ramdan cités par Magdi Allam résume bien la situation: „Les musulmans qui vivent en Europe doivent comprendre qu'ils représentent une majorité pour les valeurs dont ils sont porteurs”.

Ces *valeurs* figurent dans le *Coran* sous forme de prescriptions et de normes juridiques trop nombreuses et trop précises pour pouvoir être modifiées ou librement interprétées du jour au lendemain, ce qui les rendraient compatibles avec les principes de la démocratie et des droits de l'homme en vigueur dans le monde occidental, d'autant plus que les pressions islamiques croissantes pour l'institution des tribunaux particuliers, d'écoles islamiques reconnues etc. ne facilite certainement pas cette évolution.

Une confirmation de cet état de fait nous vien de l'un des pays musulmans considérés comme les plus modérés, la Turquie, où l'écrivain Orhan Pamuk risque, pour avoir reconnu que „trois cent mille kurdes et un million d'arméniens ont été tués dans notre pays”, d'être condamné à

trois ans de prison pour avoir „insulté les turcs, la République, l’Assemblée et l’identité nationale” (aux termes de l’article 30/1 du Cide pénal), quelque chose qui n’en est pas moins inquiétant, puisqu’il ne s’agit pas de problèmes religieux, mais qui montre encore une fois une intolérance générale et sans exception.

Un monde qui pense et agit de cette manière est incompatible avec le nôtre, beaucoup trop différent pour pouvoir être *intégré* et, si l’Europe ne réussit pas à réagir devant son développement inexorable, il finira par nous *intégrer*, ce qui nous ramènerait trois cents ans en arrière.

Notes

¹ Cf. Seyed Farian Sabahi, supplément dominical du *II Sole-24 Ore* du 8 mai 2005.

² Il faut, à ce propos, rappeler qu’un musulman l’est pour toujours et que, s’il s’est convertit à une autre religion, il sera considéré comme un apostat et, en tant que tel, passible de mort. De la même manière, une fois que les musulmans ont conquis une terre, ils estiment qu’elle leur appartient pour toujours et il leur sera impossible d’accepter qu’un seul pouce de cette terre revienne aux mains des infidèles. Pour éviter cela, ils pourront toujours faire, plus ou moins de bonne foi, des compromis, mais, la mesure où ils sont provisoires, il ne les considèrent que comme un premier pas en direction de l’objectif final qui ne devra jamais être perdu de vue. Comment peut-on, dans de telles conditions, envisager un dialogue et, surtout, un dialogue sincère?

³ Magdi Allam s’est exprimé de la même manière à plusieurs reprises, notamment dans l’un de ses derniers ouvrages: *Kamikaze ‘made in Europe’: riuscirà l’Occidente a sconfiggere il terrorismo islamico?* [Des kamikaze ‘made in Europe’: l’Occident réussira-t-il à éradiquer le terrorisme islamique?], Milan, Mondadori, 2005. Il écrit, par exemple, (pp. 78-79): „Que cela plaise ou non, le terrorisme islamique globalisé a déclaré la guerre à l’Occident. Celui-ci la subit, se limitant à réagir lorsqu’il y est vraiment obligé, alors que son adversaire refuse le principe de la coexistence pacifique à

quiconque ne lui ressemble pas et qui ne se soumet pas avéuglement à sa volonté”. Malheureusement, la solution que Magdi Allam préconise (il s’agirait, en gros, de favoriser une plus ample immigration et une intégration de plus en plus poussée des immigrés) ne nous semble pas convenir. Elle évoque plutôt le vieux dicton „rechauffer un serpent en son sein”.

⁴ C’est l’objection que l’un des meilleurs spécialistes de la pensée politique de Dante, Vinay, adressait il y a déjà quelques années au *De Monarchia* et à l’idée de deux autorités – le Pape et l’Empereur – deux entités de dignité équivalente et sans aucune interférence entre l’activité de l’une et de l’autre, comme si ces activités ne portaient pas sur les mêmes thèmes et n’avaient pas à proposer chacune leurs propres solutions qui ne coïncidaient pas toujours entre elles.

⁵ La terrible nouvelle parue dans les journaux le 23 juillet 2005 en constitue un exemple particulièrement choquant. Deux très jeunes Iraniens – l’un des deux était même mineur – ont été pendus à Mashad au motif de leur homosexualité. Autrefois, en Europe aussi, les homosexuels étaient condamnés à mort, alors qu’aujourd’hui on est arrivés à comparer leur union à celle d’un mariage normal, comme en Espagne (mais peut-être est-ce excessif). Par contre, dans le monde islamique, tout est resté figé depuis le VIIe siècle. Le seul changement, aujourd’hui, est l’excuse qui a été inventée pour l’occasion. Ces deux jeunes auraient soi-disant violé un enfant de treize ans (mais celui-ci n’a jamais comparu au procès et n’existe manifestement pas). Mais une anecdote, apparemment insignifiante, est encore plus éloquente. Il s’agit d’une femme musulmane qui proteste avec véhémence, à ses yeux elle est dans son bon droit, parce qu’on a osé offrir à sa petite fille un beignet fabriqué avec quelques gouttes d’alcool. Une culture de ce genre ne peut pas coexister avec la nôtre sans que l’une n’élimine l’autre. Ce que prévoit Bernard Lewis.

⁶ On le retrouve avec une indéniable efficacité et un humour qui saisit avec beaucoup de lucidité, sous une forme paradoxale et surréaliste, l’essence du mal dans un dessin

d'Ellekappa, où l'on peut lire: „Attention aux immigrés: ils s'infiltrèrent parmi les terroristes pour entrer sans difficulté en Italie”

⁷ Au moins que, dans avenir proche, nous n'assistions à une autre invasion, chinoise cette fois-ci, mais encore plus menaçante et devant laquelle l'Europe se retrouvera tout aussi démunie et incapable à réagir.

⁸ De la même manière, voir Giovanni Sartori, *Corriere della Sera* du 24 juillet 2005.

⁹ C'est ce dont Magdi Allam ne semble pas se rendre compte. Celui-ci, comme nous l'avons déjà dit, semble considérer qu'une présence islamique progressive et massive, avec tous les droits accordés aujourd'hui à ceux qui appartiennent à cette religion, ne constitue pas un problème et qu'il faut, au contraire, l'encourager et la favoriser. (Par contre, E Galli della Loggia rejoint notre position, voir *Corriere della Sera* du 27 juillet 2005).

¹⁰ Du reste, à tout bien considérer, ce que nous avons évoqué plus haut, même si c'est pratiquement irréalisable d'un point de vue juridique, contrairement aux apparences, ne fait pas un pli. Autrefois, l'expression „contraire à l'ordre public” revenait souvent dans les textes juridiques. Mais, aujourd'hui, si cette expression est beaucoup moins utilisée, le concept reste tout aussi valable. La polygamie, par exemple, est contraire à l'ordre public et, en tant que telle, elle est donc considérée comme un délit. L'islamisme, et non seulement dans ce cas particulier, mais pratiquement pour tous les principes auxquels il reste solidement attaché et que l'on retrouve dans toute la charia, est donc contraire à l'ordre public. Les choses étant ainsi, il ne semble donc pas préjudiciable aux droits de l'homme de prétendre que toute personne pratiquant cette religion doit *eo ipso* être bannie des pays européens (les plus menacés) et, de manière générale, des pays démocratiques. Ne pas le reconnaître semble même contraire aux droits de l'homme. Tommaso Padoa-Schioppa donne l'impression de se rapprocher de notre point de vue (cf. *Corriere della Sera* du 31 juillet 2005), lorsqu'il propose „une charte de l'immigré établie au niveau européen: la violation prouvée de ces principes devrait être considérée comme une cause de révocation du permis de travail et de séjour”. Padoa-Schioppa pense

surtout au terrorisme; mais si la charte qu'il a proposée comprenait aussi, et surtout, tout ce qui, dans la charia, est „contraire à l'ordre public”, aucun musulman ne pourrait y souscrire sincèrement.

¹¹ *La sécurité a un prix*, titre d'un article d'Angelo Panebianco paru dans le *Corriere della Sera* du 23 juillet 2005; mais les solutions qu'il suggère sont insuffisantes pour être efficaces.

¹² C'est ce que Dominique Moïsi qualifie de sorte de décadence lente et honteuse de la République de Venise (cf. *Corriere della Sera* du 26 juillet 2005).

¹³ Giuliano Amato, dans un article paru dans *II Sole-24 Ore* du 17 juillet 2005, montre avec beaucoup de clarté, de nombreux détails et des références précises, à quel point l'absence d'unité politique de l'Europe va jusqu'à paralyser des problèmes particuliers comme, par exemple, la simple coordination technique entre les différents services nationaux de lutte contre le anti-terrorisme.

Abstract: *This article aims at presenting, from the point of view of a European federalist, the incapacity of the European states of realizing that their civilization will not survive unless they unite in a European federalist state. Only in this way will one put to practice effective policies regarding immigration (mainly the Islamic one, but not only) and the defense of the European identity.*

Al Qaeda Confusion: How to Think about Jihad

MICHAEL RADU*

Al Qaeda is stronger now than at any time since 9/11, say some; it is less strong than it could have become, answers the administration. Congressional Democrats say that instead of catching Bin Laden, Bush took his eyes off the ball and got mired in an irrelevant war in Iraq; the White House replies that if we don't fight the jihadis in Iraq, we will have to do so in Manhattan.

And so American politics argue in what seems to remain a cognitive vacuum, confusing the public and producing inane statements from our elected leaders. Had Al Qaeda consciously planned how to thoroughly confuse the infidels, this would have been the ideal result. It is all the persistent and inevitable outcome of executive delusions (jihadis are "a small minority") and Democratic flippancy ("the war on terrorism is a bumper sticker," Sen. John Edwards has charged) against a background of popular ignorance and an oversupply of lawyers and human rights activists.

* *Michael Radu este Co-Chair al FPRI's Center on Terrorism, Counter-Terrorism, and Homeland Security, Philadelphia. Pregătește o carte despre islamismul din Europa. Acest articol este preluat cu permisiunea autorului din <http://www.fpri.org/enotes/200707.radu.alqaedajihad.html>.*

The result is that six years after 9/11 we (and the Europeans are generally worse) are still fighting a war in a conceptual fog – jand not getting any close to winning it.

In reality, the nature and goals of the enemy, albeit complex, should be quite clear, as should the ways to defeat it. Until we understand a few key realities, we will continue to tread water and remain on the defensive.

What is Al Qaeda?

Al Qaeda ("the base") is at the same time an Islamist totalitarian terrorist organization and the particularly violent part of a global Muslim revivalist movement. As the name implies, it was established as a vanguard, elite organization, not dissimilar, conceptually, from the previous Marxist Leninist self-selected vanguards of the proletariat (Shining Path in Peru, Red Brigades in Italy, etc.), seeking to reestablish Islam's historic (and mostly mythical) supremacy and purity throughout the world via the unification of the *umma*, the Islamic community, under a single political and religious leadership and state – the Caliphate. The means to accomplish this is jihad, strictly defined by the followers of this ideology as warfare.

Al Qaeda was not originally intended to exist as a territorial base, but the victory of the Taliban in Afghanistan unexpectedly offered that opportunity.

Al Qaeda took advantage of that

opportunity, but controlling those lands was neither intended nor absolutely necessary. The same applies now to the wild areas of Pakistan that Al Qaeda uses for refuge and training – they are important but not vital. That fact is still misunderstood and explains the continuous surprise of some that after the Taliban's fall in 2001 and the heavy losses it incurred at the time, Al Qaeda did not die.

While it incessantly claims to be defending an Islamic umma under attack from all sides – the most theologically convenient way to justify jihad – Al Qaeda's ideology and strategy are aggressive and revisionist. Al Qaeda aggressively attacks the home base of the "Crusaders" (see 9/11 or the attacks in the UK) and revisionistically seeks to reintegrate into the umma the long-lost territories of Islam, such as Al-Andalus (the Iberian Peninsula).

Al Qaeda's ideology is rigorously anti-nationalist. That allows it to attract alienated and poorly integrated elements among Muslim communities in the West and explains in part the attraction it has among Muslim elites everywhere. As Iraq today suggests, however, it could also be a serious threat to the organization, since it also clashes with the interests of established postcolonial elites and regionalist or separatist groups (Kurds, Berbers, many Palestinians).

The enemies, and thus the targets, of jihad are a) all governing regimes in the Muslim world (the "apostates"); b) their outside manipulators, controllers and supporters (the "Crusaders" led by the United States but including all Western states and Israel; c) all other infidels "oppressing" Muslims (India for Kashmir, Russia for Chechnya, China for Turkestan); and d) for the most radical jihadis (the takfiris), all Muslims who do not actively support the cause and, especially, the Shias. While these are all enemies, the priority given to each depends on circumstances, capabilities and opportunity.

Al Qaeda in Iraq

This latter fact is another cause of confusion in the West, as demonstrated by the case of Iraq. While an Al Qaeda associate group did have a small presence in Iraqi Kurdistan prior to the spring of 2003, at least on a large scale Iraq is a target of opportunity. Al Qaeda's growth (or present decline) there depends on the chaos and confusion that followed the 2003 invasion and the vacuum created by the fall of Saddam. The scale of and media attention on its presence in Iraq aside, Al Qaeda's role there follows the same pattern as in Afghanistan and Chechnya in the late 1990s, or Somalia more recently - it tries to implant itself wherever a political vacuum or persistent instability develop in the midst of military conflict. Lebanon, Gaza, the Sahel, southern Thailand and Philippines are, or should be expected to become, such areas of implantation. In all such cases Al Qaeda interferes in an evolving conflict, exacerbates it, and tries to channel the outcome towards its own goals and translate local motivations into a coherent ideological and global cause.

It is precisely this Al Qaeda piggy-backing on existing conflicts that makes the often heard distinctions between our fighting sectarian conflict or Al Qaeda in Iraq nonsensical. Al Zarkawi stirred up the Sunni-Shia conflict but did not invent it, and separating the two in practical terms is not a serious proposition, any more than trying to do so in Afghanistan between Taliban, Pakistani Islamist spillover, and Al Qaeda. For Al Qaeda such parasitic behavior serves to magnify its influence, and it will try to repeat it in every possible circumstance. This fits perfectly in the organization's elite, vanguardist ideology. It sees itself and behaves as the spearhead of global jihad, not as its rank and file.

Ultimately, what seems to escape so many commentators, especially among

politicians, is that Al Qaeda is two things simultaneously: (1) a violent Islamist organization with worldwide tentacles and a small core leadership of ideologues and strategists, and (2) part and parcel of a large and growing political-religious movement of Islamist revival. The organization tries to channel and recruits from the movement, and the latter looks to it for strategic direction and, often, tactical purpose.

Islamic Revivalist Movement

The Islamic revivalist movement that is by now dominant in most of the Muslim world from Malaysia to Morocco, including huge segments of the Muslim communities in the West, shares some of Al Qaeda's basic ideological tenets: that Islam is in crisis and under attack, from inside and outside by alien, Western, mostly American influence and domination. Roughly put, Islamic countries and Muslims generically are victims of the West. The only solution is a return to the "original" principles of the faith, those that gave it world importance and power centuries ago, and to umma unity and solidarity.

These basic perceptions are shared by a majority of Muslims and Islamic organizations everywhere, from the Muslim Brotherhood, the largest, to individuals and smaller groups, whether in Muslim-majority countries or in the West. While refuge in religious revivalism as an answer to civilizational, political and military decline is far from unique to Islam, its contemporary manifestation is largely Islamic.

The interface between the general perception of Islam as victim of the West – a perception often encouraged by Western elites themselves – and Al Qaeda's (or the Salafi) view that the victimization is largely due to naked aggression is thin. This is demonstrated by a seldom noticed aspect of the reaction of nonviolent, even anti-Al Qaeda groups and personalities, including

those in the West, to Islamist terrorism. Those groups have steadfastly opposed not just the conflict in Iraq, where the arguments used in favor of the U.S.-led intervention could always be debated, but also the 2001 U.S.-led attack on the Taliban. Indeed, almost always in Islamic critiques of American and British policies, whether they come from London or Riyadh, the Muslim Brothers or others, Afghanistan is mentioned in the same breath as Baghdad. Since the removal of the Taliban and its Al Qaeda proteges was a clear-cut case of self-defense, Muslim condemnations of the Afghan operations could only mean that umma solidarity is more important to them than the Taliban's crimes. Precisely the kind of attitude Al Qaeda needs to thrive.

Where most of the Islamic revivalist movement and its supporters depart from Al Qaeda's ideology is the method whereby Islam is to be renewed. In that sense, Western leaders' claim that "most Muslims" reject jihadism is correct, but far from encouraging. Despite attempts, such as those sponsored by Jordan's Crown prince Hassan to have respected imams condemn jihadi terrorism (the method not the ideas leading to it), not only has no important Sunni scholar declared Bin Laden a non-Muslim (the most influential, Al-Qaradawi, would rather let Allah decide), but many large Islamist organizations, such as Hizb ut Tahrir (an international Party of Liberation) or the Tablighis (Muslims missionary movement), could and do claim to be seeking the Caliphate by nonviolent means while their recruits often "graduate" to jihadism – again, same beliefs, different methods, and all unhelpful. Thus, even when revivalist Islamists sincerely claim to oppose jihadism, they are voluntarily tying their own hands. Hence the eternal and annoying "we condemn terrorism... but" that so confuses Western politicians, media and publics.

Why, in this context, anyone in the West would expect such Muslims, as a whole or organized ones, to condemn anything other than acts of terrorism is a mystery.

Al Qaeda/Movement Relationships

The relationships between the different Al Qaeda parts of the movement are dynamic, both *centripetal* and *centrifugal* at the same time.

Centripetal. The centripetal expansion of the movement follows general, indeed universal terrorist patterns of recruitment and indoctrination. In the specific case of Al Qaeda this means two distinct, but related methods.

The first is centered on the thousands of trainees who graduated from the Afghan camps prior to the end of 2001, who returned to their countries of origin – Saudi Arabia, Egypt, and countries in North Africa, Central Asia, Southeast Asia, and Europe. Once back, they either established cells or founded or radicalized existing organizations (the cases of Morocco, Algeria, Lebanon). These people know and share Al Qaeda core's ideology and many retain ties, including personal ones, with it and with each other.

A typical case is that of Saad Houssaini, a.k.a. Moustapha, one of Al Qaeda's most prominent cadres in Spain and North Africa. Born in Meknes, Morocco, from a middle-class family (his father was a professor) – an almost universal pattern among Al Qaeda cadres, Houssaini obtained a government scholarship to study chemistry and physics at the University of Valencia in Spain. It was there that he was attracted, or recruited, to Islamism under the influence of Sheikh Rachid Ghannouchi, the London-based ideologue and leader of Al-Nahda (the Revival), Tunisia's major Islamist organization. Already under Spanish surveillance, in 1997 he fled to Taliban's Afghanistan where he underwent further training in

explosives in Al Qaeda camps, met other Moroccans, Bin Laden, Al Zarkawi and Al Zawahiri – the latter was a witness at his marriage. Following the U.S. attack in the fall of 2001, he returned to Morocco in April 2002, became a founder of GICM (Moroccan Islamic Combatant Group, now part of the Al Qaeda in the Islamic Maghreb – AQIM) and trainer of its bomb makers. By September 2006 he was running a network of Moroccan volunteers to Iraq, until his arrest in March 2007¹. It was under the influence of one of the many “nonviolent” Islamist ideologues in Spain harbored by “Londonistan” that he was radicalized, shifted to jihadism, established personal ties to the Al Qaeda core, and later served as a force multiplier for the organization thousands of miles away.

Second, Al Qaeda's central core (Bin Laden, al-Zawahiri, Khaled Sheikh Mohammed, etc.) have sometimes accepted and given their “brand copyright” to organizations formed independently, such as the Algerian Salafi Group for Combat and Preaching, which last year became the AQIM, or autonomously, like Al Zarkawi's group, now Al Qaeda in Mesopotamia.

Like metastasized cancerous tumors, members and trainees of these formal Al Qaeda franchises, and some informal ones, like Southeast Asia's Jemaah Islamiah, spread the ideology and expand the committed membership of the movement.

Centrifugal. There is, however, another dynamic within the movement, a centrifugal one. This consists of thousands of individual Muslims, many from the West and including a disproportionate number of converts to Islam, who have no personal ties to the Al Qaeda core or its main franchises, but feel attracted to its ideology and the methods it uses. With each spectacular jihadi attack or campaign, their numbers grow and they flock to the latest battlefield, as defined by

Al Zawahiri in his Al Jazeera statements or by the innumerable jihadi Internet sites and their do-it-yourself jihad recipes.

There is not always a clearly defined line between the two dynamics – Al Qaeda recruiting for its cause and would be, self-recruited jihadis seeking a battle under its flag, or at least its cause.

The case of Shaker Al-Abssi, the leader of Fatah Al-Islam in the Palestinian refugee camp of Nahr Al-Bared, near Tripoli, Lebanon, lately under assault by that country's army, is revealing. A Palestinian born in a camp near Jericho, his family migrated to Jordan after 1967, and he joined Yasser Arafat's Fatah as a teenager. The organization sent him to study medicine, but he dropped out in favor of becoming a pilot, receiving training in Libya and later serving as an instructor in South Yemen. Later he participated in combat, on the winning Sandinista side in Nicaragua and on the losing Libyan side in that country's conflict with Chad. Disappointed with Arafat's corruption, he joined dissident, pro-Syrian factions and moved to Damascus, where he discovered religion and became a fervent believer. Afterward he became associated with Al Zarkawi's group in Iraq and Jordan, and was sentenced to death in absentia for his role in murdering an American diplomat in Amman in 2002. Why? Because, says his brother Abdel Razak, a doctor, "The Palestinians have tried Marxism and Arab nationalism. All failed. I believe that for Shaker Islamism was the ultimate solution." Now, claims his family, "we wait for him to become a martyr, hoping that his death will be the fuel that will set on fire the Palestinian cause"².

This, then, is a case of a rebel in search of a global ideological and strategic anchor to articulate and justify his fight for a particular cause. Associating with Al Qaeda satisfied both needs. The fact that Fatah Al-Islam is seen as both an Al Qaeda spin-

off and a Syrian tool should not be confusing, not in light of the organization's pattern of tactically piggybacking other causes.

Another good example is a new jihadist group, Ansar al Islam fi Sahara al Bilad al Mulazamin (The followers of Islam in Sahara, the land of those lifting the veil). Made up of Moroccans, Algerians, and Mauritians, dissident elements of AQIM, it first surfaced in June 2007. Ansar refuses to obey direct orders from Al Qaeda's core, all the while telling the latter that "You should know that we are in the same trench." Indeed, it shares Al Qaeda's well-known obsession with the "recovery" of Al-Andalus and hatred for all North African governments and France³. This is a perfect example of what French analysts call the "Al Qaeda nebula" – a multiplying system of jihadi groups ideologically, but not always hierarchically, tied to the core group. We are once again confronted with the interface of movement and terrorist group.

Conclusion

German-Turkish author Necla Kelek was right when she pointed out that "Politicians and religious scholars of all faiths are right in pointing out that there are many varieties of Islam, that Islamism and Islam should not be confused, that there is no line in the Koran that would justify murder. But the assertion that radical Islamic fundamentalism and Islam have nothing to do with each other is like asserting that there was no link between Stalinism and Communism"⁴.

But just as Stalinism (and Pol Pot or Mao) was made possible by the mass of usually peaceful and naive believers in the Marxist Utopia, Al Qaeda and its nebula are permanently feeding up from the growing Islamic revivalist movement. To separate the two should be the goal of Muslims and non-Muslims alike, since they are all targets

of jihadism. To deny the intimate link between the two is to deny reality. By making artificial distinctions between the two, one only postpones and avoids the real struggle.

Notes

¹ For his career, see “Adil Boukhima, Portrait: Le Marocain d’Al Qaida,” *TelQuel* (Casablanca), May 17, 2007; Craig Whitlock, “In Morocco’s ‘Chemist,’ A Glimpse of Al-Qaeda Bombmaker Typified Resilient Network,” *Washington Post*, July 7, 2007; Driss Bennani, Abdellatif El Azizi, Ismail Bellaouali and Lahcen Aouad, “Enquete. Au-dela de la panique,” *Tel Quel*, July 5, 2007.

² Cecile Hennion, “De la colere au djihad, le chef du Fatah Al-Islam raconte par son frere,” *Le Monde*, June 5, 2007.

³ Antonio Baquero and Jordi Corachán, “Actividad Extremista En El Desierto. Un nuevo grupo terrorista magrebí amenaza a España,” *El Periodico* (Barcelona), July 12, 2007.

⁴ Quoted by Peter Schneider, “The New Berlin Wall,” *New York Times*, Dec. 4, 2005.

Résumé : *Aujourd’hui, l’Al Qaeda est peut-être plus forte que jamais. Dans ce contexte, il est nécessaire de répondre à quelques questions fondamentales concernant le caractère de l’organisation, sa structure, ses objectifs et ses relations. C’est ce que Mr. Michael Radu se propose dans cette article.*

Alegerile prezidențiale din Statele Unite 2008 (I)

ALINA DODOCIOIU

Figurile centrale ale alegerilor prezidențiale care vor avea loc în SUA în 2008 sunt Hillary Clinton și Rudolph Giuliani. Alegerile vor avea loc pe 4 noiembrie 2008 și vor coincide cu alegerile pentru Senat. O figură interesantă o reprezintă și candidatul democrat Barack Obama, care este al cincilea senator afro-american din istoria Statelor Unite și, în prezent, singurul afro-american din Senat.

Hillary Rodham Clinton este senator din partea Partidului Democrat și reprezintă statul New York. Fostă primă doamnă a Statelor Unite între 1993 și 2001, în timp ce soțul ei a îndeplinit funcția de președinte, Hillary Clinton a condus în 1993 o echipă care a dezvoltat proiecte legislative pentru a oferi îngrijire medicală tuturor americanilor. În cele din urmă, acest controversat proiect de lege nu a mai fost adoptat, dar ea continuă să facă din îngrijirea medicală universală unul din principalele sale obiective politice. A reușit, totuși, printre altele, să înființeze, în 1997, *Programul de Asigurare a Sănătății Copiilor*. Ea se bucură de un capital electoral îmbogățit de simpatia neerodată pentru Bill Clinton, care a condus America în cea mai lungă perioadă de expansiune economică în timp de pace, obținând un surplus al bugetului federal (vezi <http://www.cbo.gov/budget/historical.pdf>). Experții o consideră pe Clinton una din primele candidate la alegerile prezidențiale cu o șansă reală de a câștiga

alegerile; la aceasta se adaugă experiența pe care a dobândit-o în urma alegerilor prezidențiale din 1992, când s-a implicat în campania electorală a soțului său. De fapt, acest lucru constituie o caracteristică a cuplului Clinton: ceea ce Hillary a făcut pentru Bill în anii '90 face acum fostul președinte pentru ea; Bill Clinton o promovează activ, fiind probabil cel mai bun atu pe care îl deține Hillary în cursa prezidențială. Hillary este însă o politiciană abilă, ea a înțeles faptul că soțul său o pune în umbră atunci când apar împreună datorită personalității sale covârșitoare; în consecință, a ales o soluție foarte inteligentă: Bill Clinton îi face campanie aproape în permanență de unul singur.

Avocată de succes specializată pe drepturile copilului, Hillary a fost acuzată de critici că se apropie foarte mult în ideologie de comunism și marxism, că a refuzat să dezvăluie documente referitoare la afacerea Whitewater și că nu își cere scuze în mod public pentru faptul că a votat în primă instanță în favoarea războiului din Irak. De asemenea, a fost acuzată că se inspiră din birocrațiile europene propunând un plan de îngrijire medicală condus de la Washington.

Măsurile pe care dorește să le ia Hillary sunt: oferirea unei îngrijiri medicale accesibile, încetarea războiului din Irak, îndeplinirea promisiunilor către veterani, sprijinirea părinților și îngrijire pentru

copii, reformă guvernamentală și consolidarea democrației americane. Măsura cea mai importantă a platformei sale de guvernare este îngrijirea medicală (*American health choices plan*, cum îl denumește Hillary). Prin intermediul acestui plan, Clinton urmărește eliminarea discriminării și scăderea costurilor în domeniul îngrijirii medicale. Planul ei este dur criticat, mai ales că în State sunt peste 50 milioane de oameni, incluzând aici 15 milioane de imigranți ilegali, care nu au asigurare medicală; de asemenea, Hillary este puternic criticată și pentru faptul că nu verifică integritatea donatorilor săi, cum ar fi Norman Hsu (un promotor al investițiilor piramidale care a suferit condamnări). Hillary intenționează să finanțeze acest sistem prin anularea reducerilor de taxe pentru bogați, prin aceasta înțelegând orice familie care câștigă pe an 250.000 USD sau mai mult. Dick Morris o critică într-un articol publicat pe www.foxnews.com, afirmând că poate obține foarte simplu această finanțare introducând o creștere a taxelor pe țigări, obținând astfel un impact dublu: prețuri mai mari la tutun care duc la scăderea fumatului în rândul adolescenților și reducerea costurilor îngrijirii medicale.

Republicanul Rudolph Giuliani este fostul primar al orașului New York între anii 1994 și 2001. A devenit cunoscut pe plan internațional în timpul evenimentelor din 11 septembrie 2001, când a gestionat admirabil situația tragică de la World Trade Center. Criticii liberali acuză că politicile lui Giuliani de reducere a criminalității erau bazate mai mult pe agresivitate decât pe reformă socială. În calitate de procuror, Giuliani a condus o puternică luptă împotriva criminalității în New York în timpul administrației Ford. Printre figurile cunoscute care au fost condamnate în urma anchetelor desfășurate de Giuliani se numără Bertram L. Podell (corupție), Ivan Boesky și Michael Milken (tranzacții efectuate ca

urmare a unei informații confidentiale), capii Mafiei din Chicago conform Legii RICO – *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act* – (șantaj, extorcare și crimă la comandă), printre care Fat Tony" Salerno, din familia Genovese, "Tony Ducks" Corallo, din familia Luchese, Carmine "The Snake" Persico, din organizația Colombo, Rusty Rastelli, șeful familiei Bonnano și congressman-ul Mario Biaggi.

Pe plan național, Giuliani susține alegerea personală a femeii în ceea ce privește avorturile, dorește să readucă contabilitatea la Washington, nu este un supporter al căsătoriilor între persoanele de același sex, dar sprijină drepturile homosexualilor și se angajează să oprească valul imigranților ilegali în Statele Unite prin urmărirea îndeaproape a turiștilor și întărirea securității granițelor.

Referitor la politica externă, în revista *Foreign Affairs*, septembrie 2007, Giuliani afirmă că viitorul președinte american se va confrunta cu trei confruntări majore: obținerea victoriei asupra teroriștilor în războiul dus aceștia împotriva ordinii mondiale, consolidarea sistemului internațional pe care teroriștii vor să-l distrugă și mărirea beneficiilor sistemului internațional într-un arc de securitate și stabilitate în continuă extindere pe glob. El vorbește despre nevoia ca SUA să adopte soluții viabile pentru aceste provocări: construirea unei apărări puternice, dezvoltarea unei diplomații hotărâte și lărgirea influenței economice și culturale americane. Prin folosirea acestor trei metode, Giuliani consideră că viitorul președinte al Statelor Unite poate să pună bazele unei "*păci realiste*", de durată. Trebuie să luăm în considerare totuși faptul că aceste propuneri vin din partea unui fost primar care nu are niciun fel de experiență în politică externă. Pacea realistă de care vorbește Giuliani reprezintă în traducerea sa continuarea războiului din Irak până la instalarea păcii în zona respectivă, recon-

strucția unei forțe militare, construirea unui sistem național de apărare anti-rachetă. Practic teoria sa în ceea ce privește obținerea unei păci realiste se fundamentează exclusiv pe măsuri de natură militară. Giuliani demonstrează astfel că dorește continuarea politicii lui Bush, în situația în care Congresul a aprobat în jur de 610 miliarde USD cheltuieli de război pentru cele trei operațiuni militare desfășurate după evenimentele din 11 septembrie (Enduring Freedom, Noble Eagle, Iraqi Freedom) (CRS Report for Congress, *The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11*, Amy Belasco, specialist în apărare națională, Departamentul pentru politică externă, apărare și comerț).

Ultimele sondaje realizate de Fox News arată o mare creștere pentru Hillary într-o confruntare cu Giuliani. În sondajul respectiv, publicat pe 26 septembrie, Hillary conduce cu 8 puncte, 46-39. Situația ei în sondaje s-a îmbunătățit comparativ cu decembrie 2006, când scorul îi era favorabil republicanului, acesta conducând cu 48 puncte la 39.

Avansul lui Hillary poate fi explicat prin scăderea importanței problemei terorismului. Pe măsură ce votanții devin din ce în ce mai încrezători că SUA nu vor fi atacate din nou, nevoia de Rudy Giuliani scade și dorința acestora de a o susține pe Hillary crește (vezi Dick Morris, *Big gain for Hillary in poll*, www.dickmorris.com).

Bibliografie:

1. www.hillaryclinton.com.
2. www.joinrudy2008.com.
3. www.dickmorris.com.
4. www.antiwar.com.
5. www.ontheissues.org.
6. <http://www.cbo.gov/budget/historical.pdf>
7. Karen Tumulty, „Hillary: love her, hate her”, *Time Magazine*, 20 august 2006.
8. Rudolph Giuliani, „Towards a realistic peace”, *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2007.
9. „Person of the Year 2001: Rudy Giuliani”, *Time Magazine*.
10. „'Freedom Is About Authority': Excerpts From Giuliani Speech on Crime”, *New York Times*, 20 martie 1994.

Abstract: *The article aims to present in short the two main figures of the US presidential elections that will be held in 2008, their plans for government, together with their weak points and the ideas for which the two personalities are being criticized.*

Determinarea drumului de valoare minimă într-un graf cu ajutorul algoritmului Bellman-Kalaba; program aplicativ

MIHAI-RADU COSTESCU

Fie $G = (X, U)$ un graf. Fiecărui arc $u \in U$ îi asociem un număr $l(u) \geq 0$ numit valoarea lui u . Aceste valori pot reprezenta costuri, distanțe, timp, capacitate, greutate, productivitate, probabilitate etc., pentru $l(x_i, x_j)$ se poate folosi notația a_{ij} .

Se pune problema de a determina un drum μ ce pleacă de la un vârf $x_0 \in X$ la un vârf $x_n \in X$ așa încât suma:

$$l(\mu) = \sum_{u \in \mu} l(u)$$

sa fie minimă.

Aceasta înseamnă a găsi un drum de valoare minimă între două vârfuri ale unui graf.

Uneori se poate cere să se determine traseul ce trebuie parcurs de un autovehicul care plecând din x_0 trebuie să ajungă în x_n într-un timp minim. În acest caz valoarea arcului (x_i, x_j) se va nota t_{ij} și va reprezenta timpul de tranzit de la vârful x_i la vârful x_j .

Dacă se urmărește minimizarea costului de transport se va folosi notația c_{ij} . Soluția optimă ne va permite să determinăm un drum sau mai multe, care plecând din x_0 sa ajungă în x_n într-un timp total minim (sau cu un minim total de cheltuieli).

Algoritmul Bellman-Kalaba

Se bazează pe principiul optimalității cunoscut din programarea dinamică: „orice politică optimală nu poate fi formată decât din subpolitici optimale”.

Aplicat la teoria grafurilor, acest principiu se enunță astfel: orice drum minim este format numai din drumuri parțiale minime.

Vom folosi notația:

c_{ij} – valoare asociată arcului (x_i, x_j) ce aparține grafului $G = (X, U)$, definită astfel:

$$c_{ij} = \begin{cases} l(x_i, x_j) & \text{daca } (x_i, x_j) \in U \\ 0 & \text{daca } (x_i, x_i) \in U \\ \infty & \text{daca } (x_i, x_j) \notin U \end{cases}$$

Cu această notație, găsirea drumului minim

$$\mu = [x_0, x_{i_1}, x_{i_2}, \dots, x_{i_k}, x_n]$$

revine la determinarea minimului sumei:

$$c_{0i_1} + c_{i_1i_2} + c_{i_2i_3} + \dots + c_{i_k n}$$

Fie acum $v_i, i = 0, 1, 2, \dots, n-1$ valoarea drumului minim de la vârful x_i la

vârful final. Dacă vom presupune ca graful are $n + 1$ vârfuri, atunci vârful inițial se notează cu x_0 iar vârful final cu x_n .

Pentru a găsi valorile v_i ale drumurilor minime de la vârful x_i la vârful x_n ($i = 0, 1, 2, \dots, n - 1$) va trebui să rezolvăm sistemul de ecuații:

$$v_i = \min_{j \neq i} (v_j + c_{ij}), i = 1, 2, \dots, n - 1; j = 0, 1, 2, \dots, n, v_i^{(0)}, i = 0, 1, \dots, n \text{ sunt egale cu elementele ultimei coloane ale matricei } (c_{ij}).$$

$$v_n = 0$$

Valorile găsite pentru v_i în diferitele iterații ce urmează să fie efectuate le vom nota cu

$$v_i^{(0)}, v_i^{(1)}, v_i^{(2)}, \dots, v_i^{(k)}, \dots$$

În iterația zero ($k = 0$) se definește:

$$v_i^{(0)} = c_{in} \text{ și } v_n^{(0)} = 0; i = 0, 1, 2, \dots, n - 1$$

La iterația $k = 1$ se calculează valorile:

$$v_i^{(1)} = \min_{j \neq i} (v_j^{(0)} + c_{ij}), v_n^{(1)} = 0; i = 0, 1, 2, \dots, n - 1, j = 0, 1, 2, \dots, n$$

Procedeeul se repetă în mod analog și în iterațiile următoare, până se ajunge la iterația de ordinul k , în care se determină valorile:

$$v_i^{(k)} = \min_{j \neq i} (v_j^{(k-1)} + c_{ij}) \text{ și } v_n^{(k)} = 0; i = 0, 1, 2, \dots, n - 1, j = 0, 1, 2, \dots, n$$

Iterațiile se opresc atunci când, pentru toți $k = 0, 1, \dots$ avem

$$v_i^{(k)} = v_i^{(k-1)}; i = 0, 1, 2, \dots, n - 1.$$

Numărul $v_i^{(k)}$ reprezintă valoarea drumului minim între vârful x_i și x_n ale grafului considerat.

Se poate demonstra că într-un graf cu

$n + 1$ vârfuri, sunt necesare cel mult $n - 1$ iterații pentru a găsi valoarea drumului minim ($k \leq n - 1$).

OBSERVAȚIE Aplicarea algoritmului Bellman-Kalaba se reduce la următoarele operații cu matrice:

Observăm mai întâi că valorile v_i sunt egale cu elementele ultimei coloane ale matricei (c_{ij}) .

Acestei matrice i se atașează o *matrice de extensie* ale cărei elemente se obțin astfel:

- Se adună elementele liniilor matricei la elementele ultimei sale coloane (exceptând adunarea elementelor de pe diagonală). Din sumele astfel obținute, se rețin sumele minime care se înscriu în prima coloană a mat de extensie. Se constată ușor că elementele acestei coloane sunt egale cu val $v_i^{(1)}$ determinate în prima iterație ($k = 1$).

- Procedeeul se repetă adunând liniile matricei (c_{ij}) la elementele coloanei i a matricei de extensie și se rețin sumele minime. Aceste sume reprezintă coloanei II a matricei de extensie și sunt egale cu valorile $v_i^{(2)}$ obținute pentru $k = 2$.

- Procedeeul se continuă până când în matricea de extensie se obțin două coloane consecutive identice.

Primul element al ultimei (sau penultimei) coloane din matricea de extensie reprezintă valoarea drumului minim. Numărul coloanelor matricei de extensie este egal cu numărul iterațiilor necesare pentru obținerea drumului minim.

program Bellman_Kalaba;

{ Programul determina drumul minim într-o rețea cu maxim 15 varfuri

cu algoritmul Bellman-Kalaba
In cazul in care nu exista arc

(xi,xj) se va trece 0 pentru valoarea sa

La fel, pentru arcurile (xi,xi) se va trece tot 0}

```
type matrice=array[0..14,0..14] of real;
```

```
var c,v:matrice;
```

```
  i,j,k,n,flag:integer;
```

```
  s:real;
```

```
  ind:array[0..14] of integer;
```

```
  val:array[0..14] of real;
```

```
procedure citire_matrice(var  
n:integer;var a:matrice);
```

```
begin
```

```
  for i:=0 to n do
```

```
    for j:=0 to n do
```

```
      begin
```

```
        write('c(' ,i,' ,',j,')=');
```

```
        readln(c[i,j]);
```

```
      end;
```

```
end;
```

```
procedure inlocuire_infinit(var  
n:integer;var c:matrice;var  
s:real);
```

```
begin
```

```
  s:=0;
```

```
  for i:=0 to n do
```

```
    for j:=0 to n do
```

```
      s:=s+c[i,j];
```

```
  s:=s+1;
```

```
  for i:=0 to n do
```

```
    for j:=0 to n do
```

```
      if c[i,j]=0 then
```

```
        if i<>j then
```

```
          c[i,j]:=s;
```

```
end;
```

```
function
```

```
minim(n,i,k:integer;v,c:matrice;s:  
real):real;
```

```
var vmin:real;
```

```
begin
```

```
  vmin:=2*s+1;
```

```
  for j:=0 to n do
```

```
    if j<>i then if v[k-
```

```
  1,j]+c[i,j]<vmin then vmin:=v[k-
```

```
  1,j]+c[i,j];
```

```
    minim:=vmin;
```

```
end;
```

```
begin {program principal}
```

```
  write('Introduceti dimensiunea
```

```
matricei costurilor n-1 = ');
```

```
  readln(n);
```

```
  citire_matrice(n,c);
```

```
  inlocuire_infinit(n,c,s);
```

```
  writeln;
```

```
  for i:=0 to n-1 do
```

```
    v[0,i]:=c[i,n];
```

```
  v[n,0]:=0;
```

```
  k:=0;
```

```
  repeat
```

```
    flag:=0;
```

```
    k:=k+1;
```

```
    for i:=0 to n-1 do
```

```
      v[k,i]:=minim(n,i,k,v,c,s);
```

```
    v[k,n]:=0;
```

```
    for i:=0 to n-1 do
```

```
      if v[k,i]<>v[k-1,i] then
```

```
        flag:=1;
```

```
    until flag=0;
```

```
    writeln;
```

```
    writeln('Matricea de extensie
```

```
este :');
```

```
  for i:=0 to k do
```

```
    begin
```

```
      for j:=0 to n do
```

```
        write(v[i,j]:7:1);
```

```
        writeln;
```

```
    end;
```

```
    writeln;
```

```
  for i:=0 to n do
```

```
    begin
```

```
      val[i]:=v[k,i];
```

```
      ind[i]:=0;
```

```
    end;
```

```
  k:=0;
```

```
  j:=0;
```

```
  repeat
```

```
    i:=0;
```

```
  repeat
```

```

        i:=i+1;
        until (i<>k) and
        (val[i]+c[k,i]=val[k]);
        j:=j+1;
        ind[j]:=i;
        k:=i;
        until k=n;
        write('Drumul minim trece prin
varfurile : x0 ');
        for i:=1 to n do
            if ind[i]<>0 then write('x',ind[i],
');
        writeln;
        writeln('si are valoarea :
',val[0]:7:1);
end.

```

Programul realizat permite determinarea drumului minim într-un graf cu maxim 15 vârfuri. Datele de intrare ale programului sunt:

- dimensiunea matricei costurilor $n-1$ ($n-1$ deoarece, pentru a respecta notațiile din algoritm, s-a considerat numerotarea vârfurilor de la 0 la $n-1$; de exemplu, pentru un graf cu 7 noduri, se va introduce 6);

- matricea costurilor.

În structura sa, programul conține două proceduri și o funcție, care vor fi explicate în cele ce urmează.

Procedura **citire_matrice** are parametrii variabilă dimensiunea matricei și matricea costurilor propriu-zisă și realizează citirea acestei matrice pe care o întoarce în programul principal. Trebuie făcută mențiunea că, spre deosebire de algoritm, în cazul în care nu există arcul (x_i, x_j) , $i \neq j$, valoarea introdusă pentru acest arc va fi 0 (în algoritm, în această situație, valoarea pentru acest arc era ∞).

Procedura **inlocuire_infinit** are parametrii variabilă dimensiunea matricei (n), matricea (c_{ij}) și o valoare s reală. Această valoare reprezintă suma tuturor arcelor din

matrice mărită cu 1 (pentru a fi siguri că ea nu va fi niciodată aleasă în drumul minim), ține locul lui ∞ și va înlocui valorile 0 aferente arcelor inexistente

$$(x_i, x_j), i \neq j.$$

Funcția **minim**, de tip real, determină minimul necesar iterațiilor din relația:

$$v_i^{(k)} = \min_{j \neq i} (v_j^{(k-1)} + c_{ij}) \text{ si } v_n^{(k)} = 0; i = 0, 1, 2, \dots, n-1, j = 0, 1, 2, \dots, n$$

Drumul propriu-zis (vârfurile prin care trece acest drum) și valoarea acestuia sunt determinate în programul principal.

În final, sunt afișate *matricea de extensie*, *drumul minim* și *valoarea* acestui drum.

Algoritmul poate fi aplicat și pentru determinarea drumului maxim într-un graf, cu următoarele modificări:

- în procedura **inlocuire_infinit**, valoarea s va fi înlocuită cu $-s$;

- în funcția **minim**, condiția ... if $v[k-1, j] + c[i, j] < v_{min}$ then ..., va fi înlocuită cu condiția:

... if $v[k-1, j] + c[i, j] < v_{min}$ then ...

Résumé: *L'algorithme Bellman-Kalaba est utilisé pour déterminer la voie optimale dans un réseau. Cet article propose un programme applicatif pour résoudre ce problème.*

Les ententes et les traités Roumano-Polonais concernant la garantie du *statu quo* Est-Européen entre 1919 et 1929

CEZAR AVRAM, ROXANA RADU

L'apparition de nouveaux États, le rétablissement territorial d'autres, l'écroulement des empires d'Europe Centrale et Orientale, ainsi que l'instauration des régimes politiques totalitaires à la fin de la première conflagration mondiale ont déterminé de substantielles modifications géopolitiques, avec de durables conséquences portant sur les affaires étrangères de la Roumanie épanouie. L'adoption d'une stratégie flexible dans la politique étrangère s'est ainsi imposée, dans le but de maintenir les traités de paix, dans le système de Versailles, telles quelles, et de par cela, sauvegarder le *status quo*. Les Puissances victorieuses avaient tracé des zones d'influence à travers les espaces qui, jusqu'alors, avaient orbité autour des États vaincus et avaient tenté d'imposer aux États vaincus des clauses visant à éliminer la concurrence politique et militaire. Toutefois, elles avaient été réduites à reconnaître aux États du centre et de l'Orient Européen le droit à une vie indépendante et souveraine. Parlant des premières années de l'après-guerre, Nicolae Titulescu illuminait: «le mélange de vérités anciennes vouées à la mort et de vérités nouvelles, encore pas assez claires»¹, le fait que le monde «doit s'habituer à considérer les créations politiques issues de la Grande Guerre comme des réalités en croissance

continue, qui ne demandent plus à personne leur droit de vivre»². Dans ce contexte nouveau, la Roumanie a formulé les principes de sa politique étrangère visant à respecter l'indépendance et la souveraineté, l'égalité, l'indivisibilité de la paix et de la coopération internationale, dans le but d'assurer le respect du *statu quo* territorial, celui des traités internationaux, voulant éliminer *comme aussi* la guerre en tant que moyen instrumental à employer dans la politique étrangère. Le grand diplomate cité ci-dessus affirmait que la politique étrangère de la Roumanie «est dominée par la parfaite concordance qui existe entre les intérêts Roumains et les intérêts Européens ... La Roumanie est avide de paix comme la plupart des nations qui ont été éprouvées par la guerre mondiale ... mais il n'y a pas d'ordre sans une absolue confiance faite à la pérennité de celle-ci»³.

Dès la début, les traités de paix, et leurs résultats surtout, ont mécontenté non seulement les vaincus, mais tout aussi bien les vainqueurs. Le danger du révisionnisme, celui du communisme, du fascisme et du nazisme comme aussi, bien sûr, «les commandements de notre unité nationale»⁴ ont déterminé l'intégration de la Roumanie aux «associations» internationales et régionales

qui prônaient la coopération pacifique, le respect des souveraineté et dignité nationales. Le système de sécurité au centre et au Sud européen a reposé sur les ententes bilatérales avec la France, l'Italie, la Pologne, la Tchécoslovaquie et la Yougoslavie, sur des organismes régionaux tels la Petite Entente, suivie par l'Entente Balkanique, sur l'activité poursuivie dans le cadre de la Ligue des Nations.

La reconnaissance des frontières naturelles de la Roumanie et de la Pologne, en tant qu'États indépendants, par la Conférence de paix de Paris et par les pays membres de la Ligue des Nations a constitué l'instrument juridique utilisé pour s'organiser et assurer leur consolidation politique intérieure, comme pour se faire reconnaître, à l'extérieur, en tant que parties dans l'élaborations des traites de paix et des agréments qui avaient pour objectifs la mise en place des systèmes de sécurité de leur zone d'Europe.

Dans l'immédiat après-guerre, la politique extérieure des deux pays a porté sur l'identification des méthodes les plus efficaces dans la coopération bilatérale et multilatérale avec tous les pays qui reconnaissaient la validité des traités de paix conclus en 1919-1920 et acquiesçaient au rapide et permanent changement des rapports entre les forces de l'Europe et du monde.

Dans le nouveau contexte, la Pologne comme la Roumanie ont ressenti le besoin de resserrer leurs rapports réciproques, de trouver les voies adéquates pour résister aux pressions politiques, économiques et militaires existantes, les modalités de faire garantir les frontières par la communauté européenne.

Dès les préliminaires de la Conférence de paix, les discussions ont commencé pour la constitution de la Petite Entente, pour édifier *une confédération danubienne*. Au début de la troisième décennie du XXème siècle, la Roumanie a pris l'initiative de

créer une organisation des états du centre européen où participassent la Pologne et la Grèce, en pensant que la capacité de résistance des petits états ne pouvait s'accroître et que le respect des traités de paix ne pouvait être imposé que seulement de cette manière⁵. Mais la situation internationale s'est compliquée à cause de la guerre soviéto-polonaise, bien que la France ait milité pour l'organisation des états du bassin danubien et d'autres encore dans un bloc voué à former un «cordon sanitaire» autour de la Russie bolchévique.

Après le voyage de Take Ionescu dans certaines pays européens, Pologne comprise, et après qu'il eût tenté de résoudre par des pourparlers les litiges entre la Pologne et la Tchécoslovaquie, de nouvelles formules, bien prometteuses, ont été acquises pour les négociations concernant le plan d'organisation de la Petite Entente à cinq, réalisable par étapes. Une première étape aurait dû être l'alliance polono-roumaine. Le 11 février 1921, Take Ionescu informait les représentants de la Roumanie dans les capitales, européennes et pas seulement, au sujet de la décision prise par les gouvernements de Varsovie et de Bucarest «de garantir les frontières de l'Est des deux Etats»⁶ par ledit traité.

Le 3 mars 1921, à Bucarest a été signée *la Convention d'alliance défensive entre le Royaume de Roumanie et la République de Pologne*, par les ministres des Affaires Etrangères Take Ionescu et le prince Eustachy Sapieha, conformément à la décision «du chef de l'état de la République de Pologne et de Sa Majesté le roi de Roumanie»⁷. En même temps, le général Constantin Cristescu et le général Rozwadowski, les chefs des Grands Etats Majors des deux armées, ont signé *la Convention militaire*. Les deux documents ont été ratifiés le 25 juillet 1922 suivant les stipulations de l'article 1-er de la Convention politique, la Roumanie et la Pologne «s'obligent à s'aider réciproquement

au cas où l'une d'elles serait attaquée, sans provocation de sa part, sur leurs frontières communes de l'Est », situation où l'autre partie se considérait en état de guerre et était obligée à lui porter «un concours armé». Les sept autres articles soulignaient la nécessité de conclure une convention militaire, la durée de la convention de 5 ans «commençant depuis sa signature», l'obligation qu'aucune des parties contractantes «ne traitât ni ne conclût d'armistice ni de paix l'une sans l'autre», qu'aucune «des Hautes parties ne pourra conclure d'alliance avec une tierce puissance sans s'être préalablement concertée avec l'autre partie», la reconnaissance, par le gouvernement polonais de la validité des traités de Trianon et Neuilly comme aussi, par le gouvernement roumain, de la validité des accords de la Pologne avec la République française etc. Le traité comprenait aussi un point par où les deux parties s'engageaient à communiquer «à la Société des Nations, conformément au Traité de Versailles» le contenu entier dudit engagement. A la Convention ont été annexés les Protocoles A, B et C et une déclaration du 25 juillet 1921. L'article 4 du Protocole C stipulait que les deux gouvernements étudiasent «ensemble les moyens par où l'on pourrait arriver à une alliance défensive avec les états voisins» qui avaient signé les traités de Versailles, Trianon et Neuilly, dans le but d'une garantie réciproque «contre une quelconque agression».

La Convention militaire, partie intégrante de la Convention politique, signée par les généraux Constantin Cristescu et Tadeusz Rozwadowski, prévoyait les moyens défensifs de garantir les frontières d'Est des deux parties, en spécifiant «l'ensemble des mesures à initier au cas où les territoires des deux états, séparément ou en même temps, aient en à supporter des agressions dans les parties orientales»⁸. Le 26 novembre 1925,

un accord sera conclu entre les représentants des Grands Etats Majors des armées Roumaine, Polonaise et Yougoslave, en vue du transit des moyens de guerre entre les trois pays, de l'amélioration de l'infrastructure dans leurs territoires nationaux etc.

La Convention, qui, dans la vision de Take Ionescu, ne constituait qu'une étape dans l'action d'organisation de la Petite Entente, est restée en vigueur jusqu'au 26 mars 1926, lorsqu'elle a été remplacée par le Traité de garantie entre les deux états.

Durant l'entière troisième décennie du XX-ème siècle, la Roumanie comme la Pologne ont joui de l'appui et des fermes garanties de la France. A Paris, l'ont avait discuté des projets du maréchal Pilsudski de «réorganiser l'Europe centrale et orientale» certains parmi eux ayant même suscité l'approbation. Les plans français préconisaient l'organisation de l'état polonais «comme un contrepoids à l'action allemande, une barrière entre la Russie et l'Allemagne, un rempart contre le bolchevisme»⁹. Dans la vision française «assurer le bon voisinage entre la Pologne et la Roumanie» constituait un principe fondamental d'une future Pologne indépendante et souveraine. Dans les premières années de l'après guerre, la France a agi en vue de renforcer la Grande Roumanie en tant que puissance stabilisatrice au centre et Sud-est européen. Dans le but d'accomplir ce *desideratum*, la France garantissait la connexion «territoriale entre la Pologne, la Tchécoslovaquie et l'état roumain». Bien sûr, le choix de cette politique régionale par l'état français à été influencée tant par l'importance même des états cités que par la compétition économique et politique entre la Grande Bretagne et la France. Dans l'économie du choix français la démarche concernant l'établissement de la frontière polono-roumaine a aussi tenu une grande place, vu l'intérêt de constituer

et de consolider le «cordon sanitaire» voué à s'opposer à la Russie soviétique et à permettre à la France une influence politique, économique et militaire.

En 1919-1920, le nouvel Etat, la République Polonaise, était regardé par la France et l'Angleterre comme une garantie de stabilité et de paix dans la région. Les milieux politiques de Varsovie comme aussi les milieux de l'exil polonais à Londres et Paris ont promu l'idée d'un système d'alliances impliquant, en premier lieu, les rapports avec les voisins, ou la Roumanie était regardée comme «une amie et alliée à toute épreuve». Le comte Sobranski, représentant du courant national polonais, soutenait l'idée d'une Grande Pologne, limitrophe à la Grande Roumanie¹⁰. En même temps, Ionel Brătianu, en contact avec le nouveau gouvernement de Varsovie, assurait que «la Roumanie est prête à développer des relations politiques et économiques des plus intimes»¹¹ avec la République Polonaise. L'intervention armée roumaine dans la Pologne, en mai-août 1919, n'a pas détérioré les bons rapports existant entre les gouvernements des deux états. L'établissement des frontières entre la Roumanie et la Pologne, ayant pour base l'Accord de Lemberg de juillet 1919 et le Traité de Sèvres du 10 août 1920 ainsi que, bien sûr, la stratégie bilatérale stipulée par la Convention du 3 mars 1921 a eu lieu dans des conditions amiables, bien qu'il y ait eu des options des deux parties du sujet de rectifications locales de frontière (l'échange de territoires en vue d'assurer la liaison entre la Bucovine et le Maramures – le bout du Sud de la région Kosow etc.). Les discussions ont continué jusqu'en juillet 1926, lorsqu'on a fondé la *Commission mixte de délimitation polono-roumaine*, siégeant à Cernăuți et Sniatyn, qui procédera à l'établissement de la frontière sur le terrain». Simultanément avec les discussions concernant l'établissement de la frontière

polono-roumaine, les deux états ont conclu des conventions postales, sanitaires, des accords sur la circulation des marchandises, sur l'interdiction des publications obscènes etc.

La coopération entre les gouvernements de la République de Pologne et du Royaume de Roumanie à été aussi visible durant les débats de la Société des Nations sur les moyens d'assurer la sécurité nationale par le désarmement et de garantir le *statu quo* d'après-guerre. Les représentants des deux pays ont soutenu le «Rapport concernant les conditions de l'arbitrage, de la sécurité et de la réduction des armements», présenté par le juriste et l'homme politique hellène, Nikolas Politis, dans la V-ème session de l'Assemblée Générale de la Société des Nations, de septembre-octobre 1924. La Roumanie et la Pologne ont compté parmi les états signataires du Protocole de Genève, adopté le 2 octobre 1924, document qui précisait, en avant-première, «la connection indissoluble entre arbitrage, sécurité et désarmement»¹².

Un pacte de garanties conçu par le Foreign Office a encore rapproché les gouvernements des deux pays. La Roumanie a tenté de déterminer la Grande Bretagne à admettre l'inclusion du Pacte de la Pologne et de la Tchécoslovaquie. Le chef de la diplomatie roumaine, I. G. Duca, s'est prononcé contre le choix d'A. Chamberlain, le secrétaire d'état au Foreign Office, visant «l'entente avec l'Allemagne», en affirmant que l'exclusion de ces deux pays accroître «l'insécurité de l'Europe»¹³ en partageant le monde entre «des états aux frontières garanties et des états laissés du gré de leurs propres moyens»¹⁴.

D'importants moments dans l'ensemble des rapports entre les deux pays ont été les débats de la Conférence de Genève, du 10 avril au 19 mai 1922, les échos de la Conférence de Locarno, du 3-16 octobre 1925, lorsque la Roumanie et la Pologne

ont eu des avis similaires au sujet des garanties données par l'Allemagne au sujet des frontières avec la Belgique et la France. La conclusion du Traité entre l'URSS et l'Allemagne, le 26 avril 1926 à Berlin a constitué une autre occasion de rapprochement réciproque entre les deux pays, qui ont demandé le respect des stipulations des articles 16 et 17 du Pacte de la Société des Nations. Les politiques polonais et roumains pensaient que le traité représentait un moyen de chantage employé par l'Allemagne et un secours inespéré offert à la Russie soviétique «à réclamer la révision des traités du système de Versailles», c'est-à-dire la rectification des frontières fixées dans l'après-guerre entre les pays du centre, de l'Est et du Sud-est européen.

La signature du Traité de garantie polono-roumain, le 26 mars 1926, où, à l'initiative roumaine, a été incluse la cause «*erga omnes*», a représenté une preuve indubitable des relations d'amitié entre les deux états. Par ce Traité, les deux parties s'engageaient réciproquement à respecter et maintenir leur intégrité territoriale, indépendance politique et dignité nationale contre les agresseurs extérieurs. Au cas où l'un des deux états aurait été attaqué sans provocation de sa part, la Pologne et la Roumanie s'engageaient à se prêter tout de suite réciproquement secours et appui, suivant les stipulations de l'article 16 du Pacte de la Société des Nations. Suivant l'article 3 du Traité, les deux parties contractantes s'engageaient, si elles en venaient à l'état de guerre préventive, à ne point traiter, ne point conclure d'armistice ni de paix l'une sans l'autre. Elles s'engageaient à se concerter sur toutes les questions de politique étrangère d'intérêt commun pour les deux gouvernements, à ne point conclure d'alliance avec une tierce puissance sans consultations réciproques, à coordonner leurs efforts pacifiques etc.¹⁵.

Conformément à cet accord, un «Arrangement technique» a été aussi signé entre les Etats Majors des armées des deux pays, où la Convention militaire a été élargie «*erga omnes*». L'article 1-er du Traité montrait que l'obligation d'entraide «subsiste même au cas où l'une ou les deux Parties Contractantes se trouveraient en guerre avec une autre puissance, au moment où l'une d'elles serait attaquée par un ou plusieurs voisins orientaux»¹⁶. Par rapport à la Convention de mars 1921, l'ajout est remarquable lorsque l'on y spécifie: «L'intervention de l'une des deux Parties Contractantes à la faveur de l'autre sera faite dans les mêmes conditions, quelle que soit la qualité et la situation politique internationale des adversaires»¹⁷. Ce paragraphe élargit l'alliance contre tout agresseur, la Roumanie et la Pologne entendant à assurer leur indépendance et intégrité territoriale contre les tendances révisionnistes qui, dès cette étape, commencent à se manifester puissamment en Europe. L'engagement des deux parties consistait aussi dans le fait que l'état non attaqué s'obligeait, en dehors des stipulations prévues par le Traité de garantie, à donner cours à l'Accord relatif au transit des matériaux de guerre, conclu en novembre 1925. Les documents paraphés en novembre 1925 et mars 1926 stipulaient aussi des mesures à prendre au cas d'incidents ou de conflits aux frontières orientales. En l'occurrence, les gouvernements alliés «chargeaient les organismes militaires à initier les contre-mesures requises pour éviter le handicap de l'initiative stratégique ennemie et à développer les moyens de la défense nationale, à mettre du point la coopération des industries de la défense»¹⁸. L'on stipulait aussi l'obligation «de protection des frontières» pour que l'on puisse passer à la concentration des forces militaires en vue de rejeter les agresseurs.

Il y avait aussi des stipulations sur les échanges d'armement, le développement de l'industrie de la défense, le développement des services de transmissions, l'amélioration de l'infrastructure etc.

Le traité, conclu pour une période de 5 ans, allait être renouvelé le 15 janvier 1931, moment où l'on a ajouté la clause du renouveau automatique, pour un terme de 5 ans, si l'une des parties ne le dénonçait pas avec une année d'avance. En 1936, le gouvernement roumain proposera au gouvernement polonais l'extension de la clause «orga omnes» contre une attaque éventuelle de l'Hongrie horthyste. Mais le ministre des affaires étrangères polonais, Joseph Beck, rejettera la proposition en raison du fait que la Pologne n'avait pas ratifié le Traité de Trianon. En 1938 et 1939, le gouvernement roumain a encore fait des propositions similaires, mais le gouvernement polonais s'y est opposé espérant à une conciliation avec l'Allemagne et la Hongrie.

Dès la seconde moitié de la troisième décennie du siècle dernier, les états petits et moyens pris entre l'Allemagne et l'U.R.S.S. on commencé à ressentir leur vulnérabilité, accentuant leurs sentiments d'incertitude et d'insécurité, bien que la France ait initié plusieurs actions diplomatiques dans le sens d'assurer la paix et la sécurité dans cette partie du continent. Un premier pas dans cette direction a été fait par l'adoption, en septembre 1927, par la Société des Nations, de la résolution condamnant la guerre d'agression, soutenu par l'entrée de l'Allemagne dans cette organisation, l'année antérieure, en septembre 1926. Une fois avancée, par Aristide Briand, l'idée de conclure un pacte d'amitié perpétuelle entre la France et les U.S.A., à l'occasion du dixième anniversaire de l'entrée des U.S.A. en guerre, l'étape de la coopération pacifique s'est ouverte, permettant de trouver des modalités de contrecarrer le danger de la guerre et d'entraver le courant

révisionniste. Les diplomaties de Bucarest et de Varsovie ont montré de l'intérêt pour la proposition du gouvernement de Washington au sujet d'un pacte multilatéral de renonciation à la guerre. I. G. Duca, Nicolae Titulescu et d'autres politiques roumains ont soutenu le projet, bientôt connu sous le nom de Briand-Kellog. Le 26 août 1928, le Pacte Briand-Kellog a été signé à Paris par une série d'états, parmi lesquels la Pologne. Ainsi, les états signataires s'engageaient à résoudre tout conflit, de quelque nature il soit, par des moyens pacifiques. En 1929, plus de 60 états allaient adhérer à ce pacte. La Roumanie a répondu affirmativement à l'invitation d'y adhérer, mais a exprimé une série de réserves, générées par le désir de ne pas porter atteinte à ses alliances. Le 4 septembre 1928, Roumanie déposera, par son chargé d'affaires *ad intérim* à Washington, Mihail R. Sturdza, au Département d'Etats des U.S.A., l'acte d'adhésion de la Roumanie, le traité étant ratifié par le Parlement roumain le 26 janvier 1929¹⁹.

La Pologne, comme la Roumanie, étaient convaincues que le Pacte Briand-Kellog correspondait pleinement à leurs propres intérêts, car il «concordait totalement avec le Pacte de la Société des Nations et avec les obligations comprises dans les autres conventions de sûreté conclues jusqu' alors»²⁰. Pour la Roumanie et la Pologne, la chance était apparue d'améliorer leurs rapports avec l'Union Soviétique, un autre «isolé» par le monde démocratique, qui avait déjà affirmé ses tendances révisionnistes. Les négociations soviéto-roumaines de mars-avril 1924 n'avaient pas fini positivement. La Russie soviétique a d'abord condamné le Pacte Briand-Kellog pour qu'ensuite le commissaire aux problèmes extérieurs, Maxime Litvinov, soumit aux gouvernement voisins, le 29 décembre 1928, un protocole indépendant, valable pour l'Europe orientale.

La Roumanie, liée à la Pologne par le Traité de 1926, a proposé que le protocole soit négocié et signé en commun par tous les pays voisins à l'Union Soviétique. Le gouvernement de Varsovie s'est déclaré totalement d'accord avec la proposition roumaine.

Le protocole de Moscou a été signé le 9 février 1929 dans la capitale de l'U.R.S.S., consacrant ainsi le désir de plusieurs états de renoncer à la guerre et de tenir conseil, pour chaque problème «litigieux». Ainsi, les gouvernements de Varsovie et de Bucarest ont considéré que le Pacte Briand-Kellog, comme le Protocole de Moscou, étaient des pas importants dans l'établissement de la paix entre les peuples civilisés, dans l'exclusion de la guerre dans la résolution des différends, dans l'établissement d'un climat de bon voisinage avec d'Union Soviétique et, pourquoi pas, avec l'Allemagne et l'Hongrie. Mais ni le Pacte Briand-Kellog, ni le Protocole de Moscou n'ont point été accompagné par des garanties, ce qui a fait qu'ils ne puissent pas constituer d'impédiments à même d'entraver l'agression déchaînée par les états révisionnistes.

Le 24 octobre 1929, dans le sens du rapprochement des deux états, la Roumanie et la Pologne, à été conclu à Bucarest *le Traité de conciliation et d'arbitrage entre la Pologne et la Roumanie*, fondé sur l'article 6 du Traité de garantie polono-roumain. Le nouvel engagement stipulait que les parties signataires acceptassent de se soumettre à la procédure de conciliation ou d'arbitrage dans la discussion «de toute question qui ne pourrait pas être résolue par les procédés diplomatiques»²¹. Les parties s'engageaient à constituer une Commission Permanente de Conciliation, composée de trois membres chargés de trancher sur les questions litigieuses et d'agir en vue de la réconciliation des parties. Le tribunal arbitral était constitué

par l'accord des parties lorsqu'un différend était soumis à l'arbitrage, la sentence étant obligatoire et exécutée «de bonne volonté par les parties». Ce qui est important à mentionner est que les parties s'engageaient à s'abstenir de toute action qui aurait pu avoir des répercussions sur l'acceptation des propositions de la Commission Permanente de Conciliation où sur l'exécution de la sentence arbitrale²².

Le 9 novembre 1929 à Prague a eu lieu la signature de la convention qui devait faciliter la liberté du transit ferroviaire entre la Bucovine et le Maramures, par le territoire polonais et tchécoslovaque. Le document a été signé par Francisc Moskwa – Pologne, Cezar Mereuță – Roumanie et Jaroslav Uředníček – Tchécoslovaquie. Suivant ce document, structuré en 30 articles, la Pologne comme la Tchécoslovaquie accordaient des facilités pour le transit spécial de voyageurs, bagages, messagerie, marchandises et poste dans la secteur jalonné par les gares de Grigore Ghica Vodă – Roumanie et Sniatyn, Załużce, Woronienka – Pologne, Jasina – Tchécoslovaquie et Valea Vișeuului – Roumanie. Aux voyageurs des trains roumains était accordée l'exemption des formalités douanières, mais il leur était interdit de monter ou de descendre se trouvant sur le territoires polonais ou tchécoslovaques. En 1929-1930 les discussions ont continué au sujet de la délimitation des frontières polono-roumaines. L'alliance stratégique des deux états a tenu un grand poids dans la prise des décisions, bien que les pourparlers aient été tergiversés jusqu'à la durée de 9 ans. La divergence d'interprétation sur le secteur de frontière au long du Tchérimisse, de Visniza-Kuty jusqu'au Prut (les revendications des propriétaires polonais au village de Serafince) a été dépassée et, en mai 1935 à Bucarest, l'on a signé les documents qui parachevaient

l'action de délimitation des frontières entre les deux états. Le protocole final de délimitation de la frontière a été signé par Alexandru Iacovaky, le chef de la Délégation Roumaine dans la Commission mixte de délimitation et par Miroslaw Arciszewski, ministre polonais à Bucarest²³. Le texte avait 9 articles qui partageaient la frontière commune en 5 secteurs principaux, la ligne de la frontière ayant 346-603 km de longueur²⁴.

On a porté d'importantes discussions du sujet de l'adoption d'un projet concernant la facilitation du trafic local à la frontière. Ainsi, ce projet a été avancé par la partie polonaise le 7 mars 1929, autorisant les citoyens des deux états à obtenir de laissez-passer locaux pour leur libre circulation dans une zone de 10 km autour de la frontière. Le 7 décembre 1929 à Varsovie a été signé la *Convention bilatérale au sujet de la facilitation du trafic local de frontière*. Le document contenait 33 articles et statuait qui pouvait jouir des permis de passage de la frontière, délimitait les propriétés, nommait les propriétaires des exploitations agricoles situées dans la zone de frontière et facilitait la libre circulation des ouvriers, des artisans, des membres du clergé, des vétérinaires etc. de la zone de frontière.

Les conseils agraires de Varsovie, en août 1930, comme aussi l'activité de la Société des Nations en 1929-1930 et la Conférence de Hague de l'été 1930, qui adoptera le plan Young ont rapproché la Pologne de la Petite Entente, en général, et de la Roumanie, en particulier. La Pologne et la Roumanie ont discuté au niveau d'experts dans leur essai d'adopter des mesures pour remédier aux effets négatifs de la crise mondiale de surproduction. Les décisions des deux états ont été déposées à la Société des Nations pour aider à l'adoption d'un plan de mesures à même

de redresser l'économie des états affectés par la crise.

Durant la décennie nommée « la belle époque », les rapports des deux pays ont été dominés par les intérêts économiques et politiques. Soit la partie roumaine, soit la partie polonaise ont proposé maintes solutions au sujet des liaisons commerciales entre les deux pays. L'on a même avancé des projets de construction d'un canal entre les Mers Baltique et Noire, avec la facilitation des transports ferroviaires et la pénétration des intérêts commerciaux polonais dans les Balkans.

Les activités de la communauté polonaise en Roumanie, les contacts entre les autorités de Cernăuți et de Lwów, entre société, écoles, associés et personnalités etc. se sont avérés importants.

Par leur politique de l'époque, autant la Roumanie que la Pologne ont participé à l'effort de la communauté internationale visant à préserver les indépendances nationales et les intégrités territoriales, pour remédier au danger de l'éclatement d'une nouvelle guerre, pour défendre la paix générale. C'est pour la réalisation de ces desiderata que les deux états ont conçu, ultérieurement, dans la IV-ème décennie du XX-ème siècle, tout leur système d'alliances. Nicolae Titulescu imaginait l'entier continent européen couvert de pactes régionaux « reliés les uns aux autres et constituant les barbelés de la paix »²⁵. Dans le contexte des dix premières années d'après la Grande Guerre, la Roumanie a tenu un grand rôle dans la Petite Entente, par ses rapports amicaux avec les deux partenaires, comme aussi avec les états voisins possiblement intégrables à ce système, comme la Pologne, la Grèce, la Turquie et l'Albanie.

La crise économique de 1929-1933 a aiguë les rivalités entre les grandes puissances, mais aussi celle entre les pays révisionnistes et ceux qui militaient pour la

sauvegarde du *statu quo* européen. Tout le système géopolitique bâti sur les traités de paix du système Versailles et sur les contacts directs entre les gouvernements concernés allait sombrer, suite à une évolution négative du climat de paix et d'entente. La complémentarité des objectifs et des stratégies de l'Allemagne et de l'U.R.S.S. allait causer l'application des stipulations du protocole secret du Pacte Ribbentrop-Molotov, qui mettra une fin brutale à l'existence de la réalité politique et géographique établie à la fin de la Première grande conflagration mondiale. Durant l'entre-deux-guerres, la Roumanie et la Pologne ont milité pour la création d'un système de traités et d'accords destinés à offrir les garanties requises par une évolution pacifique en Europe. Malheureusement, ce projet d'organiser la sécurité collective a échoué, l'humanité se voyant confrontée à une nouvelle guerre, beaucoup plus dévastatrice et nuisible que celle de 1914-1918.

Les pays à régimes dictatoriaux de souche fascisme, avec des aspirations et des programmes révisionnistes, se rapprochant et se regroupant, ont dû rencontrer l'opposition des états à régimes démocratiques, membres actifs et supporters de la Société des Nations, intéressés au maintien de la paix et à la sauvegarde du *statu quo* territorial et politique. La Roumanie et la Pologne ont tenu de grands rôles parmi ces états désireux de paix et de prospérité, leur politique étrangère étant dominée par «une parfaite concordance entre leurs intérêts nationaux et les intérêts européens»²⁶.

Notes

¹ Archives Nationales, Bucarest, fonds Maison Royale, D. 3, sans auteur, f. 14.

² *Ibidem*.

³ Nicolae Titulescu, *Discursuri* (*Discourses*), Editura Științifică, Bucarest, 1967, p. 295.

⁴ *Ibidem*, p. 407.

⁵ Mémoire du 19 août 1920, Bucarest (sans signature).

⁶ Eliza Campus, *Mica Înțelegere (La Petite Entente)*, Editura Științifică, Bucarest, 1968, p. 44 (télégramme 2910 du 26 septembre 1920, depuis la légation de Rome, signée Take Ionescu).

⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 89 du 26 juillet 1921; Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, *Repere de cronologie internațională. 1914-1945 (Détails de chronologie internationale. 1914-1945)*, Editura Științifică, Bucarest, 1982, p. 200-201.

⁸ *Istoria Românilor (Histoire des Roumains)*, vol. VIII, Editura Enciclopedică, Bucarest, 2003, p. 434.

⁹ Séance du Quai d'Orsay du 29 janvier 1919 (Apud, Florin Anghel, *Despre o problemă aproape necunoscută: frontiera româno-polonă în perioada interbelică, 1919-1939 (Une question quasiment inconnue, dans "Revista Istorică"*, nouvelle série, tome VIII/1997, no. 3-4/mars-avril, Editura Academiei Române, Bucarest, p. 255).

¹⁰ A.N.B., fonds Ministère des Affaires Étrangères; dossier 63/1919, p. 72 (Télégramme de Ion I. Brătianu à M. Phereckyde, du 26 avril 1919).

¹¹ *Ibidem*.

¹² Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor. 1919-1929 (La Roumanie et la Société des Nations. 1919-1929)*, Bucarest, 1988, p. 162.

¹³ *Istoria Românilor (Histoire des Roumains)*, tome VIII, ..., p. 447.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, *oeuvre citée*, p. 204.

¹⁶ *Istoria Românilor (Histoire des Roumains)*, tome VIII, ..., p. 435.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Nicolae Dascălu, *Relațiile româno-polone în perioada interbelică (Relations roumaino-polonaise dans l'entre-deux-guerres)*, Bucarest, 1991, p. 44.

¹⁹ *Istoria Românilor (Histoire des Roumains)*, tome VIII, ..., p. 461.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Brătianu G., *La politique extérieure de la Roumanie*, Bucarest, 1937, p. 36.

²² Matei Gheorghe, *Reflecții asupra problemelor securității internaționale în perioada interbelică (Reflexions sur les questions de la sécurité internationale dans l'entre-deux-guerres)*, dans „Anale de istorie”, no. 3/1973, p. 81.

²³ Florin Anghel, *article cité dans «œuvre citée»*, p. 267.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice (Documents diplomatiques)*, Editura Științifică, Bucarest, 1967, p. 187.

²⁶ Nicolae Titulescu, *Discursuri (Discours)*, Editura Științifică, Bucarest, 1982, p. 125.

Résumé: *In the international context of the 20s, Romania and Poland felt the need to establish close relations and to find common ways to resist to the political, economical and military pressures of the revisionist forces*

Richard Rorty și liberalismul postfilosofic

CĂTĂLIN STĂNCIULESCU

Încercarea lui Rorty de a arăta că liberalismul politic ar servi mai bine cultura societăților democratice care l-au adoptat, dacă ar fi lipsit de o fundamentare filosofică, are două componente. Pe de o parte, reacția negativă, constând în „îndepărtarea unora dintre buruienile filosofice” (CIS, 108) care împiedică receptarea argumentației lui Isaiah Berlin privitoare la libertatea negativă. Prin „buruieni filosofice” Rorty înțelegeând în primul rând reziduurile metafizice în termenii cărora a fost, în mod tradițional, definit liberalismul. Pe de altă parte, încercarea de a oferi un vocabular alternativ, care să înlocuiască vechiul vocabular metafizic al descrierii de sine a liberalismului, încercarea de a oferi o redescoperire a unora din fenomenele familiare culturii democratice occidentale care să susțină „modul lui Berlin de a descrie instituții și teorii politice alternative” (CIS, 109). Reacția negativă este de fapt un efort de a respinge argumentele filosofice care susțin ideea raționalistă tradițională, specifică vocabularului iluminist, potrivit căreia ceea ce asigură coeziunea unei societăți democratice este afirmarea fermă a unor principii sau fundamente filosofice universale. Cele două laturi ale analizei lui Rorty a liberalismului, una negativă, bazată în esență pe argumente filosofice menite să facă fundaționalismul și esențialismul, persistente în discursul liberal, să arate rău, cealaltă, utopică, imaginativă, menită să redescopere „fenomene

familiale ale vieții politice liberale,” se îmbină adesea și se sprijină reciproc. Adesea, comentatorii lui nu fac această distincție, tratându-l fie ca pe un analist politic, și lăsând la o parte „articularea filosofică” a utopiei sale, fie ca pe un filosof care încearcă, uneori prin argumente sofisticate, să diminueze importanța „teoriei” în dinamica internă a liberalismului. În continuare voi face trei lucruri: voi da o descriere succintă a liberalismului postfilosofic al lui Rorty, voi trece în revistă câteva din criticile la adresa unora din elementele acestei imagini și voi schița unele clarificări ce sugerează că, dată fiind dubla articulare a liberalismului postfilosofic, unele din aceste critici nu sunt tocmai la subiect.

Motivul principal pentru care o societate liberală nu are nevoie de fundamente filosofice este acela că admiterea unor astfel de fundamente ar afecta chiar ideea de libertate politică specifică liberalismului. Reinterpretarea antimetafizică, istorică și antiesențialistă dată de Rorty acestei idei este: „libertatea ca recunoaștere a contingenței” (CIS, 96). Căutării unor fundamente filosofice ale liberalismului Rorty îi opune încercarea de redescoperire¹ a unei societăți liberale ideale, una în care

cultura liberalismului ar fi una care a fost, în toate privințele, emancipată în raport cu tradiția, secularizată. O astfel de cultură nu ar găsi nici un loc pentru concepția că există forțe

neomenești față de care oamenii ar trebui să fie responsabili. (CIS, 95)

În mod ideal, acest proces de demitizare „ar culmina... cu faptul că nu am mai fi capabili să găsim vreo utilitate ideii că ființele umane finite, muritoare, ce există în mod contingent ar trebui să-și derive sensurile vieților lor din orice altceva, cu excepția altor ființe umane finite, muritoare, ce există în mod contingent.” (CIS, 95) Respectul față de ceea ce, tradițional, fundamenta sau justifica – în forma unor principii eterne, a unei ordini atemporale sau a unei matrici universale –, o societate democratică, va fi înlocuit de respectul cetățenilor acesteia față de libertatea negativă, exprimată simplu ca libertatea „de a fi lăsat în pace” (AP, 235), și de căutarea solidarității. Solidaritatea căutată de membrii societății liberale ideale a lui Rorty nu se bazează pe nimic mai obiectiv decât căutarea unui acord intersubiectiv cât mai larg posibil în cadrul practicilor sociale existente sau posibile.

Tipul de adevăr care corespunde cel mai bine acestei căutări nu este nimic mai mult decât, cu cuvintele lui William James, ceea ce este bine pentru noi să credem. Din punctul de vedere pragmatist al lui Rorty,

a spune că s-ar putea ca credințele noastre raționale să nu fie adevărate, înseamnă pur și simplu a spune că s-ar putea ca cineva să vină cu o idee mai bună. Înseamnă a spune că există întotdeauna loc pentru credințe îmbunătățite, de vreme ce pot să apară noi dovezi, sau noi ipoteze, sau un vocabular complet nou. (ORA, 78)

Este o trăsătură esențială a societății liberale, în sensul lui Rorty, aceea că „se mulțumește să numească «adevărat» (sau «drept», sau «just») orice se întâmplă să fie rezultatul comunicării nedistorsionate,

orice opinie ce câștigă într-o confruntare liberă și deschisă” (CIS, 126). Înlocuirea dorinței de obiectivitate, în sensul său tradițional de supunere față de o realitatea nonumană sau de dobândire a unei perspective neutre asupra lucrurilor – a ceea ce Putnam numește „privirea ochiului divin” –, cu dorința de solidaritate ar avea, potrivit lui Rorty, avantaje practice evidente, căci

atunci ar trebui să considerăm că progresul uman oferă ființelor umane posibilitatea să realizeze lucruri mai interesante și nu să se îndrepte spre un loc dinaintea pregătit pentru umanitate. (ORA, 86)

Așa cum o descrie Rorty, cultura liberală postfilosofică nu are nevoie de nimic de genul unei relații cu „ceva mai cuprinzător” decât ea însăși. O mare parte din încercările lui Rorty de a respinge tezele fundaționaliste, esențialiste, universaliste pe care se bazează multe din analizele clasice sau moderne ale liberalismului constă în identificarea a ceea ce filosofii morali sau politici așază sub eticheta „ceva mai cuprinzător.” Binele, Dumnezeu, Limbajul, Legea morală, Voința de putere, Ființa, Subiectul sunt pentru Rorty variante ale aceluși ceva mai cuprinzător în raport cu care este definită emanciparea ființelor umane în general, și a membrilor unei societăți liberale, în special. Ele presupun, în același timp, că există ceva esențial în interiorul ființelor umane – o „natură umană”, „umanitatea însăși” –, pe care acestea să îl poată realiza. Solidaritatea ar fi astfel obținută prin recunoașterea acestei umanități care este comună indivizilor. Problema cu acest mod de a gândi este aceea că sunt lăsate la o parte chestiunile concrete care afectează în realitate emanciparea ființelor umane. Probleme cum sunt robia, clericalismul, sclavia salariului, discriminarea rasială sau de gender, birocrăția stupidă au fost adesea

ocolite, sau importanța lor diminuată, în schimbul definirii unui „interes uman” anistoric (AP, 233). Ca istorist lingvistic, Rorty respinge ideea că ființele umane au „un interior”, „un miez central” care „rezistă condiționării exterioare.” Autonomia individuală este văzută astfel mai puțin ca o actualizare a unei potențialități comune, cât ca o „creație-de-sine”, „procesul prin care ne eliberăm de moșteniri foarte specifice pentru a elabora consecințele „amprentelor oarbe idiosincratice.” (AP, 235) Abandonarea acestei concepții despre *eu* ca având un miez central face acceptabilă distincția dintre public și privat necesară într-o societate democratică liberală. O astfel de distincție se bazează pe renunțarea la pretenția că o teorie care putea să unifice publicul și privatul este dezirabilă. Atitudinea corectă este, pentru Rorty, aceea de a trata „cerințele autocreației și solidarității umane ca fiind în mod egal valide, dar pururi incomensurabile.” (CIS, 28)

În spatele concepției tradiționale despre *eu* stă, potrivit lui Rorty, afirmarea unei așa-numite „nevoi adânc metafizice” de care, într-o societate liberală, indivizii ar trebui „să se vindece” (CIS, 96). O astfel de nevoie este vizibilă în încercarea platonico-kantiană de a separa, în interiorul ființei umane, o parte transcendentă, care trebuie să dețină controlul, pe de o parte, și o parte empirică, alcătuită din dorințe, senzații, pasiuni, care trebuie controlată de prima, pe de altă parte. Problema cu această separare este că ea face posibilă și, de fapt, sprijină ideea că ceea ce ar trebui să dea sens vieților membrilor societăților democratice și ceea ce este mai valoros din punct de vedere moral este tocmai ceea ce aparține în mod esențial tuturor ființelor umane, în dauna a ceea ce este specific și idiosincrat.

Dimpotrivă, societatea liberală post-filosofică visată de Rorty „va fi una în care respectul pentru o astfel de specificitate și idiosincrazie va fi larg răspândit, una în

care singurul gen de libertate umană în care se speră este «libertatea negativă» a lui Isaiah Berlin” – aceea de a fi lăsat în pace” (AP, 235). Într-o astfel de societate nu se va putea pune problema „validității universale” a principiilor folosite în soluționarea problemelor concrete care pot apărea. Întreaga teorie de care va fi nevoie este construită pe ideea „atingerii echilibrului reflexiv” a lui John Rawls, încercarea de a confrunta principiile morale care iau forma unor generalizări cu rol justificativ și „reacțiile” indivizilor la „dezvoltări noi”, „sentimentul” acestora „de dezirabilitate sau indezirabilitate a diferitelor posibilități recent dezvăluite” (AP, 235). De aici iau naștere „inițiative[le] de a reforma vechile instituții, sau de a le înlocui cu altele noi.” (AP, 235) Dar nu se va pune problema filosofică a „validității universale” a principiilor folosite. Aceasta înseamnă însă și că nu va exista nici un indiciu clar despre ceea ce afectează în mod esențial libertatea individuală. Ceea ce ar pune în dificultate acceptarea de către Rorty a definiției lui Judith Shklar pentru „liberal” ca fiind persoana pentru care cruzimea este „cel mai rău dintre lucrurile pe care le facem” (CIS, 28). Căci nu va putea fi stabilită *a priori* nicio trăsătură esențială a ceea ce ar putea fi sursa cruzimii sau ceea ce ar putea umili, în mod independent de context, de un anumit timp și un anumit loc. Acceptarea contingenței presupune acceptarea faptului că nu există „o întemeiere teoretică noncirculară pentru opinia că cruzimea este oribilă” (CIS, 28). Această acceptare este specifică unui tip uman pe care Rorty l-ar dori universalizat în societatea sa utopică: „liberalul ironist.” Acesta este ironist pentru că se îndoiește că cele mai importante opinii și dorințe ale sale trimit la ceva de dincolo de locul și de timpul în care se întâmplă să fie formulate, gândite sau simțite, pentru că el crede că aceste opinii și dorințe ale sale sunt

contingente. Dată fiind asumarea contingenței opiniilor și credințelor sale și ale concetățenilor săi, liberalul ironist nu poate da nici un răspuns la întrebarea „De ce să nu fii crud?”, el nu poate oferi o întemeiere teoretică noncirculară pentru convingerea sa că cruzimea nu poate fi printre lucrurile pe care el le poate accepta. Acesta este un punct slab al poziției sale, pentru că, spre deosebire de un metafizician sau un teolog, pentru care există o ordine în afara timpului și întâmplării care dă sens existenței umane, stabilind „o ordine a responsabilităților” (CIS, 29), el nu crede într-o astfel de ordine. De asemenea, solidaritatea ce caracterizează membrii societății liberale ideale nu este descoperită prin îndepărtarea „prejudecăților”, ci este ceva ce trebuie imaginat. Reflecția, apelul la criterii, cercetarea ca activitate umană exemplară, nu sunt instrumentele potrivite pentru realizarea solidarității. Mai curând solidaritatea „este creată.” (CIS, 28) Ceea ce contribuie la crearea solidarității este „creșterea sensibilității ... față de anumite detalii ale durerii și suferinței altora, ale unor oameni ce nu ne sunt apropiați.” Iar această sensibilitate

face mai dificil să marginalizăm oameni ce se deosebesc de noi, gândindu-ne că «Ei nu simt asta așa cum am simți-o noi», sau «Trebuie să existe totdeauna suferință, așadar de ce să nu-i lăsăm pe ei să sufere?» (CIS, 28)

De asemenea, ea face posibilă reacția membrilor societății față de instituționalizarea cruzimii, față de „impunerea durerii și umilirii asupra celor lipsiți de puterea. Acest lucru este posibil nu prin construirea unei teorii despre natura umană, ci prin descrieri detaliate ale unor tipuri de durere și de umilire. Genul acesta de descrieri a făcut cândva

cunoscută celor lipsiți de putere opoziția dintre viețile lor și viețile altora (stârnind astfel revoluții) și au făcut cunoscută aceași opoziție celor privilegiați (stârnind astfel reforma). (AP, 235).

Este puțin probabil ca astfel de descrieri să fie produsul activității filosofice. Mai curând antropologii, jurnaliștii, sociologii, dramaturgii, regizorii de film sunt oameni care pot furniza aceste descrieri ale unor situații reale sau posibile. Romane precum *Coliba unchiului Tom*, *Mizerabilii*, producții literare ca *Ferma animalelor* sau *Arhipelagul Gulag*, articole și reportaje scrise de jurnaliști și reporteri demascatori ai corupției, de sociologi, istorici și oameni de știință, „rapoarte scrise de comitete de filantropi și birocrați” (AP, 236) sunt surse mai eficiente, decât elaborarea de teorii, în privința acutizării sensibilității față de formele actuale și posibile de suferință. Acesta vor ajuta membrii societăților liberale să-și dezvolte abilitatea

de a vedea tot mai multe diferențe tradiționale (de trib, religie, rasă, obiceiuri, și altele) ca neimportante, atunci când sunt comparate cu apropierea în ceea ce privește durerea și suferința – capacitatea de a te gândi la oameni extrem de diferiți față de noi înșine ca fiind incluși în domeniul lui «noi». (CIS, 300)

Ele constituie stimulii care dau naștere reacțiilor ce vor trebui echilibrate cu vechile platitudini, stimuli ai permanentelor schimbări sociale.

Criticile la adresa utopiei liberale a lui Rorty au venit din direcții variate. Voi aminti doar câteva dintre acestea. Unii filosofi au încercat să arate că utopia sa conține presupuziții filosofice greu de susținut, printre care relativismul este piesa

principală². Alții au criticat, direct sau indirect, unele elemente centrale ale scenariului său, cum ar fi distincția dintre privat și public, teza sa potrivit căreia, din punct de vedere teoretic, încercarea de a uni publicul și privatul ar trebui abandonată. Simon Critchley (1997, 20), spre exemplu, afirmă că posibilitatea realizării unei societăți liberale bazate pe o astfel de distincție este afirmată de Rorty pe temeiul universalizării reacției cetățenilor societății democratice față de cruzime. O astfel de universalizare ar fi în contrast cu „relativismul” antifundamentalist al lui Rorty. Mai mult, pare dificil din punct de vedere psihologic să acceptăm că este posibil ca o persoană să fie ironist privat și, în același timp, să promoveze toleranța și eliminarea cruzimii³. Spre exemplu, se întrebă Critchley, cum poate o persoană să fie în același timp un ironist nietzschean, cineva care crede că sentimentul de toleranță este un simptom al resentimentului, și să apere principiul liberal al toleranței în sfera publică?

În același timp, observă Critchley, liberalismul postfilosofic al lui Rorty acordă o prea mare importanță aspectelor etice și politice și neglijează aspectele economice ale liberalismului. Dacă luăm în considerare liberalismul economic, arată Critchley, vom vedea că

libertatea – definită în termeni ai pieței libere –, care este într-adevăr, în procesul de globalizare rapidă și violentă, mult mai des acompaniat de lipsa atașamentului față de toleranță și de eliminare a cruzimii. (1997, 22)

Rorty nu ar ține astfel seama de unele analize istorice ale dezvoltării liberalismului, în care o componentă importantă a fost competiția specifică economiei de piață, competiție în care toleranța și evitarea umilirii sunt adesea prea puțin prezente.

De asemenea, prin identificarea ironiei liberale cu critica, și restrângerea ironiei la

sfera privată, utopia liberală a Rorty a fost criticată ca încercând să evite posibilitatea unei critici severe la adresa societății liberale occidentale actuale, „care ar folosi strategia ironiei publice pentru a demasca violența pe care liberalismul încearcă atât de mult să o ascundă.” (1997, 23) Un exemplu de astfel de critică l-ar constitui interpretările (sau cel puțin unele din ele) post-nietzscheene ale evenimentelor asociate Războiului din Golf, care fac apel la

metafora celor două fețe ale lui Janus: o față îndreptată spre legitimitate prin utilizarea mecanismelor specifice Națiunilor Unite, cealaltă față îndreptată spre violență și război motivat de interese economice egoiste (1997, 23).

Astfel de critici nu par, potrivit lui Critchley, să fie posibile în societatea utopică a lui Rorty.

Uneori critica antifundamentalistă a lui Rorty a fost înțeleasă ca respingând orice încercare teoretică în abordarea fenomenelor sociale și politice, inclusiv genul postmodern, antimetafizic, de teorie socială. Făcând asta, arată Richard Bernstein (2003, 135), Rorty dovedește că are un slab simț al realității politice. Bernstein își susține afirmația amintind de atacurile lui Rorty la adresa criticilor teoretice la adresa vieții politice din America care sunt în ultima vreme la modă în universitățile americane sub eticheta „Stânga Culturală”. Chiar tendința lui Rorty de a împărți teoriile sociale în teorii fundamentale, clasice, și tentative teoretice „auto-indulgente” în stil postmodern, pare, din punctul de vedere al lui Bernstein, eronată. Fie, spre exemplu, arată Bernstein, tipul de reformă liberală democratică pe care Rorty îl consideră exemplar pentru orice reformă socială, specific așa-numitului *New Deal*. Ar fi o distorsiune destul de grosolană să credem, continuă Bernstein, așa cum sugerează

Rorty, că „câțiva americani de stânga patrioți au decis că guvernul ar trebui să ia câteva inițiative pentru a îmbunătăți viața oamenilor și apoi a inițiat reforma legislativă.” (2003, 136) Mai curând, în spatele acestei reforme au stat

dezbaterele teoretice având ca scopuri explicarea cauzelor Marii Depresiuni economice și conturarea un set de măsuri economice și sociale care să îmbunătățească situația curentă. Iar aceste dezbateri teoretice au implicat principii normative privitoare la ceea ce trebuie să fie prioritar pentru viitoarea reformă. În acest sens, teoria conferă formă programelor concrete de acțiune. (Bernstein, 2003, 136)

Mai mult, o astfel de teorie nu este rezultatul acțiunii unor „experți neutrii, întrucât ea are ca scop îndreptarea unor nedreptăți sociale.” (id.) În lipsa unor eforturi teoretice de acest tip acțiunile liberale ar „degenera într-un activism orb și într-o fugă după dogme.” De aceea, conchide Bernstein, liberalismul „inspirațional” al lui Rorty pare să nu facă loc teoriei sociale și politice responsabile.

Este adevărat că, așa cum remarcă Critchley, Rorty nu acordă în utopia sa liberală o importanță deosebită aspectelor economice specifice societăților liberale, care ar putea avea consecințe ce ar putea contrasta cu toleranța și evitarea umilirii, pe care Rorty le consideră esențiale pentru o societate democratică. Totuși, Rorty nu neagă existența acestor consecințe⁴. Însă el crede că rezolvarea problemelor ce rezultă de aici nu ține de un tip de teorie care ar oferi o descriere cât mai exact a „situației.” El știe că astfel de teorii se transformă ușor în ideologii⁵, un pericol căruia reprezentanții Stângii Culturale Americane, sub influența lui Paul De Man și Foucault, i-au căzut de multe ori pradă, așa cum reprezentanții

stângii din anii '30 credeau că pot găsi salvarea socială în operele lui Marx. Ca pragmatist, Rorty are convingerea că teoriile nu aduc decât o vagă contribuție la schimbările sociale, și că, în locul acestora, simplul acord, echilibrul reflexiv între noii stimuli care pot genera schimbări sociale și vechile generalizări, și astfel construirea unui nou vocabular pentru descrierea fenomenelor politice și sociale ar avea mai multe rezultate pentru întărirea speranței sociale. De asemenea, acuzația că afirmațiile lui Rorty despre rolul teoriei sociale în producerea schimbărilor sociale dovedesc un simț al realității nu prea dezvoltat nu este justificată cel puțin în măsura în care, pe de o parte, ca „intellectual de stânga”, cum el însuși se descrie, el crede că politica culturală de stânga practică în universitățile americane va ajuta „mai devreme sau mai târziu, la răsturnarea instituțiilor nedrepte.” (AP, 176). Și, pe de altă parte, în măsura în care el crede că acest lucru este posibil mai curând prin politici concrete, caracterizate prin măsuri de genul „pas-cu-pas” – genul de măsuri pe care le pot lua „inginerii social-democrați” –, decât prin teorii radicale (AP, 178).

Note

¹ “Redescoperirea” este piesa principală a “metodei” filosofice a lui Rorty: “Metoda este de a redescrive o multitudine de lucruri în moduri noi, până la punctual în care s-a creat un model de comportament lingvistic pe care generația în formare va fi tentată să-l adopte, determinând-o să caute noi forme potrivite de comportamente nonlingvistice, de pildă adoptarea de echipamente științifice noi, sau a unor instituții sociale.” (CIS, 41-42)

² Pentru o analiză a „relativismului” lui Rorty și a încercărilor acestuia de a depăși problema relativistă, vezi, Marga (1997, 116 și urm.)

³ Pentru un răspuns la problema psihologică a distincției dintre public și privat, vezi, CIS, 151 și urm.

⁴ Pentru concepția lui Rorty despre rolul economiei într-o societate democratică și despre cum poate dezvoltarea economică să contribuie la reducerea inegalității, a corupției, vezi, Rorty (1996).

⁵ Dar, vezi critica lui Bernstein la adresa poziției lui Rorty față de ideologie, în Bernstein (1986).

Bibliografie

1. Bernstein, R., „Rorty's Inspirational Liberalism”, în Charles Guignon, *Rorty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
2. „One Step Forward, Two Steps Backward: Richard Rorty on Liberal Democracy”, în Bernstein, *Philosophical Profiles*, Polity Press, Cambridge, 1986.
3. Critchley, S., „Deconstruction and pragmatism – Is Derrida a Private Ironist or a Public liberal?”, în Chantal Mouffe (ed.), *Deconstruction and pragmatism*, Routledge, London, New York, 1997, pp.19-40.
4. Marga, A., *Filosofia unificării europene*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Biblioteca Apostrof, Colecția Studii Europene, Cluj, 1997.
5. Rorty, R., *Contingență, ironie și solidaritate*, Editura ALL, București (CIS), 1998.
6. „Habermas, Derrida și funcțiile filosofiei”, în *Adevăr și progres. Eseuri filosofice 3*, Editura Univers, București (AP), 2003.
7. „Solidaritate sau obiectivitate?”, în *Obiectivitate, relativism și adevăr, Eseuri filosofice 1*, Editura Univers, București (ORA), 2000.

8. „Moral Universalism and Economic Triage”, lucrare prezentată la *UNESCO Philosophy Forum*, Paris, 1996.

Abstract: *Rorty's articulation of his post-philosophical liberalism is both critical and utopian. I am giving here a succinct description of his liberalism and reviewing some of its critics. I will also try to show that, given the twofold articulation of it, some of the critics against it seem to be beyond subject.*

Repere diplomatice ale relațiilor instituționale între Sfântul Scaun și Bisericile din Orient (1859-1918)

ANCA PARMENA OLIMID

Până în anul 1870, dezvoltarea ultramontanistă a papalității va conduce la recâștigarea pozițiilor dominante pierdute în Europa, culminând cu Conciliul Vatican I. Sinodul va dogmatiza infaibilitatea doctrinală și morală a „succesorului Sf. Petru”¹. După moartea lui Grigorie al XVI-lea, pe scaunul pontifical va urca Giovanni Mastai-Ferretti care își va lua numele de Pius al IX-lea. Pius al IX-lea (1792-1878) va ocupa scaunul papal între anii 1846-1878, pontificatul său reflectând și progresul teritorial al Bisericii Romano-Catolice de până atunci, papa nepierzând nici o ocazie de a consolida pozițiile catolicismului într-o Europă în care modul de a gândi și a simți anticreștinește era consecința renunțării treptate după 1848 la inspirația creștină a programelor de reformă economică tradiționale ce considerau că în afara Bisericii nu există mântuire. Noile programe negau „dreptul” clerului de a se mai individualiza ca o castă suprapusă și dominatoare².

Pentru ultramontanism, “restaurația” vechii ordini creștine trebuie să confirme primordialitatea Vechiului Catholicism, un catolicism anterior perioadei Vechiului Regim (acuzat de căderea sa) și crearea condițiilor pentru impunerea iacobinismului și despotismului napoleonian. În consecință, catolicismul a rămas mai departe pe linia respingerii galicanismului sau a iozefinismului.

• Raporturile Sfântului Scaun cu Patriarhia ecumenică de la Constantinopol înainte și după Conciliul Vatican I

Un eveniment deosebit al sfârșitului secolului al XIX-lea ce privește direct pe creștinii ortodocși aflați sub stăpânirea Imperiului Otoman a avut loc la jumătatea secolului al XIX-lea și anume, stabilirea de raporturi de prietenie între Sublima Poartă și Vatican, respectiv papă și sultan³. Programul pontifical fără precedent în istoria papalității aducea noi speranțe pentru catolici și îndemna pe ortodocși la unirea cu Roma.

La 6 ianuarie 1848, prin enciclica *Ad Orientalis*, Papa Pius al IX-lea, făgăduia ortodocșilor că, fără a se schimba ceva din obiceiurile și practicile cultice, li se va îmbunătăți situația și vor dispune de aceleași drepturi ca și catolicii: „*Gândiți-vă și aduceți-vă aminte de vechea stare a Bisericilor voastre, când erau unite între ele și cu celelalte Biserici ale universului catolic prin legătura unității și luați apoi seama la ce au servit diviziunile care au urmat și al căror rezultat a fost că s-a rupt unitatea, fie a doctrinei, fie a conducerii bisericesti*”⁴.

O nouă încercare de atragere a credincioșilor ortodocși într-un sinod ecumenic

a avut loc în timpul Conciliului Vatican I, prin scrisoarea *Arcano divinae providentiae Consilio* a Papei Pius al IX-lea.

Într-un secol al libertății, inspirat de Revoluția franceză, poziția intransigentă adoptată de Biserica Romano-Catolică era firesc să trezească nemulțumiri. Împrejurările istorice (apelul către ortodocși) au făcut ca animozitatea față de papalitate să fie atât de mare, încât unii istorici afirmă că modernismul a reușit să agite întregul edificiu tradițional al creștinătății catolice⁵.

Fundament al unității, Biserica Romano-Catolică, în spiritul tradiției moștenite de la Roma, a condamnat modernismul, iar reacția papalității (prezentată de Papa Leon al XIII-lea, prin bula *Aeternis Patris*, din 4 august 1879) s-a înscris în spiritul teologiei dominante de la sfârșitul secolului al XIX-lea, și anume: opoziția față de orice măsură care disocia societatea de religie.

Atașamentul profund al catolicismului la ideea unei simbioze între cele două și condamnarea laicității sunt susținute de doctrina tomistă normativă, căreia trebuie să i se acorde „*un omagiu particular*” în întreaga dezvoltare culturală a catolicismului, nu numai în cadrul filosofiei și teologiei, ci și în viața culturală, socială și de stat⁶.

Textul enciclicei este considerat până în prezent unicul document pontifical dedicat în întregime filozofiei ce reia și dezvoltă învățătura Conciliului Vatican I despre raportul dintre credință și rațiune. Rațiunea, unul dintre elementele fundamentale ale moralei romano-catolice, este identificată adesea cu prudența, cu voința cea bună, cu rațiunea pură practică, ori cu intelectul însuși⁷. Prin urmare, mai presus de sufletul rațional, se regăsește un intelect superior care posedă facultatea de a cunoaște și astfel se sesizează adevărurile: logice, matematice, metafizice și morale și se ajunge la o cunoaștere reală a lucrurilor⁸. Doctrina tomistă a căutat și iubit, într-un mod dezinteresat, adevărul, stabilit între

intelectul care raționează și obiectul ce se dorește a fi cunoscut⁹.

Filozofia Sfântului Toma, în concepția enciclicei, are două aspecte: unul *subiectiv*, care constă în purificarea rațiunii prin credință¹⁰ și formarea atitudinilor morale¹¹ și unul *obiectiv*, prin care Revelația propune unele adevăruri care în mod natural sunt inaccesibile rațiunii: un Dumnezeu personal, liber și creator¹². Astfel, credința implică și perfecționează rațiunea. După Toma d'Aquino, cu cât o ființă se apropie mai mult de Dumnezeu, cu atât e mai liberă de a se autodetermina. Așadar, filosofia catolică trebuie să conștientizeze că admiterea unei doctrine contrare doctrinei revelate ar încălca drepturile rațiunii și ale credinței.

În gândirea Sfântului Toma d'Aquino, răspunsul la confruntarea dintre rațiune și credință nu se reduce doar la dimensiunea temporală a lumii, ci și la o dimensiune spirituală care a transformat dezacordurile secolului al XIX-lea într-o luptă de principii între Magisteriul Bisericii, atașat profund adevărului și modernismul ce-și revedică dreptul de a se opune fidelității necondiționate față de Biserică.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Leon al XIII-lea lansează ideea unei doctrine sociale a Bisericii ce nu reprezintă „*calea a treia*” între capitalismul liberal și colectivismul marxist, ci mai degrabă o posibilă alternativă, mai puțin radicală pentru rezultatele unei reflecții atente asupra realităților complexe ale existenței umane, în lumina și credința tradiției Bisericii¹³. Scopul său este acela de a interpreta aceste realități și de a dirija comportamentul tuturor creștinilor¹⁴.

Urmare a acestor acumulări de formulări Papa Leon al XIII-lea adresează un apel unionist prin Enciclica *Praeclara gratulationis* (20 iunie 1894), în care îi chema pe credincioșii ortodocși să accepte unirea cu Sfântul Scaun și să recunoască autoritatea Papei ca șef suprem al întregii

Biserici. De asemenea, prin Enciclica *Orientalium Dignitas* (30 noiembrie 1894), Papa va încerca să înlăture temerile ortodocșilor cu privire la observarea și practicarea învățăturilor, privilegiilor și tradițiilor sub influența latină.

La 24 decembrie 1894, Papa Leon al XIII-lea emite Enciclica *Christi Nomen* cu privire la propagarea credinței și Bisericele Răsăritene. Enciclica prezenta poziția Vaticanului față de Bisericile Răsăritene și rolul pe care trebuie să îl ocupe catolicismul în reconstituirea unei singure Biserici. Enciclica redactată de Papa Leon al XIII-lea se dorea a fi o invitație adresată tuturor națiunilor pentru unitatea credinței creștine, făcând referire la recenta uniune a bisericilor catolice cu bisericile răsăritene.

La 1 noiembrie 1895, Papa emite o nouă enciclopedică, *Immortale Dei*, cu privire la originea creștină a statelor, insistând asupra rolului pe care îl are credința în menținerea unității creștinilor și propagarea valorilor creștine, pornind de la caracterul și forma pe care Statul o poate îmbrăca dacă ar fi dominat de principiile filosofice.

Modernismul sau încercarea de a reforma catolicismul cu influențe preluate din progresul cultural al vremii merge mai departe și afirmă că în religie nu putem cunoaște mai mult decât ceea ce se experimentează, restul până la Revelație fiind supus evoluției¹⁵. Încălinat spre autoritate și supunere, catolicismul era obligat să-și îndrepte încă o dată atenția spre realitățile începutului secolului al XX-lea.

Curentul intransigent, dezvoltat cu energie prin ultramontanism, își găsește o exprimare perfectă în Enciclica *Pascendi Dominici Gregis* a Papei Pius al X-lea ce condamnă la 8 septembrie 1907 spiritul secolului trecut și orice practică anticatolică.

• Repere diplomatice ale relației instituționale între Biserica Ortodoxă Română și Patriarhia ecumenică de Constantinopol (1859-1872)

Prin aspectele și semnificațiile dezvoltate la jumătatea secolului al XIX-lea, *Legea sinodală* a oferit respectul convenit Bisericii Ortodoxe Române. Neintenționând aici o analiză amănunțită a modului în care s-a dezbătut și susținut legitimitatea argumentelor canonice și anticanonice în perioada reformelor bisericești ale lui Cuza, pentru a înțelege problema generată de obiecțiunea de necanonicitate, trebuie să avem în vedere o analiză din perspectivă teologică a temei sinodalității.

Din perspectiva teologiei ortodoxe, tema sinodalității și/sau conciliarității este considerată a fi tema tradițională despre unitatea bisericilor surori, exprimând adevărata esență a bisericii, sinodalitatea fiind prezentată ca o comuniune între Biserica locală și cea universală. În acest sens, putem vorbi de infaibilitatea bisericii, adică capacitatea bisericii de a păstra fără eroare credința apostolică, manifestată prin ierarhie și Sinodul ecumenic¹⁶.

Termenul de sinodalitate exprimă, în esență, întâlnirea de sfat între Om și Dumnezeu: *si-odos*=cale comună. De altfel, formula care încheie sinoadele ecumenice este elocventă în acest sens: „*Hotărât-a Duhul Sfânt și noi*”.

Există două temeuri ale sinodalității, ca formă de organizare și de conducere a Bisericii:

- a) *temeiurile dogmatice* și anume, temeiul cuprins în cuvântul Mântuitorului și temeiul din practica apostolică și
- b) *temeiurile canonice*, și anume: temeiul cuprins în textele sfințelor canoane și temeiul canonic cuprins în obiceiul de drept al Bisericii.

În general, canoanele reglementează doar chestiunea sinoadelor episcopale, fără

să excludă sau să legitimizeze și celelalte instituții sinodale mixte și reglementează chestiunea doar a două categorii de sinoade: *propriu-zis*, numai chestiunea sinodului general și firește cea a sinodului *ecumenic*, care, deși nu este recunoscut de canoane, nimeni nu i-a contestat vreodată canonicitatea¹⁷. Sinodul ecumenic este suprema autoritate în toate chestiunile bisericești, iar Biserica Ortodoxă recunoaște șapte sinoade ecumenice, organizate la sfârșitul Imperiului Roman și începutul Imperiului Bizantin (325-787).

În esență, subiectul de controversă este acela pe care îl reprezintă sinoadele mixte prin participarea la ele, cu rosturi importante în luarea hotărârilor acestora, și, în special, a membrilor *nearhieriei* ai lor¹⁸. Pentru a lămurii dificila controversă legată de necanonicitate, trebuie să amintim un singur aspect: existența și lucrarea lor se întemeiază pe practica consacrată ca obiect de drept al Bisericii, iar această practică i-a conferit ceea ce în sens propriu, canonicitatea¹⁹.

Pentru a adânci și lărgi orizontul necesar înțelegerii juste a reformelor bisericești din timpul domniei lui Cuza, trebuie să adăugăm câteva considerații legate trecutul bisericii ortodoxe române. O analiză mai atentă a canoanelor invocate de *Legea sinodală* implică cu necesitate și argumentul istoric, deoarece numirea prin decret a chiriarhilor nu era ceva nou. Din rațiuni istorice și teologice, trebuie să amintim că, în numeroase momente, conducătorii statului, considerându-se protectori și susținători ai Bisericii, aveau dreptul de a-și exprima opțiunea cu privire la alegerea și numirea episcopilor²⁰. Cu toate acestea, există un aspect formal ce se poate reproșa legii și, anume, faptul că nu prevedea numirea și aprecierea episcopilor de către Biserică, deși, fiind hirotoniți mai de mult, acești arhieriei aveau recunoașterea Patriarhiei de Constantinopol.

Prevederile legislației bisericești au oferit un nou prilej Patriarhului de la

Constantinopol, Sofronie III (1863-1866), să se implice și mai mult în chestiunile interne al Bisericii Române, mai ales că „rana secularizării” nu se cicatrizează²¹. Într-o scrisoare adresată lui Cuza, Patriarhul îi imputa acestuia proclamarea autocefaliei, admiterea mirenilor în sinod, convocarea sinodului de domn și numirea episcopilor prin decret²².

Ca urmare, la 15 aprilie 1865, Patriarhul va convoca Marele Sinod Patriarhal care va condamna „*cele trei proiecte de legi dacice despre sinod, monahi și mănăstiri și despre alegerea și judecata arhieriei*” pe care le considera „*necanonică și în contradicție cu vechea tradiție bisericească*”. În același timp, Sinodul patriarhal a hotărât ca un delegat să fie trimis în „Principatele Unite Dacice” pentru a demonstra necanonicitatea proiectelor legislative propuse de Cuza. Trimisul ecumenic al patriarhului, Eustatie Cleobul, a adus cu sine și câte o scrisoare către domn, Mitropolitul primat cu sufraganii săi și către Mitropolitul Moldovei (toate datate 17 aprilie 1865) în care se exprima dezaprobarea față de reformele din Biserica Ortodoxă Română²³.

Cel dintâi răspuns a venit de la mitropolitul Nifon, în ianuarie 1865, în care mitropolitul afirma cu hotărâre: „*Biserica Română, Prea Sfințite, după cum cunoașteți, a fost de mult cu desăvârșire independentă în ceea ce privește administrarea ei. Iar proiectele de legi, în contra cărora Prea Sfinția Voastră a ridicat cu putere vocea sa, nimic alta nu săvârșesc decât numai că sancționează din nou ceva ce există de fapt și consfințesc mai precis o asemenea stare de lucruri*”²⁴.

Un răspuns asemănător va fi oferit și de Mitropolitul Calinic Miclescu al Moldovei, la 10 iulie 1865. Acestor două răspunsuri hotărâte li se va adăuga răspunsul domnitorului Cuza, inspirat de Melchisedec Ștefănescu, colaborator și prieten al domnului (26 iunie-8 iulie 1865): „*O asemenea crudă*

*încercare nicidecum nu mă așteptam să ne izbească chiar din acea parte, care în zilele de asuprire și de necazuri a primit de la noi din vechi timpuri și chiar și azi, cu mână largă, atâtea și atâtea dovezi de iubire și generozitate, cum n-a primit din nici o altă parte a lumii creștine... Biserica Ortodoxă Română este și rămâne independentă de orice altă autoritate bisericească străină, în toate cele ce privesc organizația și administrația sa internă... Prea Sfinția Voastră respinge această rânduială rezonabilă invocând canonul II al Sinodului Ecumenic; canoanele 17 și 28 ale Sinodului IV ecumenic; canonul 36 al Sinodului VI ecumenic; canonul 7 apostolic precum și comentariile asupra lor*²⁵. Scrisoarea a fost reprodusă și în presa europeană a epocii: *L'Europe* (15 septembrie 1865, în extract), *Le Courier d'Orient* (21 octombrie 1865, în întregime), dar și în presa internă: *Curierul* (nr. 46, An I din 27 mai 1873, proprietatea lui T. Balassan, Iași)²⁶.

În toamna aceluiași an, Patriarhul Sofronie a convocat din nou Sinodul patriarhal, condamnând și de această dată cele trei legiuiri ale lui Cuza și trimițând la București o nouă scrisoare la 8 octombrie 1865 prin care era condamnată atitudinea disprețuitoare a domnitorului. Imputările se refereau, în special, la argumentele privind autocefalia, reglementările legale cu privire la proclamarea ei, încercând să justifice dreptul de jurisdicție asupra acesteia, iar sfârșitul scrisorii condamna cele stabilite prin lege cu privire la căsătorie²⁷. Patriarhul va exprima această atitudine potrivnică în scrisorile trimise celorlalte Biserici ortodoxe la 5 noiembrie 1865. Prin răspunsurile oferite de Bisericile ortodoxe, se poate observa că se recomanda Patriarhiei o atitudine conciliantă și împăciuitoare. Și, într-adevăr, Constantinopolul va deveni mai înțelegător, mulțumindu-se doar „cu ruperea relațiilor canonice cu

episcopii anticanonici, retent numiți”²⁸ (la aceasta au contribuit și două scrisori trimise de mitropoliții Nifon și Calinic către patriarh).

Înlăturarea lui A.I.Cuza din scaunul domnesc (11-23 februarie 1866) prin unelțirile „monstruoasei coaliții” a atenuat relativ raporturile dintre Patriarhia de la Constantinopol, animată de asigurările guvernului provizoriu că se va ocupa și de cheștiunea bșericească, deci și de Biserica noastră.

Reformele bșericești ale lui A.I.Cuza erau cerute de schimbările politice: legea pentru obligativitatea limbii române în toate bisericile țării, reforma seminariilor și atenția manifestată față de starea materială a clerului de mir, înființarea Episcopiei Dunării de Jos, înființarea unei autorități sinodale și „independența” față de Patriarhia ecumenică de la Constantinopol dovedesc că domnitorul A.I. Cuza a fost un aprig susținător al intereselor Bșericiei.

Note

¹ *Istoria bșericească universală* (Manual pentru uzul studenților, tipărit cu aprobarea Sfântului Simod și cu binecuvântarea Prea Fericitului Justinian, Patriarhul României), Vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1956, p. 358

² Dan Zamfirescu, *Ortodoxie și Romano-Catholicism în specificul existenței lor istorice*, Editura Roza Vânturilor, București, 1992, p. 263

³ Michael Williams, *The Catholic Church in Action*, Macmillan, New York, 1934, pp. 255-268; Walter J. Burghardt, William F. Lynch, *The Idea of Catholicism: An Introduction to the Thought and Worship of the Church*, Greenwich-Meridian, New York, 1960, pp. 56-66; Petre Coman, *Problema Sinodului Ecumenic în discuțiile interortodoxe din veacul al XIX-lea în Ortodoxia*, anul XXII, nr. 1, ianuarie-martie 1970, București, pp. 78-79.

⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁵ Yves-Marie Hilaire, *Les catholiques et la vie religieuse en Europe (1890-1914)* în *Anuario de Historia de la Iglesia*, an/vol.

XI, Universidad de Navarra, Navarra, 2002, pp. 31-38.

⁶ *Istorie bisericească universală* (vol. II), p. 364.

⁷ Șerban Ionescu, *Morala ortodoxă față de celelalte morale confesionale*, Editura Clerului de Studii Social-Creștine, București, 1941, p. 20.

⁸ *Ibidem*, pp. 20-21.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Papa Ioan Paul al II-lea, *Fides et Ratio. Scrisoare enciclică cu privire la raporturile dintre credință și înțelepciune* (traducere de W. Dancă), Editura Presa Bună, Iași, 1999, p. 56.

¹¹ Șerban Ionescu, *op. cit.*, p. 21.

¹² Papa Paul Ioan al II-lea, *op. cit.*, p. 57.

¹³ David A. Boileau, *Principles of Catholic Social Teaching*, Milwaukee, Markette University Press, 1998, p. 11.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Istorie bisericească universală* (vol. II), pp. 364-365.

¹⁶ Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994, p. 254.

¹⁷ Corneliu Grigorie Zăvoianu, *Mitropolitul Nifon, Primat al României (1850-1875). Viața și activitatea* (teză de doctorat), publicată în *Studii teologice*, seria a II-a, anul LII, nr 3-4, iulie-decembrie 2000, p. 142.

¹⁸ Liviu Stan, *Despre sinodalitate în Studii Teologice* (Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română), Seria II, Anul XX, nr. 3-4, martie-aprilie 1969, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, p. 160.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, 1981, p. 126.

²¹ Alexandru M. Ioniță, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române. Contribuția Episcopului Melchisedec Ștefănescu la recunoașterea autocefaliei bisericii noastre în Biserica Ortodoxă Română* (Buletinul Oficial al Patriarhiei Române), Anul CIII, nr 5-6, mai-iunie 1985, p. 447.

²² N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române*, Institutul de Arte Grafice „Speranța”, București, 1922, p. 195.

²³ I. C. Apostol, *Cuza-Vodă și reforma sa în Biserica Română după documente* (Conferință ținută la „Cercul Didactic” din Iași, 14 decembrie 1911), Tipografia H. Goldner, Iași, 1912, p. 21.

²⁴ Alexandru M. Ioniță, *op.cit.*, p. 448.

²⁵ *Ibidem*, p. 448-449; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 126.

²⁶ I. C. Apostol, *op.cit.*, p. 23.

²⁷ Corneliu Grigorie Zăvoianu, *op.cit.*, p. 146.

²⁸ Alexandru M. Ioniță, *op.cit.*, p. 451.

Abstract: *This article analyzes the relationships between the Holy See and the Ecumenical Patriarchate of Constantinople at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The analyze attempts to present the successive steps by which the authority of the Pope extended itself in opposition to the Byzantine Empire.*

Contribuția lui Emanoil Chinezu la dezvoltarea dreptului românesc

COSMIN LUCIAN GHERGHE

C redințele revoluționare și revendicările constituționale pe care le-a nutrit – izvorâte din principiile și prevederile Proclamației de la Islaz –, l-au făcut pe Emanoil Chinezu (1817-1878) să considere dreptul, îndeletnicirile de magistrat sau avocat, activitatea publică în genere, drept importante domenii de acțiune, de apostolat civic. Deși a făcut parte din partidul liberal, exercitând funcții publice locale și parlamentare, se poate afirma că Emanoil Chinezu nu a urmărit cariera politică în sine, ci s-a pus în slujba înfăptuirii unor importante proiecte de interes social, cultural, militar și politic. Emanoil Chinezu a fost un specialist, un reprezentant al generației de la 1848 și 1857, un intelectual cu vederi radicale care s-a impus prin manifestări de independență, prin solicitarea stăruitoare a unui program guvernamental riguros, de perspectivă. De la bara avocațială, prin pledoariile sale s-a ridicat, nu o dată, în favoarea „reintegrării dreptului violat și pentru reînsuflețirea libertății sugrumate”¹. „Am exercitat profesiunea de avocat – mărturisea Emanoil Chinezu în 1876 – urmărind Justiția, nu foloasele ei. Am combătut scandalurile; nu le-am patronat. Și, cu neregularitatea și viciul, nu numai că nu m-am aliat, dar le-am și combătut cu pasiune, cu curaj și fără cruțare: le-am combătut sub orice formă înălțătoare sau fermecătoare au cutezat a se

ivi și prezenta. Nici o facțiune sau clică, nu a putut, nici a mă îndoctrina, nici a mă amăgi”².

Și-a făcut studiile de drept la București și le-a definitivat apoi la Paris.

În 1844, după terminarea studiilor îl găsim procuror în cadrul Tribunalului Comercial din Craiova, ca apoi după întoarcerea în țară, din exilul petrecut în Siberia în perioada 1854-1856, să se înscrie în Baroul local colaborând la organizarea și dezvoltarea acestei instituții, devenind în scurt timp „cel mai bun avocat”³, alături de Dimitrie Căpreanu și Scarlat Murgășanu⁴. A fost coleg de barou cu cei mai de seamă avocați ai timpului: Anastasie Stolojan (licențiat la Paris, doctor în drept și viitor ministru), Gheorghe Chițu (primar al Craiovei și ministru), August Pessiakov (cercetător al istoriei Craiovei și viitor primar al orașului), Toma Strâmbeanu, Barbu Bălcescu (primar al Craiovei), Ion N. Titulescu (tatăl viitorului mare diplomat român, Nicolae Titulescu) și alții⁵.

După promulgarea primei legi organice a avocaților din România, în anul 1864 la Craiova existau 18 avocați profesioniști printre care și Emanoil Chinezu.

Despre cauzele în care a pledat Emanoil Chinezu nu se știe prea multe, arhiva baroului din perioada respectivă nemaexistând. Important ni se pare să subliniem că a fost

apărătorul, într-un lung proces privind succesiunea Egumenului Nectarie de la Mănăstirea Cozia avându-l ca adversar, ca reprezentat al statului pe Gheorghe Costaforu „o autoritate ce pe lângă calitatea de deputat, de profesor, fost director al Școlii publice și ex-ministru, „el este acel avocat al Ministerului Cultelor care voiește a fonda o jurisprudenție, după care să se refuze clerului nostru superior personalitatea civilă”⁶ mărturisește Emanoil Chinezu.

Făcând o pledoarie foarte bine documentată, aducând argumente din vechea legislație românească reușește să combată cei mai cunoscuți avocați ai timpului: G. Costaforu, Racoviță, C. Bosianu și câștigă procesul urmașilor lui Nectarie Egumenul de la Cozia, aceștia intrând în posesia moșiei Ruda pentru care se judecaseră.

Pledoaria lui Emanoil Chinezu tipărită în anul 1864, și având 55 de pagini, rămâne interesantă, în principal, prin expunerea detaliată și doctă a problemelor, prin structura sa metodică, prin sublinierea permanentă a elementelor, valorilor și a principiilor de drept roman și drept românesc.

Credincios unor vechi convingeri, în puterea și necesitatea perfecționării și redresării regimului constituțional în România a socotit că respectul legii și reformele care au la baza temeiul dreptului, sub semnul celor mai avansate interpretări și perfecționări, constituia cea mai sigură cale de guvernare în interesul națiunii.

În articolele semnate în ziarul „Vocea Oltului”, ca și în alte publicații, înțelege să se ocupe sistematic de studiul și popularizarea problemelor din domeniul Dreptului, întemeind astfel o tradiție cu caracter didactic și științific dusă mai departe de alte personalități de frunte din rândul juriștilor craioveni.

Promotor al principiilor egalității în fața legii, libertății presei, cuvântului și întrunirilor, al dreptului de vot egal și direct, Emanoil Chinezu a luat parte la toate evenimentele care au avut loc în viața politică

a României la mijlocul secolului al XIX-lea, impunându-se și prin programele și memoriile pe care le-a redactat.

În programul „Dorințele Românilor” redactat de Emanoil Chinezu și Petre Opran în aprilie 1857, au fost puse în dezbatere concepte moderne de organizare internă a statului român. Cu privire la „organizarea din lăuntru”, programul a enunțat doar două din principiile de bază ale acestora: „respectul muncii și, pentru pământul proprietăresc, ce va trebui săteanului de muncă, se va învoi cu oricare proprietar va putea” și „dreptul deopotrivă al tuturor românilor înaintea legilor”⁷. Din dorința de a nu scinda mișcarea unionistă autorii programului nu au inclus între revendicări principiul împroprietăririi sătenilor, chiar dacă ei erau adepții acestei măsuri.

Un nou concept pe care îl conținea programul era: „neapărata trebuință de a avea și reprezentanții noștri la Congresul de la Paris (martie 1856) spre a sprijini interesele țării la darea desăvârșitei hotărâri asupra drepturilor noastre” și „mandatul imperativ scris pentru toți deputații partidei naționale”⁸. Apelul la istorie, la încălcările repetate ale drepturilor internaționale ale Principatelor Române au constituit argumentele principale ale cerinței reprezentării românilor la Congresul de la Paris.

Emanoil Chinezu a elaborat o noțiune legislativă profund democratică care depășea cu mult granițele epocii, dând dimensiuni „mandatului imperativ”, întărindu-l cu „înscrisul” alegătorilor și „votul pe față”⁹, propuneri care au declanșat o violentă ripostă atât din partea conservatorilor, cât și din partea liberalilor moderați.

Format la facultățile de drept ale apusului și cunoscând efectiv viața politică a celor mai avansate democrații ale timpului, Emanoil Chinezu a publicat la Bruxelles în anul 1857 un proiect de Constituție intitulat *Constituțiunea României reinteegrată sau Skitza pentru o Constituțiune în România*.

Proiectul cuprinde principiile moderne de organizare a vieții publice și de stat, modalitățile de exercitare a *puterilor legislative, executive și judecătorească*, drepturile, îndatoririle și libertățile cetățenești, înscriind pe frontispiciul său suveranitatea poporului, guvernarea reprezentativă și supremația actului constituțional față de celelalte acte normative. „Iată dar o operă ce am scos a *posteriori nu apriori*, adică din observațiune și din practică” consemna Emanoil Chinezu în prefața lucrării¹⁰.

Proclamând suveranitatea națiunii ca singura sorginte a patriei politice, Constituția din 1857 preciza că aceasta „emană de la națiune, care nu poate exercita decât prin delegațiune”¹¹. În acest sens, proiectul de constituție încorporează atât principiul suveranității naționale formulat de unul dintre cei mai importanți creatori și promotori ai ideologiei micii burghezii, cea mai consecventă și radicală forță socială antifeudală și anti-absolutistă, Jean Jacques Rousseau (1712-1762), cât și cel al reprezentării prin delegați formulat de Charles Louis Montesquieu (1689-1755), unul din cei mai de seamă gânditori iluminiști.

La baza organizării puterilor în stat Emanoil Chinezu a pus principiul modern al separării puterilor, teorie care a stat un timp la baza dreptului constituțional.

Puterea legislativă a țării, tribunalul, conform art. 3 va fi alcătuită din o sută de delegați și se va numi *Camera tribunilor* sau *Tribunatul*. Domnul participă la lucrările puterii legislative, pregătind legile în interes special pe care le supunea apoi Senatului, pentru dezbateri și votare.

Mitropolitul și Episcopii făceau parte de drept din Camera tribunilor. Președinția Camerei aparținea mitropolitului.

Constituția elaborată de Emanoil Chinezu prevedea o organizare a puterii legislative care se asemăna cu cea cuprinsă în Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris.

Puterea executivă și administrativă a țării o deținea Senatul. Senatorii se alegeau pe viață de către domn. „Senatorii sunt apărătorii țării și ai constituției” conform art. 3 de la capitolul Senatul¹² și se ocupau cu controlul constituționalității legilor, ca în timpul lui Al. I. Cuza, și reprezentau a doua cameră, având, cu unele excepții, drepturi egale cu cele ale Camerei tribunilor (Adunarea deputaților). Bugetul statului era adoptat numai de Camera tribunilor (art.7).

Dreptul de prioritate al Camerei tribunilor asupra Senatului în privința legilor finanțelor era izvorât din dreptul constituțional englez, trecut în Constituția franceză, belgiană și apoi în Constituția României din 1866.

Emanoil Chinezu propunea și înființarea unui Consiliu de stat care se va numi *Senatul-Comitet de mântuire publică* „ceea ce înaintea reorganizării de la 1831 se numea *Divanul vechilor boieri*”¹³, alcătuit din 12 senatori, trași din sânul său și prezidat de președintele Senatului¹⁴, Consiliu de stat creat și de Al. I. Cuza prin legea din 11 februarie 1864, și desființat de Adunarea Constituantă prin legea votată la 2 iulie 1866¹⁵.

Puterea judecătorească trebuie să fie exercitată de Tribunalul de întâia instanță și Înalta Curte¹⁶.

Puterea judecătorească era chemată să aplice legea nu s-o creeze. Potrivit principiului penal, natura pedepsei trebuia să decurgă din natura infracțiunii, fiecare fel de infracțiune comportând o penalitate corespunzătoare¹⁷.

În concluzie, Constituția elaborată de Emanoil Chinezu se întemeia pe principiul separației puterilor în stat, în sensul că puterea legislativă era exercitată colectiv de către „reprezentatiunea națională” și domn, cea executivă fiind încredințată Senatului, în timp ce puterea judecătorească era exercitată de curți și tribunale.

La fel ca și în Convenția de la Paris din 1858 se prevedea o monarhie electivă,

dar nu străină, domnul trebuind să fie român și cetățean român. Noua formă de guvernare este fundamentată pe principiul că toate puterile statului emană în conformitate cu principiile și regulile precizate în constituție.

„Cetățenii se strâng în colegiuri pe județe ca să-și aleagă delegații pentru puterea constituantă și pentru puterile publice se prevedea la art. 28 din Dispozițiuni generale, iar la art. 4 din capitolul „Konstituanta” se menționa: „Fiecare colegiu alege câte un număr oarecare de delegați care sunt trimiși în capitală ca să alcătuiască Adunarea Constituantă”¹⁸. Ocupându-se pe larg, în capitolul „Dispozițiuni generale”, despre drepturile românilor, Emanoil Chinezu prevedea și garanta cele mai importante și fundamentale libertăți, cum ar fi: libertatea conștiinței, a presei, a învățământului, a asocierii și întrunirilor, desființând, totodată privilegiile și titlurile de noblețe străine, nici un român nu va putea purta insigne sau titluri străine”. Erau garantate inviolabilitatea persoanei și a domiciliului, egalitatea tuturor cetățenilor români în fața legii „o lege este pentru toți românii”, nici un român nu poate fi „osândit decât pentru fapta săvârșită”¹⁹, concluziona autorul. Astfel, principiul după care se călăuzește dreptul civil este pentru Chinezu, acela că proprietatea reprezintă libertatea.

Chinezu, ca și Montesquieu, se declara partizan al monarhiei constituționale, al unui regim în care domnul nu deține toată puterea, ci o împarte cu Obșteasca Adunare, care reprezintă puterea legislativă, și cu cea judecătorească, în vreme ce el păstrează numai executivul. În aceste condiții, statul nu mai este guvernat de o singură persoană, ca în regimul despotice, ci de un număr oarecare de persoane care se neutralizează.

Luând în considerare evenimentele externe care au avut loc legat de situația țării, Chinezu adaugă la sfârșitul lucrării un „Frontispiciu” în care motivează de ce se

poate renunța la „principatul pe viață” și numi „un principe moștenitor dintr-una din clasele suverane de sângele nostru latin”. „Două sunt singurele medii de ridicare ale unui stat: resbelele și adoptarea unui cap coronat ca să reprezinte suveranitatea sa. Ocaziunea prezentă – continua Chinezu – ne aduce pe cel de al doilea, să profităm de dânsa, să ne agățăm de el ca de starea noastră mântuitoare, lăsând, pentru un interes atât de capital toate considerațiunile accesorii ce ne-ar putea froasa în amorul nostru propriu”²⁰.

Cu limitele și erorile ei, Constituțiunea României redactată de Emanoil Chinezu și publicată la Bruxelles în anul 1857, crea cadrul general al manifestării dorințelor generale ale poporului român de a înfăptui un stat național modern.

Susținător convins al unirii Principatelor, Emanoil Chinezu redactează în 1857, *Memorandum sur les Principautés Danubiennes*, scris pentru comisarii reuniți la București conform art. 23 al Tratatului de la Paris din 1856, în care prezintă situația internă și externă a statului român folosind principiile dreptului vechi românesc și demonstrând cu argumente științifice relațiile noastre cu Poarta de-a lungul timpului, ajungând la concluzia că „turcii nu ne-au putut cuceri cu armele, dar se gândesc să ne cucerească prin cerințe, din moment ce Rusia infiltră în tratatele încheiate cu Poarta Otomană cuvântul suzeranitate, pentru a-i opune un protectorat pe care îl plănuia”²¹.

În modul cel mai categoric, el condamnă agresiunea, încălcarea suveranității unui stat de către altul, asuprirea popoarelor mai slabe, războaiele de jaf; opera sa întregă ne dezvăluie un luptător pentru dreptul popoarelor, un partizan al relațiilor pașnice între țări și colaborării între ele și un dușman al monarhiilor hrăpărețe.

Scoaterea Principatelor române de sub tutela Imperiului Otoman și a Rusiei,

punerea lor sub garanția celor șapte puteri europene vor crea posibilități mai mari afirmării dorinței spre unire a poporului român.

Tot lui Emanoil Chinezu îi datorăm întocmirea regulamentelor interioare ale Consiliului general și Comitetului Permanent Dolj în 1867, când era președintele Consiliului General Dolj. Cu toate că valabilitatea de lucru era doar de doi ani, aceste regulamente au servit ca model și altor consilii alese. Regulamentul interior al Consiliului General Dolj cuprinde șapte capitole și patruzeci articole, iar cel al Comitetului Permanent cinci capitole și treizeci articole, regulamente care au condus la buna desfășurare a activității consiliilor locale²².

Întreaga viață Emanoil Chinezu a militat pentru respectarea libertății individuale, pentru o efectivă descentralizare administrativă, pentru democratizarea armatei și electivitatea magistraturii. Deși s-a pronunțat permanent pentru perfecționarea sistemului electoral al colegiilor și reducerea censului pe care erau bazate, nu a parcurs pasul următor către egalizarea și democratizarea dreptului de participare la viața politică printr-un proiect de lege. A manifestat o înțelegere superioară a problemelor libertății presei, specialistul de necontestat în probleme de drept, a descifrat exact ce trebuie să se înțeleagă prin noțiunea de „calomnie prin presă”. Pe de altă parte, spre deosebire de Montesquieu, Emanoil Chinezu demonstrează rolul hotărâtor al dezvoltării economice în evoluția societății.

Pentru întreaga sa activitate desfășurată în slujba națiunii, avocații craioveni și magistrații deopotrivă, în 1889, au pus bazele unei galerii de portrete în care alături de Emanoil Chinezu se aflau Gheorghe Chițu, Petre Chițu, A. Betolian, Scarlat Murgășanu, cei mai de seamă avocați ai timpului²³, iar portretele lor au fost expuse în Palatul de Justiție din Craiova (azi Universitatea din Craiova).

Note

¹ „Electoru-lu Craiovei”, an VIII, nr. 1, 26 mai 1876, p. 16.

² Emanoil Chinezu, *Epistolă către redactorii gazetei din Bucureșt Desbaterile*, București, 1866, p. 10.

³ George Mil Demetrescu, *Istoria Baroului Dolj de la 1864-1928*, Craiova, 1928, p. 26.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 22.

⁶ *Pledoaria d-lui Emanoil Chinezu avocat în Craiova în procesul de succesiune al repausatului Nectarie Egumenul de la Cozia*, Craiova, 1864, p. 12.

⁷ Ion Pătroiu, *Un program unionist craiovean necunoscut*, în „Arhivele Olteniei”, nr.1, Serie nouă, București, 1981, p. 114; Idem, *La cumpăna a două epoci 1848-1877*, Craiova, 1983, p. 77;

⁸ Luchian Deaconu, Otilia Gherghe, *Oltenia și Unirea Principatelor*, Craiova, 1999, p. 27; Cosmin Lucian Gherghe, „Dorințele Românilor”, *program unionist craiovean*, în „Analele Universității din Craiova”, seria Istorie, an VIII, nr.8, 2003, p. 74.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Emanoil Chinezu, *Constituțiunea României reintegrată sau Skitza pentru o Constituțiune în România*, Bruxelles, 1857, p. 11.

¹¹ *Ibidem*, p. 58.

¹² *Ibidem*, p. 109.

¹³ *Ibidem*, p. 114.

¹⁴ *Ibidem*, p. 113.

¹⁵ Mihai T. Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, 1995, p. 258, 265.

¹⁶ Emanoil Chinezu, *op. cit.*, p. 115.

¹⁷ *Ibidem*, p. 97.

¹⁸ *Ibidem*, p. 101.

¹⁹ *Ibidem*, p. 96.

²⁰ *Ibidem*, p. 97.

²¹ Idem, *Les Principautes Danubiennes devant le droit public europeen*, Craiova, 1862, p. 15.

²² Direcția Județeană Dolj a Arhivelor Naționale, Prefectura Dolj, dos. 43/1868; f. 32-35; idem, dos. 62/1867, f. 75-77.

²³ Muzeul Olteniei, fond, „Prietenii Științei”, inv. 11205.

Résumé: *Juriste et politicien roumain du XIXe siècle, Emanoil Chinezu a lutté pour la défense des libertés individuelles, la descentralisation administrative, la démocratisation de l'armée et l'électivité des magistratures.*

Naționalisme românești în perioada interbelică

MIHAI GHIȚULESCU

Raportarea la perioada interbelică nu este o noutate în peisajul politic românesc. După diabolizarea acelei epoci de către propaganda național-comunistă a urmat, chiar din zburciunile zile din decembrie 1989, o perioadă de idealizare. Infernul s-a transformat peste noapte în Paradis.

Indiferent de poziția adoptată, naționalismul interbelic, cu întruparea lui principală, legionarismul, a fost considerat *nomina odiosa* și, deși făcut făcut obiectul a numeroase dezbateri în sfera academică și a fost preluat de anumite organizații obscure care au încercat să îl popularizeze prin afișe alb-negru, a fost cu grijă evitat în politica activă.

Abia relativ recent, anumite personaje au început să își asume deschis filolegionarismul, ceea ce nu poate decât să încurajeze firavele mișcări underground mai vechi. Este greu de spus cât este ideologie și cât este imagine într-o astfel de atitudine. Cert este că adoptarea ei, combinată cu diverse teme de actualitate și livrată într-o manieră ultra-excentrică poate aduce popularitate.

În aceste condiții, considerăm necesară o revizitare a principalelor ideologii care, înainte de cel de al Doilea Război Mondial, au revendicat monopolul naționalismului. Fără a exagera importanța ideologiei, atunci și acum – ba chiar manifestând un „dispreț gellnerian” față de producțiile

diverșilor gânditori naționaliști – vom încerca să surprindem cât mai succint punctele centrale ale programelor politice (folosim acest termen în ciuda respingerii de către legionari a înseși ideii de „program politic”) ale câtorva constructe ideologice naționaliste interbelice. Nu este clar care este utilitatea unui astfel de demers, dar, cu siguranță, ea nu lipsește cu desăvârșire.

1. Consens sau concurență naționalistă?

Viața politică și intelectuală de după Primul Război Mondial a fost marcată de confruntarea dintre două idei dominante: democrația și naționalismul, cu diverse proiecții în multiplele curente ideologice¹. Modul în care este conceput raportul dintre cele două stă la baza deosebirilor dintre discursurile grupărilor și personalităților politice. Compatibile, chiar complementare, la liberali, țărăniști, într-o formă particulară la Nicolae Iorga, naționalismul și democrația se află în raport de excludere, în cadrul doctrinelor „pur naționaliste”, al acelora care se pretind creatoare ale unui „naționalism integral”. Se formează astfel falșia, nu întotdeauna de netrecut, dintre orientările democratice și cele extremiste.

Istoricul Armin Heinen a apreciat că dezbaterile politice interbelice s-a desfășurat sub impulsul a trei mari curente politico-ideologice: țărănismul, descendent al poporanismului lui Stere, neoliberalismul și „o nouă formă a naționalismului”, un „neo-

naționalism”, având legături destul de firave cu naționalismul antebelic². Din start, neo-naționaliști rup cu vechiul „naționalism liberal” emancipator, centrat pe ideile de unitate și independență politică și economică, considerat, în cel mai fericit caz, depășit și complet inadecvat noilor circumstanțe. Au reținut doar „naționalismul conservator”, de nuanță autohtonistă, accentuându-i sau adăugându-i noi laturi: antisemitismul, anti-occidentalismul, fundamentalismul ortodox etc. S-a afirmat chiar că, urmare a dispariției Partidului Conservator, conservatorismul a devenit difuz în societate, constituindu-se într-o bază comună tuturor curentelor naționaliste ale secolului al XX-lea, definibile, toate, ca aliaje de neoconservatorism și populism³. Despărțirea „noului naționalism” de cel „vechi”, începută imediat după 1918, se va accentua în deceniul al IV-lea. Naționalismul tradițional va fi reprezentat în continuare de Iorga care, mai ales după despărțirea de A.C. Cuza și renunțarea parțială la antisemitism, se va dovedi un susținător al evoluționismului organicist, urmărind dezvoltarea valorilor autohtone, cu o atitudine critică față de cele occidentale. Neonaționalismul, mai „de dreapta”, teoretizat de o serie de publiciști, printre care Nichifor Crainic și Nae Ionescu, va fi susținut „tânără generație intelectuală” și de grupările politice naționaliste ale deceniilor al III-lea și al IV-lea. Revendicându-se de la Mihai Eminescu și de la naționalismul-democrat de început al lui Iorga și A.C. Cuza, cărora îi adăugau idei noi, favorabile civilizației răsăritene, din filosofia occidentală, „noi naționaliști” vor marșa pe autohtonism, ortodoxism, antiraționalism, antisemitism, antidemocratism, anticomunism, pe ideea statului totalitar întemeiat exclusiv pe criteriul etnic⁴. Noul naționalism nu este însă un curent omogen ci grupează o serie de orientări și grupări politice care, deși au în comun ideile amintite, nu pot realiza consensul și adesea se află în conflict din

motive ideologice sau pragmatice. Sciziunile, disidențele, navetismul sunt frecvente și demonstrează inexistența și imposibilitatea unei ideologii naționaliste clar conturate.

Ce a determinat radicalizarea manifestărilor naționaliste în România Mare, într-o vreme în care problema națională părea complet rezolvată prin crearea statului național unitar? Răspunsul ar putea fi că România a ajuns în faza aceluia „naționalism iredentist triumfător și autodistrugător”, de care vorbea Gellner⁵, când un stat național se confruntă cu problema minorităților. Într-o astfel de ipoteză, naționalismul românesc interbelic nu ar fi decât o continuare a celui antebelic, eliberat de grija unificării dar mai virulent din cauza numărului mare de cetățeni de altă etnie pe care i-a primit în urma unirii. La o primă vedere, răspunsul pare satisfăcător: creșterea numărului de minoritari, organizați și conștienți de sine care, în plus, și-au pierdut privilegiile deținute în vechile state multinaționale, creșterea, în special, a numărului de evrei și încetățenirea lor masivă și bruscă pot explica mișcările naționaliste de ambele părți. Ce a determinat însă „spiritualizarea” naționalismului românesc, mutarea sa de pe terenul (preponderent) economic pe cel etnic și religios, accentuarea laturii populist-agitatorice și încercările de autonomizare, de transformare a naționalismului în program de guvernare? Răspunsuri precum situația internațională, problemele economice și nivelul scăzut de trai al populației, criza de identitate culturală sunt, bineînțeles, juste numai că nu putem spune cu certitudine dacă ele reprezintă într-adevăr cauze sau doar factori favorabili exacerbarii naționaliste.

Există opinia că, în 1918, chiar după realizarea obiectivelor teritoriale, procesul de formare a națiunii române nu era încă încheiat, că existau încă probleme legate de identitatea națională, de conștiința de sine ca națiune, încă neconsolidată. Mai ales după unire, cetățenii români oscilau

între culturi diferite, fără a avea rădăcini stabile în vreo societate, fapt ce a împiedicat formarea unui sentiment adânc al identității. În plus, extinderea frontierelor nu a fost scutită de dezbateri în interior ca și în exterior. „*Nesiguranța era compensată prin lozinci naționaliste*”, scria Armin Heinen⁶.

Situația României este asemănătoare cu cea din celelalte țări central și est-europene. Transformarea statelor în conformitate cu principiile wilsoniene a fost ocazia sau cauza (re)formării identităților naționale. Eric J. Hobsbawm observa că aproape toate statele create după Primul Război Mondial erau la fel de multinaționale ca și imperiile din care se desprinseseră⁷. Unele, cazurile Cehoslovaciei sau Iugoslaviei (statului sârbo-croato-sloven), a trebuit să fie alcătuite din elemente eterogene, procesul fiind, practic, unul tipic de formare națională, cum au fost cele ale secolului al XIX-lea. Altele, cazurile Poloniei sau Ungariei, dimpotrivă, nu necesitau decât o reconstituire conformă cu noile condiții postbelice⁸, construcția fiind mai degrabă spirituală decât materială. Cazul României nu poate fi inclus în nici una din categorii. Ea nu s-a aflat nici în prima situație, a creării unui stat cu totul nou și artificial, nici în cea de a doua, a reînvierii, după secole, unui stat vechi. S-ar putea crede că a fost favorizată; în fapt, a avut de înfruntat concomitent toate problemele întâmpinate de vecinii săi: a fost nevoită să integreze mase mari de populație eterogenă și totodată să opereze o schimbare adaptativă a „conștiinței naționale” a populației din vechiul Regat, „statul-nucleu”. Cert este că, la fel ca în tot estul Europei, și aici reconstituirea națiunii în noile frontiere, a fost însoțită de o redefinire națională, fatalmente sursă a unor profunde crize sociale și culturale⁹.

Naționalismul românesc interbelic nu a fost, evident, un fenomen nou. A continuat, într-un fel, parcursul început încă din secolul al XVIII-lea în zonele locuite de

români. Totuși el nu putea fi identic cu naționalismul antebelic ce mai păstra încă aspirații iredentiste și emancipatoare. S-a spus că, fără a fi singular, naționalismul a devenit integral și a fost larg acceptat drept cadru al politicii în general, că s-a realizat în România Mare un „*consens naționalist*”. Puținii internaționaliști care au făcut notă discordantă, socialiștii și comuniștii, prin alinierea lor la politica antiromânească a Komintern-ului, nu au reușit decât să întărească naționalismul¹⁰.

Îndată după încheierea războiului o dezordine de mari proporții a cuprins Europa centrală și de est, acoperită de un val de agitații socialiste. Concomitent, s-au făcut simțite și primele manifestări naționaliste. Faptul că în România, care nu a făcut excepție, a simțit „*revoluția*” mai puțin decât celelalte țări este explicat prin două evenimente: reforma agrară care a detensionat starea de spirit a țărănimii, pătura socială cea mai numeroasă, și exaltarea naționalistă, care a înăbușit în fașă manifestările socialiste izbucnite¹¹.

Dintre dimensiunile naționalismului extremist interbelic, numai antisemitismului i se pot găsi rădăcini în trecut: situația anterioară a evreilor (concentrarea lor urbană, răspândirea, chiar dacă inegală, pe întreg teritoriul țării) se păstrează și se întărește după unire, prin acordarea în masă a cetățeniei, singurul element care le era necesar ca, în anumite locuri și domenii, să aibă un ascendent asupra indigenilor. După cum spunea *Raportul final* al Comisiei pentru Studiarea Holocaustului în România, febra antisemită interbelică a venit în urma „*unui secol de antisemitism propovăduit la cele mai înalte nivele ale vieții politice și intelectuale românești*”. „*Tradiția antisemită*” s-a păstrat și în noile condiții în care minoritățile reprezentau circa 30% și existau grupuri etnice mult mai numeroase decât evreii. Ei fuseseră și continuau să fie principala minoritate (nu

în sens numeric) a vechiului Regat, de unde acum se dădea tonul politicii naționale. Ortodoxia, devenită unul dintre însemnele importante ale națiunii române, au fost și ea un factor de respingere a evreilor¹². Există însă și posibilitatea ca ortodoxismul să fie îmbrățișat de naționaliști tocmai pentru a fi folosit ca instrument antisemit. În ceea ce privește antidemocratismul, el a fost puțin prezent mai înainte, Eminescu și A.C. Popovici fiind exemplele la care se face de obicei apel. Populismul putea fi întâlnit, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, numai ca invocare a țărănimii, ca investire ei cu statutul de element fundamental al națiunii și depozitar al valorilor acesteia. După război, el a luat forma adresării directe, a încercării de mobilizare. Naționalismul populist a fost, în concepția Irinei Livezeanu, în același timp, un subprodus și un agent al activității de construire a națiunii. S-a creat o opoziție între țaran, „*numitorul comun al tuturor provinciilor*”, dat fiind caracterul predominant rural al românilor, și străin, în principal evreu, de altfel, cele două categorii beneficiare ale reformelor. Cu toată strădania agitatorilor naționaliști, țaranul nu a devenit un protagonist al luptei ci a rămas doar cel în numele căruia alții au dus lupta¹³.

Vom încerca, în continuare, să delimităm principalele direcții și curente ale naționalismului românesc interbelic, începând cu primii ani postbelici și încheind cu ultimii ani de pace, cei ai instaurării primei dictaturi, ea însăși cu tentă naționalistă.

2. „Naționalismul democrat”

Asemenea marilor partide antebelice, și Partidul Naționalist-Democrat a constatat că fundamentele politicii sale au apărut modificate după război. În primul rând, mulți dintre membrii partidului au „dezertat” la noile grupări (Partidul Țărănesc, Liga /Partidul Poporului, unii chiar la liberali).

În 1918, Iorga a fondat *Uniunea Democrației Naționale*, revenită în scurt timp la denumirea de PND, reprezentând în viziunea creatorului său „*o stângă burghezo-radicală, națională, dinastică, religioasă, morală*”¹⁴. Principala schimbare survenită în atitudinea marelui istoric a fost renunțarea, e adevărat parțială, la antisemitism care și determinat ruptura sa de A.C. Cuza, co-fondatorul PND, în 1910. După o nouă apropiere în 1919, cei doi se vor despărți definitiv în 1920.

Iorga a ales să păstreze vechea cale a naționalismului democrat. În conferința sa despre *Doctrina naționalistă*, ținută în 1922 în cadrul Institutului Social Român, a prezentat un naționalism organicist izvorât „*din însăși dezvoltarea unei societăți*”¹⁵. Caracterul democratic era dedus din rădăcinile sale adânci în „*conștiința poporului românesc*”, a întregului popor, care, inițial, nu a cunoscut nici un fel de diferențieri de clasă. Din acest motiv, statul român, creație a națiunii române, ar fi superior celorlalte care poartă, fatalmente, amprenta unor anumite clase sociale, care „*vor avea totdeauna idei în legătură cu clasele care au creat statul*”: Serbia poartă caracterul clase țărănești revoltate împotriva turcilor, Bulgaria, creată de „*o lume intermediară, interlopă, nu, dar aproape*,” „*va avea totdeauna ceva din elementul cârciumăresc*”¹⁶. Ideea lui Iorga despre națiunea română nu este deloc clară. Deși nu a cunoscut împărțirea pe clase ea a fost dominată de clasa țărănimii libere (idee la care Iorga ținea foarte mult). Din descoperirile făcute în vechile morminte domnești, din portul „*absolut oligarhic, de cea mai infectă speță*”, el a tras concluzia că voievozii nu au fost doar țărani mai răsăriți, ci au făcut parte din altă clasă socială, ceea ce contrazice premisa omogenității. Această contradicție este acoperită de patetism: „*... pe la 1300 și ceva nu puteai să porți aur și purpură în afară, decât dacă în sufletul tău aveai iubire curată*

pentru nația din care făceai parte...". Logica pălește în fața afirmației că voievozii erau încoronați cu aur în vreme ce țărani aveau aur în suflet. În același loc, Iorga vorbea de inexistența claselor sociale și de solidaritatea lor. Abia mai jos, el avea să se explice, spunând că nu e vorba de o uniformitate socială ci de afirmarea primatului solidarității națiunii în fața solidarității de clasă. În numele democratismului invocat, autorul s-a simțit dator să susțină că „nici o clasă nu trebuie ridicată atât de sus încât să nu se vadă elementul comun în care toate celelalte interese se pot întruni și înfrăți pentru a colabora”. Există o excepție, care de fapt dăreamă pretenția anterioară de democrație: atunci când o clasă poate susține sigură „viața națiunii” ea se poate impune asupra celorlalte, altfel nu¹⁷. Din toată perorația iorghistă am putea desprinde o concluzie: naționalismul românesc este instinctiv democratic pentru că lasă în urmă diferențele sociale; pentru națiunea română toți membri săi sunt la fel. Întreaga construcție doctrinară naționalistă, de la cărturarii secolului al XVII-lea și până în zilele sale este întemeiată, pe acest naționalism democrat. Ajungând, după o introducere istorică, în zilele sale, Iorga respingea celelalte naționalisme, în primul rând pe cel liberal, abstract, naționalism „de steag și chiar de convingere, dar nu...în mijloace și în realizare, nu numai în proclamare”. În acest caz, după cum observa Alina Mungiu-Pippidi, punctul său de vedere este acela al unui „conservator moderat”. Nu suntem însă de acord cu aprecierea că naționalismul lui Iorga ar fi „liberal conservator”, că nu s-ar deosebi fundamental, prin substanță, de cel liberal, ci numai prin stil¹⁸. O astfel de observație este valabilă numai dacă se admite că în general, între toate manifestările naționaliste, diferențele sunt doar de stil. Iorga este un conservator când spune că „ceea ce este abstract trebuie să devină organic, fără de care n-

are nici o valoare”¹⁹ și se declară împotriva revoluției și pentru evoluție. Naționalismul ardelean era și el respins ca fiind pur juridic, și încă bazat pe dreptul medieval, promovat de maghiari și creat „pentru o nație care nu este nația noastră”²⁰. Obiectivul declarat de Iorga este educarea poporului, căci nu este clar ce s-a întâmplat cu sentimentul său național primar. „Inteligența” națiunii trebuie să își asume rolul de educator al mulțimii spre a găsi un „termen de conciliație între această menire elementară [a păstrării legăturii dintre „organismul național” și pământul țării] și cerințele superioare umane”²¹.

Ultima chestiune abordată în conferință a fost situația națiunii române după unire. Iorga a luat la cunoștință de reformele postbelice dar a considerat, din nou într-o manieră conservatoare, că „bazele materiale” care s-au pus erau insuficiente, că era nevoie, pe deasupra, de o „morală națională și... de o conștiință a solidarității politice pentru naționalitățile care se găsesc alături de noi”. Izolând această frază de cele care o însoțesc, aceeași Alina Mungiu-Pippidi conchide că Iorga „face chiar o schiță de naționalism civic”, punând solidaritatea cetățenească înaintea celei etnice și că prin aceasta se deosebește de contemporanii săi Cuza, Crainic sau Nae Ionescu²². Și această afirmație este numai parțial justă: ideologul naționalismului-democrat se deosebește într-adevăr de cei trei prin susținerea armoniei (din nou o idee conservatoare), nu doar între clasele sociale, ci și între „nația predominantă și celelalte nații” dar de aici până la naționalismul civic este cale lungă. Dimpotrivă, Iorga vorbea despre „statul național” în care românii sunt „stăpâni în drituiți” și atrăgea atenția „elementelor neromânești prin sânge” să țină seama de asta²³. Aici, mai degrabă, se poate sesiza o deosebire de stil și nu de substanță între el și ceilalți promotori ai naționalismului interbelic. Ea vine dintr-o constatare cât se

poate de simplă, anume că nu a existat și nu există nici un stat în care să nu existe minorități etnice. Încercarea de eliminare a lor apare ca zadarnică. După cum am mai spus, Iorga s-a delimitat de xenofobia care câștiga tot mai mult teren. În primul rând, spunea el, pentru că nu a dorit să fie „*complice al unor acțiuni care dezonorează o civilizație*”. Ideologic, poziția sa este justificată prin organicismul ideii sale de națiune: partidul său este întotdeauna „*la îndemâna necesităților organice ale nației*”, societatea este concepută ca un „*tot organic*” și, de aceea, străinul din interior trebuie asimilat, „chemat la cultură”, ajutat să conștientizeze datoria pe care o are față de țară și de etnia majoritară²⁴.

Iorga a fost unul dintre fondatorii naționalismului militant românesc a fost și unul dintre cei mai longevivi politicienii naționaliști. Deși a fost în prim-planul vieții politice românești de-a lungul întregii perioade interbelice, doctrina și partidul său nu au reușit să devină populare. A făcut coaliții cu mai multe partide, cu naționali ardeleni (cei al căror naționalism îl criticase cu doar câțiva ani mai devreme), cu averescanii și chiar cu liberalii. Scurta perioadă în care a deținut șefia guvernului (1931-1932) nu i-a permis să pună în vreun fel în practică ideile expuse. Politica sa, chiar dacă a eșuat, a trebuit să fie una pragmatică, determinată de constrângerile crizei economice. Față de minorități, inclusiv față de evrei a avut o atitudine tolerantă. Despărțirea sa politică de antisemitismul lui Cuza. „*Numerus clausus*” a fost considerat, de la început, o absurditate, mai târziu, Iorga a vorbit despre „*erezia spațiului vital*”, apărătorii ei, Cuza și Goga, fiind numiți „*șefii dreptei hitleriste*” românești²⁵.

Separarea a funcționat numai în activitatea lui Iorga de politician. Ca ideolog, în numeroasele sale lucrări, în uriașa sa publicistică, s-a întors adesea, chiar cu intransigență, la xenofobia din tinerețe.

Aceasta era însă acum practică doar intermitent și la modul declarativ. În special în *Neamul Românesc*, el a reluat vechile marote antisemite: evreii sunt niște „alogeni”, „intruși”, „cotropitori” mult prea numeroși, duc o acțiune „*de organizare și cucerire*”, în orașele unde alcătuiesc majorități compacte provoacă o reacție instinctivă de respingere prin modul lor tradițional de viață, au pus stăpânire pe profesiile liberale, pe învățământ, la sate, ca arendași sau cârciumari au ruinat țărâtimea. Evreii încearcă să îi dea afară pe români din propria lor țară și, de aceea, aceștia trebuie să se mobilizeze contra lor. În anii 1938-1940, mai ales, când presa democratică era interzisă, oficiul naționalist-democrat a lansat, sub semnătura lui Iorga, dar nu numai, o serie de sloganuri antisemite.

Raporturile lui Iorga cu mișcarea legionară, principala forță a naționalismului extremist au fost contradictorii. De la începutul anilor '20 și până la sfârșitul vieții sale a condamnat acțiunile violente și a ridiculizat fanatismul legionarilor. O vreme însă, aceștia l-au considerat un maestru spiritual al cărui naționalism i-a inspirat. În anii '30 ruptura a devenit din ce în ce mai evidentă de ambele părți, Iorga fiind perceput ca un trădător și pedepsit după cum se cunoaște²⁶.

Acestea fiind zise, putem aprecia că a considera că Iorga interbelic este altul decât Iorga antebelic este o eroare. Iorga a rămas același, termenii de comparație s-au schimbat. În vechiul sistem politic românesc naționalismul său a părut extrem de virulent. După război, în condițiile apariției unor curente mult mai radicale, el a început să fie perceput mai degrabă ca un conservatorism centrat pe temele naționale.

3. „Naționalism creștin” și antisemitism maniac

După despărțirea de Iorga, A.C. Cuza a încercat să se alăture noului Partid al Poporului creat de generalul Averescu, a

revenit apoi, pentru scurt timp la matcă, pentru ca, în 1920 să își înființeze propriul Partid Naționalist-Democrat²⁷. Linia sa politică a rămas neschimbată, antisemitismul său continuând să se radicalizeze, înnoindu-se cu elemente preluate din noua conjunctură. Noul său tovarăș va fi, pentru scurtă vreme, profesorul de fiziologie Nicolae Paulescu, împreună cu care a fondat, la începutul anului 1922, *Uniunea Național-Creștină*, considerată cadrul inițial de organizare al formațiunilor de extremă dreapta²⁸. Dorințele Uniunii erau exclusiv antisemite: păstrarea vechiului articol 7 din Constituție, expulzarea evreilor stabiliți în România după 1914, aplicarea unui *numerus clausus* în școli, universități, comerț, industrie și profesii liberale, excluderea evreilor din armată și obligarea lor la plata unor taxe compensatorii, interdicția de a figura pe listele de candidați la diverse funcții și înființarea unor circumscripții electorale evreiești²⁹. UNC a patronat în bună măsură manifestațiile studențești din 1922, legătura oficializându-se în 1923, prin crearea *Ligii Apărării Național-Creștine*. „Programul” acesteia îl continua pe cel al Uniunii. Cuza a devenit președintele noii organizații, el preocupându-se, în special, de „*îndrumarea teoretică a acestei mișcări*”³⁰ și lăsând organizarea în seama tânărului Corneliu Zelea-Codreanu.

A.C. Cuza a fost un personaj exotic în viața politică românească. Deputat în aproape toate legislaturile din 1911 până în 1938, el a făcut carieră exploatănd o singură temă politică: evreii. Antisemitismul maniacal i-a atras etichete precum: „*patriarhul antisemitismului românesc*”, „*cavaler antisemit*” (Pamfil Șeicaru), „*sub-Drumont, repetat și steril*” (Eugen Weber)³¹. Deși discursul său ne-ar îndreptăți să îl luăm drept un spirit rebel, chiar anarhic, el a fost, de fapt, un conservator, temându-se de orice schimbare socială radicală³², fapt sesizabil și din programul politic al LANC, de acord cu monarhia constituțională și cu parlamentarismul³³.

În problema evreiască, el a promovat însă „*principiile naționalismului intransigent*”, la nivel retoric virulența sa nefiind întrecută de nimeni în istoria românilor.

Înainte de Primul Război Mondial, adică în perioada cât s-a aflat alături de Iorga, în antisemitismul cuzist au predominat factorii economici, etnici, culturali. Spre deosebire de ceilalți naționaliști români interbelici care se limitau la acuze concrete și aveau o rețineră, în ceea ce privește afirmarea deosebirii de rasă (unii chiar au negat-o), Cuza a spus direct că evreul este „*străin ca rasă, adică fiind înzestrat cu anumite însușiri fizice și morale*”. Evreii erau prezentați ca periculoși nu doar în calitate de străini ci ca urmare a inferiorității rasei lor. „*Străini de altă rasă, de altă lege, cu alte principii decultură și neasimilabili*”, între ei și „*românii de sânge*” neputând exista de decât o stare conflictuală, „*o luptă pe viață și pe moarte între două neamuri diferite*”³⁴.

După 1918, a continuat în aceeași linie, exploatănd mai ales elementul religios, poate și din cauza apropierei de Nicolae Paulescu. Profesorul de fiziologie își începuse și el propaganda antisemită înainte de război când lansase o „*fiziologie filosofică*” – teorie a pasiunilor și conflictelor sociale – prin care dorea să demonstreze științific caracteristicile rasei semite: instinctul de dominație și cel de proprietate³⁵. După 1922, savantul a trecut la o abordare religioasă. Nu mai era vorba de o simplă luptă între români și evrei, ci de una mult mai largă între „*creștinismul dumnezeiesc*” și „*jidanismul diavolesc*”. Era denunțată o presupusă conspirație evreiască pentru exterminarea popoarelor est-europene și crearea unui stat propriu în zonă. În consecință, el chema la „*unirea tuturor creștinilor*” într-o o cruciadă antievreiască pentru „*Creștinism și Românism*”. În anii '30, când ortodoxismul a pătruns puternic în viața politică românească, Paulescu a fost

revendicat ca precursor, Nichifor Crainic numindu-l „fondatorul naționalismului creștin”³⁶.

Cuza și-a îmbogățit și el arsenalul de argumente rasiale, sociale, economice cu unele interpretări teologice, cel puțin bizare, care i-au atras acuzația de blasfemie din partea bisericii ortodoxe. El era convins că iudaismul, în esența sa, nu urmărește decât să falsifice creștinismul. De aceea, propunea o religie întemeiată exclusiv pe Noul Testament, cel Vechi fiind considerat „impur și jidovesc”. Mai mult, din cărțile și din slujbele religioase trebuia scoase toate numele și întâmplările care au în vreun fel legătură cu mozaismul. Profetiza un nou destin pentru România, țară aflată sub semnul lui Hristos, sintetizat prin sloganul „o țară, o lege, un popor, un Rege”. Semnul partidului său era crucea încârligată, zvastica, încărcată cu o simbolică națională și religioasă, fiind „semnul nostru ca neam” și semnificând „rasa fără amestec, credința fără seamăn, pământul fără împărțire cu nimeni”³⁷.

În plan intern, Cuza a militat pentru un *numerus clausus* în diferite domenii, însă numai ca etapă către un *numerus nullus*. Doctrina național-creștină se dorea fondată pe o știință a antisemitismului ce ar fi avut ca obiect „iudaismul ca problemă socială, fiind astfel, în mod necesar, sinteza tuturor științelor care pot contribui la soluția ei”³⁸, pe „cuzism” ca sistem propriu, „complect, unitar, științific, al doctrinei naționaliste creștine, dovedind din totalitatea elementelor ei, biologice, teologice, economice, sociologice, istorice și din fiecare în parte că singura soluție posibilă a problemei jidănești este eliminarea jidanilor...”³⁹. Uneori, discursul său se apropia până la confuzie de cel nazist: „Ca să progreseze omenirea, în primul rând trebuie să se asigure existența rasei alb-ariene la actuala ei înălțime, păstrându-și sângele curat, neamestecat... Amestecul de rasă înseamnă decadență și pieire”⁴⁰. Eliminarea era privită ca singura soluție

pentru revigorarea economică și socială a românilor. Evreii, spunea Cuza, în 1927, trebuie siliți să se stabilească toți pe un singur teritoriu liber, „internați” în tabere de muncă și lăsați să trăiască în autarhie completă, în condiții „ca pe vremea vitejilor *spartani*”. Cu un cinism exasperant, considera posibilă păstrarea copiilor foarte mici și botezarea lor în rit creștin⁴¹.

„Chestiunea evreiască” nu era proprie numai românilor ci tuturor popoarelor și, peste tot, măsurile necesare erau aceleași. De altfel, sfidând orice logică, Cuza a imaginat întreaga politică internațională ca un uriaș conflict între creștinism și mozaism, între evrei și restul lumii. Și-a luat, se pare, foarte în serios elucubrațiile, strângându-și discursurile din perioada 1920-1936 într-un *Îndreptar de politică externă* (1941). Susținând, la modul strict declarativ, principiile autodeterminării și egalității suverane a națiunilor, le invoca, de fapt, numai pentru a-i acuza pe evrei de nerespectarea lor atunci când s-au așezat în mijlocul altor popoare. Imaginarul antisemit nu are limite: Conferința de Pace din 1919-1920 era considerată defavorabilă tuturor națiunilor europene dar favorabilă, în schimb, evreilor; sistemului de la Versailles i se pune eticheta de „pace iudaică” ce trebuia înlocuită cu o „pace creștină”, în spatele fiecăruia din cei patru mari era presupusă existența „evreului din umbră”; în sfârșit, Liga Națiunilor, acuzată de nesocotirea principiilor internaționale, printre care și „principiul vitalității”, nu era decât „o fațadă mincinoasă manevrată de marea finanță internațională”. Filogerman împătimit, Cuza cerea revizuirea tratatelor pentru că Germania „se înăbușă din lipsă de colonii” și trebuia să reunească toți etnicii germani din Europa. Pentru argumentare apela din nou la principii și la cazul concret al României: „Ceea ce a fost drept pentru noi, să nu fie drept și pentru ei?”. Anschluss-ul era recomandat ca modalitate de restabilire a

echilibrului european. Nu mai trebuie să adăugăm decât că, în viziunea lui Cuza, politica lui Hitler „*duce la pace, nu la război*”. Pe cât era de filogerman, pe atât era de rusofob și, neputând raționa decât în termenii antagonismului evreu-neeveu, vedea în tratatul româno-rus din 1934 „*o năvălire a a jidanilor comuniști din Rusia*”⁴². Este de neînțeles, astăzi, cum astfel de aberații au putut trece în epocă drept o doctrină, „...*un sistem [ideologic și politic, n. M.G.] unitar, codificând legile noastre de viață*”⁴³.

În 1935, LANC a fuzionat cu Partidul Național-Agrar condus de Octavian Goga rezultând *Partidul Național-Creștin* (PNC). Goga era un om politic cu o destul de vastă experiență, începută în Austro-Ungaria, înainte de unire. În această perioadă pot fi aflate și începuturile reacțiilor sale antisemite, legate de faptul că mulți dintre autorii de articole românofobe din ziarele budapestane erau de etnie evreiască⁴⁴. După 1918, el a intrat în Partidul Poporului fiind chiar, de două ori, ministru. În noile condiții, în care naționalismul său antebelic a rămas fără obiect, Goga a început să agite teme precum cosmopolitizarea țării, pierderea sentimentului de apartenență la națiune, pătrunderea ideilor materialiste și internaționaliste în sânul poporului⁴⁵. Printre cei vinovați de acestea se numărau și evreei în special prin presa controlată de ei. Cu timpul, el a devenit din ce în ce mai susceptibil față de minorități, în special față de cea evreiască și maghiară (pericolul „*ungaro-semi*”), acuzate neloialitate față de stat. În publicistica sa și-a manifestat simpatia față de mișcările studențești, considerate o „*largă răzvrătire tinerească*”, o „*furtună purificatoare*” aducând cu sine „*o religie nouă...națională fanatică și intransigentă*”⁴⁶. Spre deosebire de Cuza, Goga nu și-a recunoscut deschis antisemitismul, dimpotrivă, a respins toate acuzațiile care i s-au adus: „*Să nu ni se arunce acuze de antisemitism...fiindcă este idioată. Nu am profesat niciodată această stupidă*

intoleranță”⁴⁷. Atitudinea sa se dorea justificată prin cauze „obiective”: numărul mare de evrei din Basarabia și Bucovina, „maghiarofilia” celor din Transilvania, acapararea presei, a finanțelor, comerțului etc., infiltrarea în cultura română. Nu ezita însă să vorbească nici de amenințarea pe care evreei o reprezentau pentru „*puritatea rasei*”, „*adevărurile organice ale rasei*”, „*prerogativele sângelui*” etc.⁴⁸ *Naționalitatea* era pentru poet valoarea supremă care s-a văzut amenințată de democrație, de acordarea de drepturi politice „*străinilor de neamul și de sufletul nostru*”. Concluzia sa a fost că „*socialul a distrus naționalul*”⁴⁹.

Scurta perioadă în care au deținut puterea (29 decembrie 1937-9 februarie 1938) a fost o bună ocazie pentru Goga și Cuza să își pună în practică politica antisemită. La 21 ianuarie 1938, a fost adoptat decretul-lege pentru revizuirea cetățeniei române, sub pretextul că, după război, o mulțime de evrei din Ucraina ar fi emigrat în România, obținând ilegal cetățenia. Tuturor evreilor încetățeniți în 1919-1920 (inclusiv celor din provinciile alipite) li s-a cerut ca, în termen de 20 de zile, să facă dovada corectitudinii dobândirii cetățeniei. Consecința: 36,3% din evrei și-au pierdut cetățenia⁵⁰. A fost prima reglementare legală antievreiască după multă vreme. Ni se pare justă o observația lui Leon Volovici că s-a rupt astfel tradiția guvernărilor care au păstrat, cel puțin, formele exterioare de respectare a prevederilor constituționale⁵¹. Dincolo de tendințele antisemite ale liderilor politici, guvernele au ezitat să ia măsuri restrictive sau coercitive, „antisemitismul de stat” limitându-se la menținerea celor deja existente.

Despre PNC se poate spune că a fost un partid ratat. LANC, pe care a moștenit-o direct, a fost pepiniera tinerilor naționaliști care în ani '30 s-au impus prin mișcarea legionară și prin aceasta a rămas în istorie. Politic, ea a rămas marginală, cel mai bun

rezultat în alegeri fiind 5,32% (locul al VI-lea, 11 deputați) în 1932. PNC a obținut la alegerile din 1937 un rezultat egal cu suma rezultatelor din 1932 ale celor două partide fuzionate. Deși s-a aflat pe locul imediat următor la circa 6% de Partidul „Totul pentru Țară”⁵², diferența dintre cele două este enormă. Cu tot interesul de care se spune că s-a bucurat din partea Serviciului german de politică externă, cu tot sprijinul regelui, care l-a preferat pentru că nu punea în discuție regimul politic, PNC nu a putut concura, în fața opiniei publice, mișcarea legionară. În timp ce primul a rămas o grupare eterogenă de dreapta, un partid conservator, în fond, mizând, ca atâtea altele, pe cartea naționalismului antisemit, cea din urmă a reușit să electrizeze tineretul, să concentreze agitația spirituală care domina epoca, să se facă, într-un fel, expresia nemulțumirii generale⁵³. Aerul bătrânic și artificial al naționaliștilor creștini nu putea avea nici o șansă în fața vitalității pe care o arătau legionarii. Privind retrospectiv, scurta guvernare Goga-Cuza pare un final previzibil al parcursului politic național-creștin.

4. Naționalismul legionar

Atunci când vorbim despre naționalismul românesc interbelic, ne gândim, de regulă, la mișcarea legionară (cu toate denumirile pe care le-a purtat ea în perioada 1927-1941). Cea mai importantă dintre mișcările românești de extremă dreapta, aceasta le-a pus în umbră pe toate celelalte, obligându-le să se definească în raport cu ea. Legionarismul a fost „*locul comui*”, „*vulgata*” curentelor (neo)naționaliste românești interbelice pentru că a preluat în întregime tematica vehiculată de celelalte și, mai mult, a încercat să o transpună în fapte; în aceasta a constat particularitatea sa. În astfel de condiții, era firesc să devină mișcarea naționalistă dominantă a epocii⁵⁴. A fost adesea considerat exemplul tipic al

proiecției fascismului în spațiul românesc și, de aceea, pus alături de orientările fasciste din alte țări. Asupra acestei chestiuni, cât este original și cât este imitație în legionarism, care sunt asemănările și deosebirile dintre acesta și fascismele europene, s-au purtat numeroase discuții. Cert este că, deși s-a raportat la modelele din alte țări (în special Italia și Germania), el nu a fost o simplă imitație, asemenea grupusculilor de la începutul deceniului al treilea, ci și-a avut rădăcinile în realitatea românească, a continuat și, în același timp, a deturnat în folosul său o linie politică existentă.

Istoric, originile legionarismului sunt relativ ușor de depistat. *Legiunea Arhanghelului Mihail*, cum s-a numit inițial mișcarea, a luat naștere în 1927 în urma ruperii lui Codreanu și a altor câțiva tineri de LANC. Direcția de gândire poate fi însă urmărită și înainte de această dată, după cum spunea Codreanu, în *Pentru legionari* (1936), încă din 1919. Lupta pentru spargerea grevelor muncitorești, mișcările studențești, Garda lui Pancu, Asociația Studenților Creștini, toate sunt considerate prefigurări ale legionarismului. În 1923, când s-a oficializat legătura dintre grupurile naționaliste studențești și organizația lui A.C. Cuza, erau deja evidente diferențele dintre opiniile politice ale acestuia și cele ale lui Codreanu. Totuși, ei au rămas împreună vreme de patru ani, timp în care Cuza a dezaprobat mijloacele violente ale tinerilor iar aceștia au cerut radicalizarea și reorganizarea LANC după modele paramilitare⁵⁵. Până în 1927, i-au ținut împreună naționalismul exaltat și obsesia antisemită. După sciziune au urmat câțiva ani grei pentru ambele grupări. În 1930, Legiunea și-a schimbat numele în *Garda de Fier* care, interzisă în 1931, va participa la alegeri sub titulatura de *Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu*. După o nouă interdicție, în 1934 se va înființa *Partidul „Totul pentru Țară”*, cel care în 1937 s-a clasat pe locul 3 în alegeri cu

15,58%. Dictatura carlistă a fost cu siguranță cea mai grea perioadă pentru legionari, arestați, internați în lagăre, unii dintre ei, în special lideri, chiar lichidați fizic. S-a spus că legionarismul a fost singura mișcare de extremă dreapta pentru care numărul pierderilor proprii a fost mai mare decât cel al victimelor⁵⁶. Indiferent că este sau nu adevărată – nu ne interesează aici statisticile privitoare la criminalitate – această afirmație trebuie să rămână o simplă constatare, fără a implica vreo interpretare etică ori vreo tentativă de disculpare. În sfârșit, cele aproape patru luni de guvernare (septembrie 1940-ianuarie 1941) și rebeliunea care le-a urmat au pus capăt legionarismului interbelic, el fiind oarecum continuat în exil și reînviat după 1989.

Dintre laturile legionarismului, cea mai dificil de discutat o reprezintă cea ideologică. Aceasta pentru că reprezintă o zonă lipsită de structură sistematică. O primă problemă o reprezintă disprețul declarat al legionarilor pentru teorie, pentru programele politice. „O mișcare nu înseamnă nici statut, nici program, nici doctrină”, scria Codreanu. Fără a le respinge în principiu, le considera părți a „Legiunii care se vede” care în lipsa „Legii care nu se vede” („stare de spirit, nevăzută, dar simțită de noi... care nu-și are sediul în rațiune, ci în sufletul mulțimii”, „o unitate de simțire și trăire la care contribuim toți”) ar rămâne „forme goale fără conținut”⁵⁷. Pe lângă acest accent pus pe latura irațională a legionarismului, mai există și privilegierea „faptei” în raport cu teoria. Nae Ionescu, considerat mentorul legionarilor, scria într-un articol din 1938: „Naționaliștii sunt gospodari; iar gospodăria este o stare naturală. Mă rog, - plugarul care ară și seamănă are program? Nu. El are, pur și simplu rost la treabă; și la fiecare soroc face ceea ce trebuie. Asta e. Naționalismul nu are program”⁵⁸ și tot el, afirma mai direct, în prefața volumului lui Vasile Marin, *Crez de generație* (1937):

„Nimeni dintre teoreticienii naționalismului totalitar nu a creat o doctrină. Doctrina se creează prin fapta de fiecare zi a Legiunii”⁵⁹. Codreanu însuși mărturisea despre sine că este un om de acțiune și nu unul de carte. Asupra acestei chestiuni s-a discutat îndelung fără a se ajunge la o concluzie unanim acceptată. Se poate aprecia însă că refuzul teoriei reprezintă o idee programatică implicită: întemeierea legionarismului nu pe rațiune ci, pe de o parte, pe afecte⁶⁰, iar pe de alta, pe acțiunile concrete. Totuși, această idee nu trebuie preluată necritic. În primul rând, trebuie spus că refuzul teoriei nu a fost categoric. Nu ideea în sine de program politic era respinsă ci judecarea mișcării legionare exclusiv prin prisma (lipsei) acestuia. Putem crede chiar că această atitudine anti-teoretică nu este decât o reacție la acuzațiile „somațiile”, cum le spunea Nae Ionescu, venite din partea adversarilor politici. Este vorba despre jocul dublu al legionarilor, concomitent politic și anti-politic, despre dorința lor de a-și dovedi, în același timp, excepționalismul și conformitatea. În incapacitatea de a propune un discurs coerent, legionarii s-au distanțat de cei care puteau să o facă, i-au catalogat drept de superficiali și au pretins că reprezintă „stare de spirit, nevăzută, dar simțită de noi”⁶¹. Au avertizat însă că nici ei nu erau incapabili de a crea programe concrete și că, deși nu o arătau, chiar le aveau. „Avem și noi programe în buzunar”, spunea Codreanu, adăugând că ele vor fi dezvăluite „la timpul lor”, până atunci rămânând „parte din secretul de operațiuni al forțelor de luptă”. El expunea, „pentru moment”, un „program” în trei puncte în care aplicarea „măsurilor programatice propriu-zise” se află pe ultimul plan, după realizarea unei forțe proprii și înfrângerea forțelor adverse⁶². Se poate considera că atitudinea legionarilor față de ideologiile celorlalți actori politici corespunde distincției dintre retorică și politică sau dintre

persuasiunea prin afecte și argumentarea prin idei⁶³. Întrebarea este: nu cădem astfel în capcana de a crede despre legionarism ceea ce al a vrut să credem? Se poate răspunde negativ numai dacă avem, permanent, în vedere mecanismul prin care el a încercat să manipuleze: mascarea absenței ideilor prin apelul la o pretinsă transcendență.

O altă problemă este cea a etichetării legionarismului. Ideologie, doctrină sau nici una nici alta? A fost legionarismul un fascism *à la roumaine*? După cum bine observa Sorin Alexandrescu, din cauza refuzului unei raționalități politice minimale, este greu de vorbit despre o ideologie legionară, comparabilă cu cea țărănistă sau liberală⁶⁴. Deși o astfel de idee este general acceptată, bineînțeles în afara literaturii legionaroide, toți autorii tratează legionarismul ca pe o ideologie. Se poate merge încă mai departe, cum este cazul lui Dan Pavel, catalogându-l drept doctrină, e adevărat, „o doctrină politică cu totul specială și deosebită de celelalte”, cu o bogată încărcătură religioasă⁶⁵. Astfel de probleme, fără îndoială, importante, chiar dacă nu pot fi clar elucidate nu trebuie să împiedice cercetarea. Putem analiza ideile legionare, tematica abordată de autorii legionari, chiar neștiind cum se numește totul pe care ele îl alcătuiesc.

În ceea ce privește relația legionarismului cu fascismul, de obicei, sunt enumerate punctele lor de convergență. Deși acestea diferă de la un autor la altul, putem reține, în primul rând, naționalismul integral și populist, având la bază o concepție organicistă a națiunii care legitimează caracterul totalitar al statului⁶⁶. În strânsă legătură cu acesta se află șovinismul, în special antisemitismul. Mai departe lista este deschisă pentru: antidemocratism, antisocialism, anticapitalism, cultul personalității liderului suprem, organizarea paramilitară etc. Ca particularități, este amintită în primul rând componenta religioasă.

4.1. Un naționalism internaționalist?

Naționalismul, dincolo de formele sale sensibil diferite de manifestare, reprezintă, fără doar și poate, trăsătura esențială a tuturor fascismelor. În anii '30, în spațiul românesc, eticheta „naționalist” era aplicată tuturor curentelor și personalităților care reprezentau extrema dreaptă și, cu precădere, mișcării legionare, considerată „mișcarea naționalistă” prin excelență.

Legionarii înșiși și-au autoacordat, cu mare mândrie, denumirea de naționaliști, dorind să se deosebească astfel de politicienii care împărtășeau alte ideologii – după spusele lor, de politicieni în general – și, totodată, să își sublinieze afinitățile cu fasciștii de pretutindeni.

Afirmarea legionarismului era pusă în dificultate de faptul că, în momentul în care el a început să se manifeste ca o forță demnă de luat în seamă, naționalismul exista deja, difuz, în politica românească și nimeni nu putea pretinde că deține monopolul asupra lui. Naționalismul integral al legionarilor nu putea tolera existența unor alternative și, de aceea, el trebuia să se delimiteze categoric de toate celelalte forțe politice care foloseau termenul „național” pentru a se autodenumi. În primul rând, spre deosebire de cei care erau „naționaliști” și încă ceva, legionarii și-au spus „naționaliști” pur și simplu, iar naționalismul lor a fost prezentat ca „adevăratul naționalism”. „Nu e firmă mai curentă și de care s-a abuzat, cu mai multă nerușinare, decât firma naționalistă”, spunea Alexandru Cantacuzino, adăugând că „numeroșii noștri naționaliști: național-liberali, național-țărăniști și alții, concep națiunea ca un produs de fabricație omenească, cu un capital, un bun juridic și teritorial”. Naționalismului lor, „apărător de interese materiale și particulare de clasă” i se opune cel „înțelegător al menirilor românești, apărător și creator al rosturilor românești în lume”⁶⁷. Nae

Ionescu respingea și el naționalismul partidelor politice, și, în fond, al statului român după Constituția din 1923, considerându-l depășit, specific secolului al XVIII-lea, pentru că definea națiunea în sens juridic, prin cetățenie, și nu natural, prin etnie. Aceasta din urmă ar fi fost, în opinia sa, noua și adevărata concepție naționalistă reprezentând „o nouă formă de viață, o nouă stare a lumii, un nou ev al istoriei”⁶⁸.

Această concepție asupra națiunii, asociată cu simpatia manifestată de legionari pentru mișcările din Italia și Germania, a atras principalul reproș adus în epocă legionarismului, mai important decât cel privitor la absența ideologiei (pe care, de altfel, îl încorpora), pentru că îl lovea chiar în inimă, punând în discuție însăși „starea de spirit” prin care acesta se legitima. Un naționalism de import ar fi însemnat privirea de sens a întregii retorici legionare. Sociologul Mihail Ralea acuza, în 1935, întreaga mișcare naționalistă de artificialitate, de imitare a mișcărilor fasciste occidentale: „Naționalism de import, naționalism internațional e un nonsens. Dar tocmai aici stă paradoxul și mizeria naționalismului român. Lipsit de un gânditor care să fi găsit un postulat specific pentru a clădi o teorie proprie, naționalismul românesc și-a luat punctele de bază de peste hotare, făcând mereu, cu o strânsă consecvență, internaționalism naționalist. De la început, dreapta română s-a situat într-un impas, într-o poziție artificială”⁶⁹.

Legionarilor nu le era deloc ușor să răspundă unor astfel de aserțiuni. Ele trebuia combătute demonstrând specificitatea naționalismului propriu, fără însă a nega înrudirea cu mișcările naționaliste din alte țări. Implicit trebuia dovedită existența unei teorii proprii fără a-și nega mult strigatul caracter a-teoretic.

În primul rând, legionarismul și-a căutat rădăcini istorice exclusiv românești.

Având ca trăsătură fundamentală naționalismul, el nu a avut nevoie apeleze la modele din străinătate. Tradiția naționalistă românească i-a permis să își revendice precursori autohtoni. Sunt amintiți: Alecsandri, Heliade-Rădulescu, Kogălniceanu, Eminescu, Conta, Xenopol și, dintre ce încă în viață, bineînțeles, Iorga și Cuza. Ideile acestora, mărturisește Codreanu, i-au marcat copilăria și tinerețea. Două „perle de cugetare și de exprimare” ale celor doi din urmă l-au călăuzit la începuturile activității sale: „România Românilor, numai a Românilor și a tuturor Românilor” (Iorga) și „Naționalitatea este puterea creatoare a culturii umane, cultura e puterea creatoare a naționalității”. Idealurile românilor, așa cum Codreanu le-a desprins din lecturile „clasicilor” erau: unirea deplină, împrumutarea țărănilor și lărgirea drepturilor lor politice și, „rezolvarea problemei jidănești”. Cum după război primele două erau deja atinse, legionarilor nu le-a mai rămas decât să se concentreze asupra celui de-al treilea. Legionarii „se închină cu recunoștință și evlavie în fața marilor lor umbre” ale înaintașilor. Simpla lor existență pare un argument suficient pentru respingerea acuzațiilor de lipsă de originalitate. Cronologia este utilizată nu doar pentru a se apăra ci și pentru a-i acuza pe ceilalți. Nu era suficient să se demonstreze originile românești ale naționalismului legionar; Codreanu dovedește un protocronism *avant la lettre* afirmând că, de fapt, naționalismul german, și evident, putem deduce, toate celelalte ar fi pași pe căile bătătorite de pionierii români: „se poate vedea șubrezenia argumentelor acelora care atacă mișcarea națională ca fiind inspirată de noua ideologie germană, când în realitate, după atâția zeci de ani, Berlinul este acela care intră pe linia lui Vasile Conta, Mihail Eminescu și ceilalți”⁷⁰. Despre Hitler și Mussolini, el mărturisește că a aflat în timpul șederii sale în Germania, în 1922. Nu neagă bucuria cu care a primit bucuria

preluării puterii de către fasciștii italieni, victoria lor fiind „*un luceafăr luminos care ne va da speranțe; ne va fi dovada vie că hidra poate fi învinsă*”, dar atât și nimic mai mult. Raporturile cu mișcările similare sunt reduse la o simplă și firească „*legătură de simpatie între toți aceia care, în diferite părți ale pământului, își servesc neamul, după cum există o legătură de simpatie între toți aceia care lucrează la nimicirea neamurilor*”⁷¹.

Nae Ionescu, răspunzând reproșului lui Iorga că mișcarea naționalistă românească ar fi o imitație a celor de peste graniță, a încercat, cu un instrumentar destul de sărac, să dovedească filiația dintre naționalismul-democrat al istoricului, de la începutul secolului al XX-lea, și cel practicat de legionari și de apropiații lor. Argumentul său principal este simplu: Iorga și-a inaugurat gândirea naționalist-organică cu multă vreme înainte ca ea să se răspândească în Europa, fiind un adevărat vizionar. Faptul că naționalismul etnicist, ca „*formulă politică*”, s-a afirmat mai târziu s-ar explica prin inexistența până la Primul Război Mondial a „*structurilor istorice*” necesare. Deși folosește, în mare, aceleași date ca și Codreanu, Ionescu nu vede în naționalismul românesc un deschizător de drumuri, ci se mulțumește să constate avantajul pe care l-a avut mișcarea autohtonă (față de cea franceză, în special, dar nu numai), norocul de a se fi putut forma la școala lui Iorga, dezvoltându-se astfel mai rapid decât altele⁷².

Afirmarea rădăcinilor românești nu a însemnat (obligatoriu) negarea, ci doar nuanțarea, legăturilor cu exteriorul. Un publicist „naționalist”, Toma Vlădescu, îi răspundea lui Ralea vorbind despre caracterul universal al naționalismului. Sintagmei „*internaționalism naționalist*” el îi opunea altele precum „*caracterul universal, universalismul acestui naționalism*”, „*patrimoniul colectiv al ideii naționale*” sau „*naționalismul*

de pretutindeni” fără a le explica clar. Ceea ce se poate reține este că nu există o incompatibilitate între acesta și particularitățile naționalismelor din diversele țări, dimpotrivă, dincolo de toate deosebirile, naționalismul este ceea ce le unește: „*Suntem «fasciști» dacă vreți, dar în măsura numai în care fascismul înseamnă naționalism și suntem «hitleriști»...*”. Reducând discuția la cazul românesc, se vorbește de un naționalism „*meditat îndelung de d. A.C. Cuza sau de N. Iorga*” dar aflat într-o „*secretă corespondență cu naționalismul de pretutindeni*”⁷³.

La fel va răspunde și Horia Sima, în cartea *Menirea naționalismului*, publicată în 1951, în exil, el a înlocuit termenul de fascism, considerat prea legat de cazul italian, cu cel de naționalism, afirmând că legionarismul ar fi naționalismul românesc, așa cum fascismul ar fost un naționalism italian, nazismul unul german etc. Deși aparțin toate unei „*stări de spirit generale, unui fenomen proiectat pe aria întregii Europe*”, fiecare își are propriile particularități și nici unul nu a împrumutat nimic de la celelalte⁷⁴.

Un alt ideolog legionar, Vasile Marin, în *Crez de generație* (1937), opunea „*naționalismul autentic*”, legionar, celui „*caragialesc*”, practicat până atunci de partidele politice și de instituțiile statului. Primul izolează națiunile, este specific fiecăreia dintre ele, punctele comune cu celelalte fiind reduse la zero: „*Naționalismul ridică niște ziduri spirituale între o națiune și alta, de la cer la pământ. Este naționalismul unui pământ anumit, naționalismul unui suflet anumit...*”⁷⁵. Așa cum este prezentat aici, naționalismul nu pare deloc compatibil cu vreun „*universalism*”, Este suficient să spunem că Marin a murit luptând de partea naționaliștilor spanioli pentru a vedea că nu este așa.

Se observă faptul că legionarismul s-a aflat prins între un naționalism autohtonist și un altul universalist, între dorința de

integrare în larga familie fascistă și cea de a se legitima prin propriile particularități. Teoretic, satisfacerea uneia părea echivalentă cu sacrificarea celeilalte. Prin urmare, trebuia găsită o soluție pentru îmbinarea lor. Legionarii, nefiind, în general, foarte preocupați de latura teoretică, nu au făcut decât să ignore contradicțiile, afirmându-se, pur și simplu, în același timp, autohtoniști și universalști. Practic, a existat o temă care, exploatată la maximum, a putut lăsa în urmă nepotrivirile teoretice. Este vorba despre antisemitism. În numele lui, legionarii și-au putut explica afilierea internațională fără discuții suplimentare. Înainte de a vorbi însă despre acesta, ne vom opri asupra modului în care legionarii au imaginat națiunea.

4.2. Concepția legionară despre națiune

Și în această problemă punctul de pornire îl reprezintă „opera” lui Corneliu Zelea Codreanu, nu pentru valoarea sa teoretică, ci pentru că toți ceilalți autori s-au raportat la el. Simplitatea, schematismul expunerilor sale ideologice le-a permis celorlalți, în general, mult mai cultivați și mai bine dotați intelectual, să le continue și dezvolte în diverse moduri.

În opinia lui Codreanu, există „*trei entități distincte*”, enumerate în ordinea crescătoare a importanței lor, cantitative și calitative. Fiecare dintre ele este subordonată celei imediat următoare. Prima dintre ele este reprezentată de individ, ale cărui drepturi – este primul lucru care ni se spune – sunt limitate atât de drepturile celorlalți indivizi cât și de cele ale entităților superioare: „*colectivitatea națională actuală*” și „*națiunea*”⁷⁶. Fiecare din cele trei are dreptul la viață și obligația de a nu periclita viața celorlalte două. Ceea ce Codreanu nu spune explicit despre individ, dar putem deduce din context, este că el nu va fi luat în considerare ca entitate distinctă decât dacă este parte din „*colectivitate*” și, implicit,

din națiune. Chiar și așa, importanța care i se acordă este foarte redusă, drepturile individului fiind limitate de cele ale „*colectivității*”, la rândul lor, limitate de cele ale națiunii.

„*Colectivitatea națională actuală*” este definită etnic, ca sumă a „*indivizilor din aceeași nație, trăind într-un stat, la un moment dat*”, iar națiunea, foarte ambiguu, ca „*entitate istorică trăind peste veacuri cu rădăcinile înfipte în negura vremii și cu un viitor înfini*”. Ambiguitatea dispare mai jos când Codreanu introduce noțiunea de „*neam*”, format din „*toți românii vii și morți, care au trăit de la începutul istoriei pe acest pământ și care vor mai trăi și în viitor*”⁷⁷, deci o totalitate a „*colectivităților naționale*” trecute, actuală și viitoare. Neamul pare să fie perfect sinonim cu națiunea, nefiind însă deloc clar de ce sunt folosiți doi termeni pentru desemnarea unei singure entități.

Națiunea/neamul are sens etnic și mistic, fiind însumarea a trei patrimonii: fizic sau biologic, material și spiritual. Primul constă în sângele comun, în apartenența la o anumită rasă, cel de al doilea în pământul țării. Asupra acestuia Codreanu a revenit adesea considerându-l „*baza de existență a nației*”, guvernată de o „*lege a teritoriului*”, una din legile „*făcute de Dumnezeu, care orânduiesc viața popoarelor*”. Cel de al treilea, patrimoniul spiritual, cel mai important pentru că „*numai el poartă pecetea eternității, numai el străbate peste toate veacurile*”, are la rândul său trei componente: o concepție particulară despre Dumnezeu, lume și viață – națiunile, spunea Vasile Marin, diferă atât de mult încât „*și Dumnezeirea o interpretează altfel în raport cu ceilalți, chiar dacă concep același Dumnezeu*”⁷⁸ – onoarea neamului și cultura națională. În privința acesteia din urmă se simte influența directă a lui A.C. Cuza: specificitatea culturii este dată de trăsăturile națiunii, în primul rând de sânge. Ea trebuie să fie pur națională ca origine

dar internațională ca dimensiuni și să mențină peste timp națiunea⁷⁹.

Legionarii investesc națiunea cu un sens pur obiectiv, organicist – este „*un tot organic și își extrage sucule de viață din lumea tradițiilor proprii, din seva pământului care o hrănește...*” (Vasile Marin)⁸⁰ sau „*o vietate cu legile ei de creștere datorite de Dumnezeu*” (Alexandru Cantacuzino) – excluzând orice posibilitate de intervenție a omului în evoluția ei. Ea este un dat căruia pe care indivizii care o compun trebuie să îl aperse, să îl cultive și să îi respecte legile de evoluție.

Apare, chiar în scrierile lui Codreanu, și o altă „entitate” care scapă triadei mai sus amintite: poporul. Națiunea apare, în firava teorie legionară, superioară poporului fără a fi foarte limpede în ce mod. Tindem să credem că, atunci când nu este folosit cu sensul generic de populație, mulțime, termenul „popor” desemnează, pentru a folosi limbajul legionarilor, „*carnea*” lipsită de conștiință națională. Dintre cele trei „entități”, cea mai apropiată îi este „*colectivitatea*”: ambele cuprind totalitatea indivizilor de aceeași etnie care locuiesc pe un teritoriu dat la un moment dat. „*Colectivitatea*” are în plus conștiința de sine și a apartenenței la „entitatea” mai largă, care este națiunea. Poporul are doar „*un zăcământ instinctiv al neamului*” și doar atunci când acesta „*se reflectează în conștiință*” el devine națiune. Conștiința națională este descrisă ca o „*conștiință a rostului și destinului său în lume*”, comparabilă cu marile revelații religioase, fiind numită o „*stare de ecumenicitate națională*”. Nu este, după cum se poate vedea, înăscută dar este, în schimb, o fatalitate istorică: „*mai devreme sau mai târziu, se întinde la până la periferia organismului național*”. Popoarele, spunea Codreanu, nu au avut în istorie decât „*sclipiri de o secundă*” în vreme ce prezentul ar aparține „*fenomenelor naționale permanente*”⁸¹.

Unul dintre punctele cele mai nebulose

ale legionarismului îl reprezintă ideea de „*țel final*” al națiunii. Pe baza unor versete biblice, Codreanu consideră că fiecare națiune își are propriul destin istoric, trasat de divinitate, și împlinirea acestuia este principala sa obligație. Cultura națională este un mijloc, iar „*țelul final*” este... „*Învierea. Învierea neamurilor în numele Mântuitorului Iisus Hristos*”⁸². În acest punct, rațiunea lipsește cu desăvârșire așa că toate comentariile sunt inutile. Ideea însăși de țel care încununează un destin istoric este mai importantă decât numirea acestuia. Spre deosebire de „*clasicii*” revendicați ca precursori, legionarismul nu mai vede în naționalism un simplu instinct de conservare, ci „*un robust instinct de viață clocotitoare, de erupție și de creație*”⁸³.

4.3. Statul și democrația

Concepția legionarilor despre stat este strâns legată de cea despre națiune. Este normal de vreme ce statul era considerat forma exterioară a națiunii. Asistăm la o reiterare, de pe alte poziții ideologice și pe un alt ton, a discuției despre forme și fond. Statul interbelic era privit ca „*o simplă haină care îmbracă trupul națiunii*”⁸⁴, și încă una de împrumut. El trebuia să devină însă un produs al acesteia, să fie unit de ea printr-o legătură naturală „*ca dintre pâine și coaja ei*”, cum spunea Vasile Marin. Calea prin care urma a se ajunge la acesta nu mai era evoluția lentă, precum în urmă cu jumătate de secol, ci „*revoluția națională*”.

Punctul de pornire îl reprezintă critica democrației. I se reproșează că, prin existența partidelor și a luptelor politice, ea favorizează politicianismul și „*șfarmă unitatea neamului românesc*”, lăsându-l divizat în fața „*blocului unit al puterii iudaice*”; în plus, „*transformă milioane de jidani în cetățeni români*”. Este incapabilă de continuitate în efort, de autoritate și se află „*în slujba marii finanțe*”⁸⁵. Acestea se vor argumente pentru a-i convinge pe români să urmeze exemplul călăuzitor

reprezentat de „o parte din națiunile cele mai mari și cele mai civilizate din Europa”, care au ales să renunțe la democrație. Dacă ar fi fost vorba doar de disfuncționalități ale statului democratic român, s-ar fi putut propune metode și căi pentru repararea lor. Democrației i se imputau însă vicii iremediabile care ar fi trebuit să justifice înlăturarea ei completă. Era considerată, prin ea însăși, anti-națională – *Democrația împotriva Neamului* se întitulează o secțiune din *Pentru Legionari* – pentru că se ocupa exclusiv de drepturile individuale, neglijându-le pe cele ale *colectivității naționale* și negându-le chiar pe cele ale națiunii (în sensul legionar). Ea strică ordinea „naturală” a entităților, dă naștere unei „ruperi de raporturi” producând, inevitabil, anarhie. Libertatea individuală este numai aparentă, „în realitate, în democrație, omul nu are nici un drept” căci le-a pierdut, nu în folosul *colectivității* și națiunii, ci în acela al unei „caste politico-financiare”⁸⁶. Se vede deja contradicția: democrația este presupusă a degenera, concomitent, în anarhie și oligarhie. Să mai adăugăm că, contrar lui Codreanu, Nae Ionescu considera că nici o formulă politică nu este bună sau rea în sine, deci nici democrația, ci doar „își are vremea ei – și deci poate muri”. „Democrația a murit”, proclama el, și de aceea în locul ei trebuie altceva⁸⁷.

Evident, ca alternativă la aceasta se va proiecta un „stat nou” care ar presupune, înainte de toate, „un tip nou de om” căci „un stat nou cu oameni cu păcate vechi nu se poate concepe”. „Omul nou” ar fi trebuit „să învieze toate virtuțile sufletului omenesc. Toate calitățile rasei noastre”, să fie un erou războinic și erou al muncii⁸⁸, sau în termenii lui Marin: „omul virtuților cardinale: erou, preot, ascet, corectitudine, ostaș”⁸⁹.

Ideologii legionari nu spun cum va arăta exact noul stat. Trăsăturile sale pot fi desprinse mai degrabă din antiteza cu statul democratic existent. În primul rând, după

descrierea aceluiași ideolog, el va fi un stat „pur românesc”, cu rădăcini în „străfundurile fondului național” spre deosebire de cel „de import”, în care românii nu se regăsesc pentru că nu se sprijină pe ei ci pe „finanța internațională”, „lojile masonice” etc. Va fi un stat totalitar bazat pe „primatul colectivismului național”, adică punând accentul nu pe drepturile individului, nici pe interesele vreunei clase, ci pe îndeplinirea destinului națiunii; va pune „spiritul național înaintea celui cetățenesc”. V. Marin, răspunzând unor acuzații din presă, preciza că el nu va fi nici de dreapta nici de stânga, preocupându-se de „întregul plan al vieții naționale” fără a ține cont de deosebirile sociale din cadrul națiunii⁹⁰.

Evident, dat fiind antidemocratismul declarat al legionarilor, noul stat nu putea fi democratic. Nu era însă nici dictatorial, ci „o formă nouă de conducere a statelor”, al cărei nume nu se cunoaște încă, ilustrată deja în Germania și Italia. Nu e vorba de democrație pentru că aceasta se întemeiază pe principiul eligibilității, nu este dictatură pentru că ea presupune impunerea prin forță a unei voințe personale. Or, nu aceasta se întâmpla în nazism, fascism și nu aceasta trebuia să se întâmple în legionarism. În aceste cazuri, între conducător și popor era presupus un acord total de voință. Liderul era considerat expresia voinței națiunii dar el nu era ales ci „consimțit”. Neclaritatea este, din nou, depășită prin apelul la „starea de spirit”, la „înalta conștiință națională” care ar crea o „unanimă iluminare”⁹¹. Nae Ionescu, împărtășind aceste idei, vorbea despre lider ca „omul pe care și l-au ales masele” și care „e cel care este”, poporul neavând altceva de făcut decât să îl recunoască. El recunoaște că și voturile pot fi o metodă de recunoaștere, dar „nu voturi pe care le obții, ci voturi care îți se dau”, mai presus de ele aflându-se „actul de credință”⁹². Deși, mai ales prin analogia cu experiențele germane și italiene, putem înțelege cum

vor arăta noul stat și conducătorul său dar trebuie să constatăm imposibilitatea întemeierii teoretice a acestora. Conducătorul providențial îi este asociată o „elită națională”, o „aristocrație a autorității etice” (V. Marin)⁹³ pentru că poporul nu se poate conduce după propria sa voință, nici după aceea a unei singure persoane, ci după legi naturale, „legile vieții și legile morții”. Mulțimea nu le poate cunoaște, nici măcar nu le poate întui, pentru că o depășesc, pentru că nu i se aplică ei direct, ci entității superioare: națiunea. Există în schimb o elită care poate cunoaște adevărul. Cum și cine o alege? În nici un caz mulțimea. Populismul legionar face loc aici unui elitism înverșunat. Mulțimii nu trebuie să i se permită să opereze vreo alegere pentru că este incapabilă, „e cea mai capricioasă și cea mai nestabilă în păreri”; i se reproșează că a optat, de obicei, pentru „tot ce este mai rău în sânul unei națiuni”. Elita se va constitui pe baza „principiului selecțiunii sociale”, din „corpul națiunii”, a persoanelor care au anumite însușiri. Selecția va fi operată de elita precedentă, a cărei principală sarcină este chiar aceasta, de a-și pregăti moștenitorii. Acest principiu ar fi urmat să le înlocuiască, după Codreanu, pe cele ale eredității și electivității. Rămânea întrebarea cum se putea constitui o primă elită, în condițiile în care nu exista nici una anterioară care să o selecteze. Răspunsul revine la nevoia distrugerii sistemului democratic existent: tot pe baza principiului selecțiunii, din lupta cu „elita degenerată sau falsă”⁹⁴.

4.4. Antisemitismul

Antisemitismul a fost caracteristica cea mai pregnantă a legionarismului. Petre Andrei observa, în 1928, deci la puțină vreme după întreruperea legionarismului într-o organizație de sine stătătoare, că acesta tindea să limiteze naționalismul exclusiv la antisemitism, având din această cauză o notă mai degrabă destructivă decât constructivă. Pe terenul antisemitismului, mișcarea legionară

s-a revendicat de la tradiția naționalistă antebelică. Pionierii naționaliști sunt citați cu venerație, Codreanu realizând, în *Pentru Legionari*, o „mini-antologie” antisemită. Din scrierile acestora au dedus legionarii importanța pe care o avea „rezolvarea problemei jidănești”⁹⁵.

Mișcarea legionară a adus în planul evoluției ideologiei antisemite românești schimbări legate de noile conjuncturi politice: în primul rând, identificarea evreilor cu bolșevismul. Încă de la începutul activității sale, Codreanu a imprimat o notă antisemită luptei pentru spargerea grevelor muncitorești, spunând că nu a fost vorba de acțiuni antimuncitorești, ci anticomuniste și, „pentru că eu, când zic comuniști, înțeleg jidani”⁹⁶, implicit antisemite. Reciproca nu este valabilă. Identificarea cu comunismul nu a însemnat renunțarea la vechile clișee antisemite, la asocierea evreilor cu „marea finanță”, cu capitalismul distructiv etc. Orice mișcare de nemulțumire populară, dincolo problemele reale pe care le-a ridicat, de revendicările concrete, a fost reinterpretată în sens exclusiv etnic. Astfel, despre protestul studenților bucureșteni din 1922, Codreanu a emis o părere „contrară oricărui amestec de ordin material în doleanțele formulate de studențime” pentru că, în viziunea sa, nu lipsurile materiale îi împinseseră să acționeze, ci, dimpotrivă, uitarea tuturor acestor lipsuri și alăturarea la „grijile, nevoile și aspirațiile namului lor”. În realitate, studenți lansaseră o listă de șase revendicări, citată, de altfel, în întregime, dintre care prima era într-adevăr „cucerirea țării din mâinile jidanilor” dar următoarele cinci, îndeplinite de guvern, constau în: pâine albă, două feluri de mâncare, un pat bun, aparatură pentru laboratoare și cămine⁹⁷.

Legionarii au pretins despre sine că „spiritualizează” și „sacralizează” antisemitismul conferindu-i o aură de „misionarism național”. Lupta împotriva evreilor era, după Vasile Marin, „de natură cu totul superioară și de

altă esență decât cea din perioada anterioară: în prim plan nu se mai afla presupusa subminare a economiei și societății românești ci însuși pericolul falsificării vieții naționale determinat de pătrunderea etniei evreiești în interiorul celei autohtone⁹⁸.

Cu astfel de idei nu se putea face politică, ceea ce, oricât ar fi negat, legionarii făceau. Ei erau obligați să coboare în concret. Codreanu a enumerat patru probleme create de evrei: problema pământului românesc, problema orașelor, a școlilor și a clasei conducătoare și cea a culturii naționale. În ceea ce privește prima problemă, evreilor li se reproșa că ar fi încălcat „*legea teritoriului*” potrivit căreia fiecare popor își are, ca dat divin, propriul teritoriu în care „*să trăiască, să crească, să se dezvolte și să-și creeze pe el cultura sa proprie*”. Teritoriul românesc fiind „*proprietatea inalienabilă și imprescriptibilă a poporului român*”, „*infiltrarea*” evreilor este considerată o acțiune de colonizare, contrară constituției. De aici ar decurge, practic, toate celelalte probleme. Veniți în România în secolul al XIX-lea, în vremea când aici se instaurau pacea și libertatea economică, evreii ar fi acaparat comerțul și industria, punând stăpânire pe partea de nord a țării. În plus, ar fi distrus clasa de mijloc autohtonă, substituindu-i-se și provocând astfel „*spargerea în două a neamului românesc*”. Din această poziție ei reprezintă o amenințare atât pentru clasa conducătoare cât și pentru cea țărănească. Având acces la școli și, mai ales, la universități, centrele de formare a viitoarelor clase conducătoare, ei ar putea ajunge în fruntea diverselor domenii de activitate, și chiar a statului, lucru inacceptabil: „*Rămâne un adevăr stabilit: România trebuie să fie condusă de români*”. Tot prin școli evreii pot imprima un caracter străin culturii care, în concepția legionară, împrumutată de la A.C. Cuza, ar fi trebuit să fie expresia etnicității românești. Codreanu a preluat și el „scuza” clasică a antisemiților, anume

că „*problema jidănească nu naște din «ură de rasă»*”, ci din acțiunile și modul de viață al evreilor, din faptul că au încălcat „*legile și ordinea naturală în care trăiesc toate popoarele lumii*”. Altfel spus, antisemitismul ar fi fost generat nu de ceea ce sunt, ci de ceea ce fac evreii. Nicăieri această această explicație nu a sunat mai fals⁹⁹.

Pentru rezolvarea „problemei evreiești”, legionarii au deplasat accentul de pe măsurile sociale și economice protecționiste spre altele mai radicale, revoluționare. Instaurarea statului totalitar proiectat de ei ar fi însemnat eliminarea evreilor din toate domeniile¹⁰⁰ - *numerus nullus*.

Idealul era „*reîntoarcerea delincvenților în această ordine naturală universală și respectarea legalității naturale*”. Până la aceasta, *numerus clausus* era o primă măsură ce se putea lua: limitarea accesului evreilor în școli, în profesiile liberale etc. la proporția lor din numărul total de cetățeni români, adică aproximativ 20%. Aceasta era considerată numai o măsură urgentă, provizorie și care nu rezolva „problema evreiască” pentru că privea doar respectarea proporțiilor, fără a putea diminua numărul evreilor din România: „*«Numerus clausus» este numai o formulă de repartitie a jidanilor în sânul națiilor, dar nu o formulă de rezolvare a problemei*”¹⁰¹. Reducerea, cât mai mare, a ponderii populației evreiești rămânea un obiectiv imposibil de realizat în cadrul statului democratic existent.

Mai mult decât alte organizații de extremă dreapta, mișcarea legionară a dorit o internaționalizare a acțiunilor antisemite. Încă de la constituire, Legiunea a avut o „*secție internațională*” în scopul stabilirii de contacte cu mișcările fasciste europene¹⁰². În urma călătoriilor sale în Germania și Franța, Codreanu scria: „*Între jidanii din Târgul-Cucului și cei din Strasbourg n-am găsit nici o deosebire*” și constata că „*că problema jidovească are un caracter*

internațional și că reacțiunea nu poate fi decât tot pe plan internațional”, dorind, pentru rezolvarea ei, „o acțiune a tuturor neamurilor creștine trezite la conștiința primejdiei jidănești”¹⁰³. Lucrurile nu au stat tocmai cum și-a dorit el. Realitatea l-a obligat să se contrazică. Faptul că unele „mișcări surori”, în special cea italiană, nu acordau o importanță la fel de mare chestiunii este explicat prin numărul relativ redus de evrei din respectivele țări. Fascismul era considerat unul singur, conștând în „apărarea nației tale împotriva primejdiilor care o pândesc”, și numai manifestările sale puteau diferi de la o țară la alta, în funcție de „primejdiile” locale. Pe baza acestei teorii Codreanu a conchis că „dacă Mussolini ar fi trăit în România, n-ar fi putut fi decât antisemit”. Totuși, nu a renunțat așa de ușor la ideea universalismului evreiesc: dincolo de numărul mai mare sau mai mic de evrei dintr-o țară, „judaismul” este presupus a fi prezent pretutindeni sub forma masoneriei și a comunismului¹⁰⁴, deci lupta împotriva sa trebuie să fie una internațională. Astfel, Mussolini, fiind anti-mason și anti-comunist, este recuperat și pentru antisemitism.

Mișcarea legionară a reușit să capete o oarecare recunoaștere în cercurile fasciste europene. Unii lideri ai mișcării (Vasile Marin, Ion Moța) s-au aflat în relații bune cu *Action Française*, purtând chiar corespondență cu Charles Maurras. La congresul Internaționalei fasciste de la Montreux (1934), Moța a cerut ca problema combaterii „dominației evreiești” să fie incluse printre obiectivele fundamentale ale mișcării fasciste internaționale. Într-o reuniune dominată de reprezentanții Italiei și în absența naziștilor, apelul său nu a avut un prea mare ecou.

Față de antisemitismul hitlerist, legionarii au nutrit de la început o mare admirație chiar dacă între cele două existau unele diferențe: legionarismul, fără a o respinge, nu a pus accentul pe ideea de inferioritate a

„rasei evreiești” și, în plus, a fost religios – încă din anii '30 au existat polemici cu privire la (in)compatibilitatea dintre ortodoxism și naționalism, dintre șovinism și mila creștină față de semenii¹⁰⁵.

O astfel de panoramă a imaginarului naționalist interbelic relevă lipsa crasă de raționalitate și de coerență a unei astfel de politici. E greu de crezut, de aceea, că ideologia a contat într-adevăr în succesul de care grupările naționaliste s-au bucurat în anii '30. Este de asemenea greu de crezut că asemenea fantasmagorii mai pot fi recuperate cu succes în secolul al XXI-lea. Și totuși acest lucru se întâmplă. E adevărat că recuperarea se limitează doar la elemente de retorică și simbolică simplistă, dar acestea sunt, în fond, tot ceea ce contează, atâta timp cât oricum în spatele lor nu se ascunde nimic valabil. Rămâne speranța că, aflând tot mai mult din aceste detalii, altfel lipsite de vreo valoare, publicul românesc va deveni tot mai reticent față de cei care încearcă să le readucă în prim-plan.

Note

¹ C. Rădulescu-Motru, *Scrisori politice*, selecția textelor, îngrijirea ediției și studiul introductiv de Cristian Preda, Ed. Nemira, București, 1998, pp. 50-51.

² Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”*: Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional, trad. Cornelia și Delia Eșianu, control științific Florea Ioncioaia, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 160.

³ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, Ed. Univers, București, 1998, pp. 197-198.

⁴ Leon Volovici, *Ideologia națională și «problema evreiască» în România anilor '30*, Ed. Humanitas, București, 1995, pp. 76-79.

⁵ Ernest Gellner, „Mitul națiunii și mitul claselor”, în: *Polis. Revistă de științe politice*, nr. 2/1994, p. 29

- ⁶ Armin Heinen, *op. cit.*, p. 61.
- ⁷ E.J.Hobsbawm, *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent – program, mit, realitate*, trad. Diana Stanciu, Ed. ARC, Chișinău, 1997, p. 171.
- ⁸ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918-1930*, trad. Vlad Russo, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 15
- ⁹ *Ibidem*, p. 16.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 24.
- ¹¹ Francesco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. Mistica ultranaționalismului (1919-1941)*, trad. Marian Ștefănescu, ed. a II-a, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 42.
- ¹² Irina Livezeanu, *op. cit.*, pp. 23-24.
- ¹³ *Ibidem*, pp. 17-21.
- ¹⁴ Apud Armin Heinen, *op. cit.*, p. 99.
- ¹⁵ N. Iorga, „Doctrina naționalistă”, în: *Doctrinile partidelor politice*, ediție și note de Petre Dan, Ed. Garamond, București, 1994 p. 40.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 43.
- ¹⁷ *Ibidem*, pp. 52-53.
- ¹⁸ Alina Mungiu-Pippidi, „Naționalismul, politica etnică și național-comunismul”, în: Alina Mungiu-Pippidi (coord.), *Doctrine politice-concepte universale și realități românești*, Ed. Polirom, Societatea Academică din România, Iași, 1998, p. 117.
- ¹⁹ N. Iorga, „Doctrina naționalistă”, p. 52.
- ²⁰ *Ibidem*, pp. 55-56.
- ²¹ *Ibidem*, p. 57.
- ²² Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, p. 117-118.
- ²³ N. Iorga, „Doctrina naționalistă”, p. 62.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 61.
- ²⁵ Leon Volovici, *op. cit.*, pp. 164-165.
- ²⁶ *Ibidem*, pp. 165-166.
- ²⁷ Armin Heinen, *op. cit.*, pp. 99-100.
- ²⁸ Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Ed. Eminescu, București, 1980, p. 66.
- ²⁹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 313.
- ³⁰ *Ibidem*, p. 314.
- ³¹ Apud Cristian Sandache, *Doctrina național-creștină în România*, Ed. Paideia, București, 2000, p. 7.; Francesco Veiga, *op. cit.*, p. 42.
- ³² Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 17.
- ³³ Armin Heinen, *op. cit.*, p. 113.
- ³⁴ Apud Leon Volovici, *op. cit.*, p. 44-45.
- ³⁵ *Ibidem*, pp. 48-49.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 50.
- ³⁷ Apud Cristian Sandache, *op. cit.*, pp. 15-16.
- ³⁸ Apud Leon Volovici, *op. cit.*, p. 46.
- ³⁹ Apud *ibidem*, p. 47.
- ⁴⁰ Apud Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 21.
- ⁴¹ *Ibidem*, pp. 7, 21
- ⁴² *Ibidem*, pp. 18-20.
- ⁴³ Apud Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, ediție revăzută, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 349.
- ⁴⁴ Francesco Veiga, *op. cit.*, p. 63.
- ⁴⁵ Armin Heinen, *op. cit.*, p. 166.
- ⁴⁶ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 62.
- ⁴⁷ Apud Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 29.
- ⁴⁸ Leon Volovici, *op. cit.*, pp. 63-64.
- ⁴⁹ Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 30.
- ⁵⁰ Z. Ornea (1996), *op. cit.*, pp. 388-389.
- ⁵¹ Leon Volovici, *op. cit.*, pp. 72-73.
- ⁵² Armin Heinen, *op. cit.*, pp. 475-476
- ⁵³ *Ibidem*, p. 256.
- ⁵⁴ Sorin Alexandrescu, *op. cit.*, p. 198.
- ⁵⁵ Armin Heinen, *op. cit.*, pp. 118-119.
- ⁵⁶ Dan Pavel, „Legionarismul”, în: Alina Mungiu Pippidi (coord.), *op. cit.*, p. 213.
- ⁵⁷ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari* (1936), Ed. „Totul pentru Țară”, Sibiu, 1936, în www.miscarea.com.
- ⁵⁸ Nae Ionescu, „Unde e programul?”(1938), în Nae Ionescu, *Între ziaristică și filozofie. Texte publicate în ziarul Cuvântul (15 august 1926 - 26 martie 1938)*, Ed. Timpul, Iași, 1996, pp. 184-185.
- ⁵⁹ Apud Z. Ornea (1996), *op. cit.*, p. 346.
- ⁶⁰ Marta Petreu, „Doctrina legionară și inteligența interbelică”, în: *Apostrof*, nr. 4 (95), anul IX, Cluj, 1998, p. 12.
- ⁶¹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru Legionari*, în loc. cit.
- ⁶² Idem, *Cărticica șefului de cuib* (1937), în loc. cit.
- ⁶³ Sorin Alexandrescu, *op. cit.*, pp. 201-202.
- ⁶⁴ *Ibidem*, p. 201.
- ⁶⁵ Dan Pavel (1998), *op. cit.*, p. 214.
- ⁶⁶ *Ibidem*, p. 225.
- ⁶⁷ Alexandru Cantacuzino, *Românismul nostru* (1936), în www.miscarea.com.
- ⁶⁸ Nae Ionescu, „Primejdia celor «de pe urmă»”(1938), în loc. cit., pp. 178-179.
- ⁶⁹ Apud Z. Ornea (1996), *op. cit.*, p. 348.
- ⁷⁰ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² Nae Ionescu, „Naționalism de import”, în loc. cit., pp. 291-293.

⁷³ Apud Z. Ornea (1996), *op. cit.*, pp. 348-350.

⁷⁴ Horia Sima, *Menirea naționalismului*, Publicaciones de la Asociacion Cultural Hispano-Rumana, Salamanca, 1951, în www.miscarea.com.

⁷⁵ Apud Marta Petreu, *op. cit.*, p. 15.

⁷⁶ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁷⁷ *Ibidem.*

⁷⁸ Apud Marta Petreu, *op. cit.*, p. 15.

⁷⁹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁸⁰ Apud Marta Petreu, *op. cit.*, p. 15.

⁸¹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁸² *Ibidem.*

⁸³ Alexandru Cantacuzino, *op. cit.*

⁸⁴ Corneliu Zelea Codreanu, *Cărticica șefului de cuib*, în loc. cit.

⁸⁵ Idem, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ Nae Ionescu, „Dictatură și democrație. Pe marginea unei conferințe a domnului Iorga”(1938), în loc. cit., p. 180.

⁸⁸ Corneliu Zelea Codreanu, *Cărticica...*, în loc. cit.

⁸⁹ Apud Marta Petreu, *op. cit.*, p. 16.

⁹⁰ *Ibidem.*

⁹¹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁹² Nae Ionescu, „Dictatură și democrație...”, în loc. cit., p. 181.

⁹³ Apud Marta Petreu, *op. cit.*, p. 15.

⁹⁴ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁹⁵ Leon Volovici, *op. cit.*, pp. 83-84.

⁹⁶ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

⁹⁷ *Ibidem.*

⁹⁸ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 85.

⁹⁹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

¹⁰⁰ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 84.

¹⁰¹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

¹⁰² Leon Volovici, *op. cit.*, p. 86.

¹⁰³ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, în loc. cit.

¹⁰⁴ *Ibidem.*

¹⁰⁵ Z. Ornea (1996), *op. cit.*, pp. 356-357.

Résumé: *La vie politique roumaine de l'entre deux guerres a été marquée par la lutte entre les deux tendances dominantes: le démocratism et le nationalisme. Dans cette article on présente les aspects théoriques des principaux courants politiques qui ont révéndiquer le monopole du nationalisme roumain: le nationalisme démocrat de Nicolae Iorga, le nationalisme chrétien de A.C. Cuza et le l'idéologie legionnaire.*

